

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI HELSIŃSKIEJ FUNDACJI PRAW CZŁOWIEKA W ROKU 2023

PRZEGLĄD TREŚCI

Wprowadzenie

1. Dział Prawny
  - 1.1. Program Spraw Precedensowych (PSP)
  - 1.2. Program Interwencji Prawnej
  - 1.3. Program Niewinność
  - 1.4. Program Wolność słowa
2. Dział Migracyjny
3. Dział Monitoring legislacyjny, badania i rzecznictwo
  - 3.1. Badania
  - 3.2. Monitoring procesu legislacyjnego
  - 3.3. Rzecznictwo
  - 3.4. Przeciwdziałanie mowie nienawiści w Internecie (projekt Counter-hate)
  - 3.5. Wybory parlamentarne w 2023 roku i referendum ogólnokrajowe
  - 3.6. Program Polityki narkotykowej
4. Dział Prawa człowieka w Europie Wschodniej, regionie Kaukazu, Azji Centralnej i Tybecie
  - 4.1. Prawa człowieka w Europie Wschodniej, regionie Kaukazu i Azji Centralnej
    - 4.1.1. HR Hub
    - 4.1.2. HR Lab
    - 4.1.3. International Justice Program
  - 4.2. Prawa człowieka w Tybecie
5. Festiwal WATCH DOCS
  - 5.1. Festiwal objazdowy
  - 5.2. Projekt Empowering the high-school education on the rule of law
  - 5.3. Dystrybucja kinowa filmu "Syndrom Hamleta"
  - 5.4. Wsparcie filmów dokumentalnych podejmujących tematykę praw człowieka
  - 5.5. Festiwal 1084
  - 5.6. 23. MFF WATCH DOCS
6. Komunikacja

Wprowadzenie

Skutki pełnowymiarowej agresji Rosji na Ukrainę i trzech starszych kryzysów – rozkładu praworządności w Polsce, kryzysu humanitarnego na granicy polsko-białoruskiej oraz narastania tendencji autorytarnych i totalitarnych w wielu państwach WNP – nadal w 2023 roku określały w przemożnym stopniu warunki działania HFPC i narzucały priorytety tematyczne. Wiele działań Fundacji ogniskowało się jednak także wokół uczciwości polskich wyborów parlamentarnych i towarzyszącego im referendum ogólnokrajowego, a także wokół scenariuszy potencjalnej odbudowy praworządności w naszym kraju.

Jak w poprzednich latach, zrealizowane przez Fundację w 2023 roku działania zostały zaprezentowane w sprawozdaniu w systematyzacji struktury organizacyjnej Fundacji. W strukturze tej funkcjonują stałe działy, w skład których wchodzi mniejsze, ale również stosunkowo stałe programy. Termin „projekt” odnosi się natomiast do wyodrębnionych – z uwagi na cel, zaplanowany zestaw działań oraz finansowanie – procesów, realizowanych przez poszczególne programy bądź wiązki programów.

Taka systematyzacja sprawozdania za 2023 rok nie zawsze jest jednak w pełni czytelna, ponieważ HFPC skutecznie realizuje założenie wzmacniania współpracy wewnętrznej i wykorzystywania synergii, coraz więcej projektów i działań pozaprojektowych realizując w zespołach interdyscyplinarnych, łączących specjalistów i specjalistki z różnych działów Fundacji. Przykładem mogą być projekty finansowane ze środków USAID, angażujące pracowników wielu działów merytorycznych, czy niemieszczący się w strukturze działów Zespół do Spraw Praworządności w Polsce.

Restrukturyzacji uległ Dział Eurazja, w którym od 2023 roku funkcjonują trzy duże programy.

W 2023 roku, podobnie jak w roku poprzednim, HFPC składała się z sześciu działów merytorycznych. Były to: Dział Prawny (którym kieruje Wiceprezes Zarządu, dr Piotr Kładoczny), Dział Monitoringu Legislacyjnego, Badań i Rzecznictwa (kierowany przez Sekretarz Zarządu, adwokat Małgorzatę Szulekę), Dział Eurazja (czyli Dział Prawa człowieka w Europie Wschodniej, regionie Kaukazu, Azji Centralnej i Tybecie, kierowany przez Skarbnika Zarządu, Lenura Kerymova, i Członkinię Zarządu, dr. Aleksandrę Iwanowską) oraz Działy: Migracyjny, Komunikacyjny i Festiwal WATCH DOCS (znajdujące się w portfolio Prezesa Zarządu, Macieja Nowickiego; Dyrektorami tych Działów w 2023 roku byli: Marta Górczyńska, Marta Lityńska i Tadeusz Strączek).

Ze względu na większą niż w poprzednich latach liczbę i skalę zrealizowanych działań niniejsze sprawozdanie ogranicza się jedynie do działań najważniejszych i najbardziej reprezentatywnych dla poszczególnych Działów Fundacji i dla HFPC jako całości.

1. Dział Prawny

1.1. Program Spraw Precedensowych (PSP)

Wyodrębnione projekty

„Równe prawa osób z niepełnosprawnościami” (od września 2022 r.), projekt finansowany przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię z Funduszy EOG i Funduszy Norweskich w ramach Programu Aktywni Obywatele – Fundusz Regionalny.

"Pomoc prawna dla rodzin z dziećmi osób uciekających przed konfliktem zbrojnym w Ukrainie – edycja 2”, projekt współfinansowany ze środków Radiohjälpen/Swedish Broadcast Foundation w ramach programu grantowego Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę oraz Plan International.

Litygacja strategiczna

Kryzys praworządności w Polsce

Rok 2023 był kolejnym rokiem trwającego od 2015 r. kryzysu praworządności w Polsce. Fundacja w dalszym ciągu prowadziła więc działania litygacyjne na rzecz ochrony niezależności sądownictwa, włączając się do postępowań przed ETPC, oraz śledziła i popularyzowała orzecznictwo trybunałów międzynarodowych w tym obszarze. HFPC angażowała się ponadto w dyskusję nad kierunkami reform mających odbudować naruszone standardy rządów prawa.

W styczniu 2023 r. HFPC złożyła opinię *amicus curiae* do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka ("ETPC") w sprawie *Wałęsa przeciwko Polsce*, która dotyczyła kontrowersyjnego mechanizmu skargi nadzwyczajnej do Sądu Najwyższego oraz niezgodnego z prawem powoływania sędziów Sądu Najwyższego. W listopadzie ETPC ogłosił wyrok w tej sprawie, szeroko odnosząc się do opinii Fundacji. Co istotne, wyrok ten miał charakter pilotażowy – Trybunał, już w sentencji orzeczenia, zobowiązał Polskę do wyeliminowania systemowych źródeł naruszenia Konwencji, tj. przywrócenia niezależności Krajowej Rady Sądownictwa, uregulowania statusu wadliwie powołanych sędziów oraz wydanych przez nich orzeczeń oraz zreformowania (lub zniesienia) instytucji skargi nadzwyczajnej do Sądu Najwyższego.

W 2023 r. ETPC wydał też kolejny ważny wyrok dotyczący niezależności sądownictwa w Polsce. W sprawie *Pajk i inni przeciwko Polsce* orzekł, że obniżenie wieku obowiązkowego przejścia w stan spoczynku sędziów sądów powszechnych doprowadziło do naruszenia art. 6 i art. 14 w związku z art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (EKPC). Jedną ze skarżących w tej sprawie reprezentował pro bono Wiceprezes Zarządu HFPC, dr Piotr Kładoczny.

Ponadto, Fundacja złożyła opinie *amicus curiae* w kilku innych postępowaniach toczących się przed ETPC, dotyczących kryzysu praworządności w Polsce. Jedną z takich spraw, *Leszczyńska-Furtak, Gregajtys i Piekarska-Drążek przeciwko Polsce*, dotyczy przymusowego przeniesienia sędziów do innych wydziałów sądów, w których orzekają. W swojej opinii Fundacja zwróciła uwagę m.in. na

niepokojącą praktykę wykorzystywania przenoszenia między wydziałami jako swego rodzaju kary wobec sędziów. Kolejna sprawa, *Knihinicki przeciwko Norwegii*, dotyczy dopuszczalności przekazania skarżącego z Norwegii do Polski na podstawie Europejskiego Nakazu Aresztowania w świetle zagrożeń dla rzetelnego procesu w Polsce. Wreszcie w sprawie *Manowska i inni przeciwko Polsce* skarżący – grupa sędziów Sądu Najwyższego powołanych niezgodnie z prawem – zarzucają, że ich prawo do sądu zostało naruszone, ponieważ nie byli oni formalnie stronami postępowania przed Naczelnym Sądem Administracyjnym w sprawie legalności uchwały Krajowej Rady Sądownictwa, na podstawie której zostali powołani. W opinii *amicus curiae* do ETPC Fundacja przeanalizowała, czy wspomniane postępowanie przed NSA rzeczywiście wpływało w sposób bezpośredni na ocenę statusu wadliwie powołanych osób.

Istotne znaczenie dla przestrzegania standardów praworządności w Polsce ma również tocząca się przed polskimi sądami administracyjnymi sprawa sędziego Pawła Grzegorzcyka, który kwestionuje legalność wyznaczenia go przez Prezydenta, wbrew jego woli, do orzekania w Izbie Odpowiedzialności Zawodowej. W opinii przyjaciela sądu przedstawionej Wojewódzkiemu Sądowi Administracyjnemu w Warszawie HFPC zwróciła uwagę na wynikające z EKPC standardy, które mogą zobowiązywać władze do zapewnienia efektywnej kontroli sądowej tego rodzaju postanowień Prezydenta.

Prawa opozycji parlamentarnej / wolność ekspresji

HFPC złożyła do ETPC opinię przyjaciela sądu w sprawie *Szczerba przeciwko Polsce*. Skarżącym jest tu polityk ówczesnej opozycji, Michał Szczerba, który w 2016 r. został wykluczony z obrad Sejmu przez Marszałka Sejmu. W skardze do ETPC podniósł on, że takie wykluczenie stanowi naruszenie prawa do wolności wypowiedzi. W opinii *amicus curiae* HFPC zwróciła uwagę m.in. na mankamenty procedury, w której rozpatrywane są odwołania od wykluczenia z obrad.

Wolność zgromadzeń

Fundacja złożyła również opinię *amicus curiae* w toczącym się przed ETPC postępowaniu w sprawie *Epler i Skubiszewski przeciwko Polsce*, dotyczącej zakazu organizacji zgromadzeń w strefie objętej stanem wyjątkowym wprowadzonym w 2021 r. W swojej opinii HFPC odniosła się m.in. do problemów związanych z wprowadzeniem stanu wyjątkowego na obszarze części województwa podlaskiego oraz części województwa lubelskiego we wrześniu 2021 roku. W tym zakresie Fundacja wskazała, że władze na żadnym etapie nie przedstawiły dostatecznie przekonujących argumentów co do tego, że opanowanie kryzysu humanitarnego na granicy z Białorusią byłoby niemożliwe bez wprowadzenia stanu nadzwyczajnego. Odnosząc się zaś do zakresu ograniczeń praw i wolności wprowadzonych w związku z ogłoszeniem stanu wyjątkowego, Fundacja zwróciła uwagę, że szereg z nich wykraczał poza działania faktycznie konieczne do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa, odpowiadające rzeczywistemu stopniowi zagrożenia.

Pozbawienie wolności

W 2023 r. ETPC zakomunikował sprawę *Mikołajczyk przeciwko Polsce*, która jest prowadzona w ramach Programu Spraw Precedensowych HFPC (skarżącego reprezentuje dr Piotr Kładoczny). Sprawa dotyczy naruszenia praw procesowych oskarżonego, osoby z niepełnosprawnością intelektualną, w prowadzonym przeciwko niemu postępowaniu karnym. Prawnicy HFPC przygotowali i przedstawili pisemne obserwacje w imieniu skarżącego.

Fundacja złożyła także skargę do ETPC w sprawie dotyczącej nieudzielenia mężczyźnie osadzonemu w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym przepustki na udział w pogrzebie siostry. Jest to już druga skarga do ETPC złożona w ramach Programu Spraw Precedensowych, w której podnoszony jest problem uniemożliwiania osobom przebywającym w KOZZD udziału w pogrzebie osób bliskich.

Ponadto, HFPC złożyła opinię *amicus curiae* w postępowaniu przed Sądem Apelacyjnym w Poznaniu dotyczącym apelacji od wyroku skazującego kobietę na karę dożywotniego pozbawienia wolności z ograniczeniem możliwości ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie dopiero po odbyciu 50 lat kary. Fundacja, powołując się na orzecznictwo ETPC, wskazała, że tak istotne ograniczenie możliwości ubiegania się o przedterminowe zwolnienie może naruszać międzynarodowe standardy praw człowieka. Ostatecznie, Sąd Apelacyjny uchylił kontrowersyjne ograniczenie, co oznacza, że skazana będzie mogła się starać o przedterminowe zwolnienie na ogólnych zasadach.

Prawa socjalne i pracownicze

Fundacja angażowała się także w sprawy dotyczące szeroko rozumianych praw socjalnych i pracowniczych. W tym zakresie HFPC m.in. złożyła dwie skargi do ETPC w imieniu swoich klientów. Sprawa *Koźtunowicz przeciwko Polsce* dotyczy rozwiązania stosunku służbowego funkcjonariusza celnego na podstawie kontrowersyjnych przepisów, które w ocenie HFPC nie gwarantowały skutecznej kontroli sądowej i indywidualnej oceny wszystkich istotnych okoliczności. Jest to już druga sprawa dotycząca podobnego problemu złożona w ramach Programu Spraw Precedensowych HFPC – od 2022 r. przed ETPC toczy się bowiem także postępowanie w sprawie *Zieliński przeciwko Polsce*.

Z kolei sprawa *Załuski przeciwko Polsce* dotyczy prokuratora, który ubiegał się o przeniesienie w stan spoczynku z powodu niezdolności do pracy orzeczonej przez lekarzy medycyny pracy. Prokurator Generalny nie wydał jednak decyzji w tym zakresie, a wnioskodawca nie miał prawa zaskarżyć tej bezczynności do sądu. W postępowaniu przed Trybunałem skarżący, reprezentowany przez dr. Piotra Kładocznego, zarzuca, że brak drogi sądowej naruszał w tym przypadku art. 6 EKPC.

Oprócz wspomnianych dwóch skarg, Fundacja złożyła również opinię *amicus curiae* w sprawie *Raboszuk przeciwko Polsce*, dotyczącej kontrowersyjnej reformy znacznie obniżającej emerytury byłych funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa PRL. W 2021 r. HFPC złożyła opinię przyjaciela sądu w sprawie *Bieliński i inni przeciwko Polsce*, która także dotyczyła wspomnianej reformy. Tamto postępowanie odnosiło się jednak wyłącznie do przewlekłości postępowań odwoławczych w tego typu przypadkach, zaś sprawa *Raboszuk* dotyczy już samego *meritum* kontrowersyjnej reformy. W swojej opinii HFPC omówiła okoliczności, w jakich doszło do uchwalenia ustawy, a także zwróciła uwagę na możliwe naruszenie przez nią zasady proporcjonalności.

Monitorowanie wykonywania wyroków ETPC

W ramach monitorowania wykonywania wyroków ETPC Fundacja przedłożyła Komitetowi Ministrów Rady Europy opinie w sprawie niewykonywania trzech wyroków dotyczących kryzysu praworządności w Polsce: *Reczkowicz przeciwko Polsce* (wadliwy skład Izby Dyscyplinarnej), *Grzęda przeciwko Polsce* (wygaszenie kadencji członków sędziowskich KRS) oraz *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. przeciwko Polsce* (wadliwy skład Trybunału Konstytucyjnego). We wszystkich opiniach HFPC przedstawiła swoje uwagi na temat możliwych sposobów wykonania wyroków Trybunału.

Projekt „Równe prawa osób z niepełnosprawnościami”

W 2023 r. HFPC kontynuowała realizację projektu „Równe prawa osób z niepełnosprawnościami”, finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię z Funduszy EOG i Funduszy Norweskich w ramach Programu Aktywni Obywatele – Fundusz Regionalny. Projekt obejmuje dyżury poradnictwa prawnego w całym kraju oraz prowadzenie litygacji strategicznej w sprawach dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność.

W ramach projektu HFPC zaangażowała się w 10 spraw o istotnym znaczeniu dla ochrony praw osób z niepełnosprawnościami. Były to m.in. w następujące sprawy:

- sprawa o ubezwłasnowolnienie całkowite dorosłej kobiety z niepełnosprawnością intelektualną i psychiczną, która dobrze funkcjonowała we własnym mieszkaniu ze wsparciem ze strony OPS i lokalnej organizacji pozarządowej. Prawnicy HFPC przygotowali w tej sprawie skargę kasacyjną do Sądu Najwyższego;

- sprawy mężczyzny, który został zobowiązany do zapłaty ponad 20 tysięcy złotych za czas, w którym nie przebywał w Domu Pomocy Społecznej. Został on dobrowolnie przyjęty do DPS i dobrowolnie go opuścił, wyprowadzając się do lokalu komunalnego wynajmowanego od miasta, jednak urzędnicy uznali, że ma nadal obowiązek przebywania w placówce. W tej sprawie prawnicy HFPC reprezentowali klienta w postępowaniu administracyjnym i przed Wojewódzkim Sądem Administracyjnym w Gliwicach;

- sprawa niewidomej kobiety, która potknęła się o niewłaściwie zaparkowaną hulajnogę elektryczną i złamała rękę.

Koordinatorem projektu, kontynuowanego w 2024 roku, jest adwokat Jarosław Jagura.

Projekt „Pomoc prawna dla rodzin z dziećmi osób uciekających przed konfliktem zbrojnym w Ukrainie – edycja 2”

Podstawowym celem projektu, który zakończył się 31 marca 2023 roku, było udzielanie porad prawnych rodzinom z dziećmi oraz małoletnim bez opieki uciekającym przed konfliktem zbrojnym w Ukrainie.

W podstawowym zakresie pomoc świadczona była podczas cotygodniowych dyżurów prawnych odbywających się przy ulicy Smolnej w Warszawie. Ponadto, w toku projektu zorganizowano kilka wyjazdów do punktów pomocowych/punktów zakwaterowania bardziej oddalonych od centrum Warszawy bądź zlokalizowanych w innych miejscowościach województwa mazowieckiego (np. Ożarów Mazowiecki, Siedlce), w celu dotarcia również do tych osób, które nie były w stanie przybyć na wyżej wymieniony dyżur. Odbiorcy mieli również możliwość zadawania pytań prawnych za pośrednictwem adresu mailowego: poradyua@hfhr.pl.

W toku projektu udzielono 62 porad grupie 162 odbiorców. W porównaniu z pierwszą edycją projektu problematyka, której dotyczyły porady, była bardzo zróżnicowana. W dalszym ciągu ważną kwestią pozostawała legalizacja pobytu w Polsce oraz zasady uzyskiwania świadczeń socjalnych, ale odbiorcy projektu dużo częściej potrzebowali porad dotyczących ich pełnoprawnego, codziennego funkcjonowania w Polsce, a więc takich kwestii, jak np. zasady otwierania działalności gospodarczej bądź zakładania stowarzyszeń czy prawa pracownicze.

Beneficjentami projektu były przede wszystkim kobiety z dziećmi przebywające w Polsce w związku z konfliktem zbrojnym w Ukrainie (57 spośród 60 dorosłych odbiorców).

Porady były udzielane przede wszystkim w języku polskim i były od razu tłumaczone na język ukraiński lub rosyjski przez tłumaczkę obecną zawsze na dyżurach organizowanych przez Fundację.

Największym wyzwaniem związanym z realizacją projektu było dotarcie do jak największego grona odbiorców, jako że wielu z nich przebywało w punktach zakwaterowania zbiorowego zlokalizowanych w mniejszych miejscowościach i miało bardzo ograniczone możliwości kontaktowania się z osobami, które mogły udzielić im pomocy prawnej.

Po zakończeniu projektu Fundacja we własnym zakresie kontynuowała świadczenie pomocy prawnej na cotygodniowych dyżurach osobom, które przyjechały do Polski w związku z wojną w Ukrainie, oraz, w niektórych przypadkach, opracowywała dla nich pisma procesowe i wspierała je w postępowaniach sądowych i administracyjnych. Koordynator projektu, prawnik PSP Fundacji, Krzysztof Jarzmus, zapewnił też pomoc rezydentom Instytutu Teatralnego – obywatelom Ukrainy i Białorusi zmuszonym do wyjazdu ze swoich krajów – poprzez organizację 4-dniowych kompleksowych warsztatów dotyczących podstawowych kroków prawnych koniecznych do legalizacji pobytu, a następnie normalnego funkcjonowania w życiu w Polsce.

Realizując powyższy projekt, Fundacja współpracowała z Fundacją Dajemy Dzieciom Siłę, która koordynowała cały program grantowy, oraz z Fundacją UNITERS, która udostępniała HFPC lokal do prowadzenia dyżurów oraz pomagała w kontaktowaniu się z beneficjentami wsparcia.

Projekt został zrealizowany ze środków organizacji Plan International przekazanych przez Swedish Broadcasting Fund.

Koordynatorem projektu był Krzysztof Jarzmus.

Zespół

dr Marcin Szwed – prawnik, koordynator Programu

adwokat Jarosław Jagura

Krzysztof Jarzmus – prawnik

Emil Śliwiński – prawnik

1.2. Program Interwencji Prawnej

W 2023 r. Program Interwencji Prawnej skupiał się przede wszystkim na monitorowaniu przestrzegania praw człowieka w kontekście działań Policji i wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, ze szczególnym uwzględnieniem potencjalnych naruszeń zakazu tortur, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, prawa do życia, prawa do wolności osobistej i prawa do rzetelnego procesu sądowego, w tym prawa do obrony. Do Programu wpłynęły 1464 listy, z czego 544 pochodziły od osób, które kontaktowały się z Fundacją po raz pierwszy. Na podstawie otrzymanej korespondencji oraz doniesień medialnych HFPC skierowała 40 pism interwencyjnych i opinii *amicus curiae* dotyczących

przede wszystkim sytuacji osób pozbawionych wolności, działań Policji, rzetelnego procesu i stosowania tymczasowego aresztowania.

Program Interwencji Prawnej opracował raport „O standardzie, który się nie przyjął (w Polsce). Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania w świetle przepisów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka”, który ukazał się we wrześniu 2023 r. (projekt finansowany był przez CC Poland sp. z o.o.). Badania przeprowadzone na potrzeby publikacji pozwoliły także na przygotowanie (we współpracy z Naczelną Radą Adwokacką) opinii przedstawionej Komitetowi Ministrów Rady Europy na temat wykonania orzeczeń ETPC z grupy *Burza przeciwko Polsce* oraz udział w konferencjach naukowych i debatach medialnych na ten temat, m.in. na łamach: Rzeczpospolitej, Gazety Wyborczej, Gazety Finansowej czy radia Newonce.

Najistotniejszym obszarem tematycznym działania PIP w 2023 r. był zakaz tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania. Fundacja przyczyniła się do nagłośnienia raportu Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur dotyczącego stosowania tortur w Zakładzie Karnym w Barczewie, zapoczątkowując debatę publiczną na ten temat oraz biorąc w niej aktywny udział – zarówno w mediach (m.in. TOK FM, Gazeta Wyborcza, Krytyka Polityczna, Gazeta Prawna i YouTube), jak i w Sejmie i Senacie. Po nagłośnieniu przypadków z Barczewa, podejmowaliśmy również interwencje wobec kilku innych jednostek penitencjarnych – zarówno w sprawach dotyczących traktowania więźniów, jak i śmierci osób pozbawionych wolności.

Program Interwencji Prawnej podjął liczne działania w zakresie przemocy Policji – na 13 podjętych w tym obszarze interwencji, 6 dotyczyło śmierci w trakcie działań prowadzonych przez Policję, najczęściej podczas zatrzymania. Najgłośniejsza sprawa – śmierci Igora Stachowiaka, który w 2016 r. zmarł w komisariacie we Wrocławiu – w 2023 r. została rozpoznana przez Sąd Najwyższy. Fundacji występowała w sprawie w charakterze organizacji społecznej.

Szczególnie ważne były także dwie sprawy, w których – dzięki działaniom PIP – pokrzywdzeni byli reprezentowani na zasadach pro bono przez profesjonalnych pełnomocników w postępowaniach przeciwko policjantom, a sama HFPC składała opinie *amicus curiae* i obserwowała rozprawy – sprawa śmierci Dmytra Nikiforenki w 2021 r. we Wrocławiu i Adama Czerniejewskiego w 2019 r. w Koninie.

Program Interwencji Prawnej złożył również opinię przyjaciela sądu i obserwował sprawę wywózek do lasu i znęcania się nad zatrzymanymi przez policjantów z Piątku oraz śmierci zatrzymanego przez nich mężczyzny. Podejmowaliśmy także interwencje w sprawie szeroko komentowanych działań Policji związanych z kryminalizacją aborcji (zarówno zwracając się do Komendanta Głównego Policji, jak i w parlamencie). W jednej ze spraw dotyczących przewlekłego postępowania w sprawie pobicia przez funkcjonariuszy Policji przygotowaliśmy skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Wywiad dotyczący przemocy Policji i podejmowanych w tym obszarze działań prawników i prawniczek Programu Interwencji Prawnej otwierał serię wywiadów z przedstawicielami HFPC w Gazecie Finansowej.

Program Interwencji Prawnej złożył także opinię *amicus curiae* dotyczącą zakazu organizacji manifestacji, odnoszącą się do warszawskiego protestu przeciwko działaniom Izraela w Strefie Gazy. Sąd rozpatrujący odwołanie od decyzji ratusza uchylił zakaz zgromadzenia.

Zespół

Piotr Kubaszewski – prawnik, koordynator Programu

Andrzej Krempleski – prawnik, obsługa sekretariatu Działu prawnego

Zuzanna Ganczewska – prawniczka

Bartosz Wierczyński – asystent

Działania Programu wspierało również 16 praktykantek i praktykantów.

1.3. Program Niewinność

Program Niewinność działa w Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka od 2000 roku i pozostaje jedynym programem interwencyjnym w Polsce zajmującym się niesłusznymi skazaniami. W 2016 roku HFPC podjęła współpracę z Wydziałem Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego i od tego czasu program wspiera jedna z sekcji Kliniki Prawa WPIA UW. W ramach zajęć klinicznych studenci pod okiem koordynatorów Programu wszechstronnie analizują sprawy, w których mogło dojść do pomyłki sądowej bądź bezpodstawnego oskarżenia. Do dalszej pracy wybierane są te sprawy, w których zgromadzony materiał dowodowy, według oceny HFPC, nie jest wystarczający do wydania wyroku skazującego i w których dojść mogło do naruszeń prawa do rzetelnego procesu. Fundacja podejmuje w tych sprawach działania takie jak: obserwowanie procesów sądowych, sporządzanie opinii prawnych dla sądu typu *amicus curiae*, przystępowanie do procesów w charakterze przedstawiciela społecznego, sporządzanie opinii prawnych dla Rzecznika Praw Obywatelskich popierających wniesienie kasacji nadzwyczajnych czy wreszcie współpraca z mediami.

W roku akademickim 2022/2023 w pracach Programu wzięło udział dziewięcioro, a w roku 2023/2024 ośmioro studentów i studentek III, IV i V roku studiów prawniczych na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.

W jednej sprawie dotyczącej przestępstwa oszustwa oraz fałszerstwa dokumentu, w której postępowanie toczyło się przed Sądem Okręgowym w Warszawie, studenci pod nadzorem koordynatorów przygotowali opinię przyjaciela sądu. Sąd drugiej instancji uniewinnił oskarżoną¹.

W grudniu 2023 r. Fundacja zgłosiła swój udział w postępowaniu dotyczącym zabójstwa i oskórowania młodej kobiety w Krakowie w 1998 r., które toczyło się w pierwszej instancji z wyłączeniem jawności – w ocenie HFPC – bez uzasadnionych podstaw. Już w 2024 r. Sąd Apelacyjny w Krakowie dopuścił Fundację do udziału w procesie i postanowił, że będzie się on toczył jawnie.

Fundacja w 2023 r. w dalszym ciągu zajmowała się też sprawą mężczyzny niesłusznie skazanego za liczne oszustwa na portalu handlowym, po tym, jak wskutek utraty płynności finansowej nie zrealizował części zamówień. Przeciwko mężczyźnie toczyło się niemal 50 postępowań w całym kraju, o których dowiedział się dopiero po wydaniu wyroku łącznego, w którym wymierzono mu karę 8 lat pozbawienia wolności. HFPC składała opinię w postępowaniu wykonawczym, w której argumentowała, że niejasna sytuacja prawna i możliwa niewinność mężczyzny mogą stanowić wystarczające przesłanki

---

¹ <https://hfhr.pl/aktualnosci/skazana-za-falszerstwo-dokumentu-poniewaz-mogla-popelnic-czyn-program-niewinnosc-hfpc>

do udzielenia mu przerwy w karze. W styczniu 2023 r. o tej sprawie powstał reportaż zawierający m.in. wypowiedzi koordynatora Programu, dr. Piotra Kładocznego².

Do Programu Niewinność trafiła też sprawa oskarżonego o posiadanie środków odurzających. Zgodnie z opinią biegłego chemika, substancja posiadana przez mężczyznę nie była jednak objęta wykazem z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Na prośbę Fundacji sprawą pro bono zajmuje się adw. Adam Klepczyński.

Oprócz tego studenci i pracownicy Fundacji monitorują kilkanaście innych procesów, które zostały zakwalifikowane jako te, w których zebrany materiał dowodowy nie wystarcza do skazania oskarżonego.

Zespół

Dr Piotr Kładoczny – koordynator Programu

Maria Ejchart – koordynatorka Programu

1.4. Program Wolność słowa

Wyodrębnione projekty

„Odpowiedź na wyzwania wobec wolności mediów w Polsce” (*“Responding to media freedom challenges in Poland”*), projekt wspierany kolejny rok przez organizację Media Defence (Media Legal Defence Initiative)

“Wzmacnianie ochrony dziennikarzy i dziennikarek w Polsce” (*“Enhancing the protection of journalists in Poland”*), projekt wspierany również kolejny rok przez UNESCO

„Sytuacja w mediach regionalnych i lokalnych wydawanych przez Polska Press”, projekt wspierany przez Fundusz Obywatelski im. Henryka Wujca (realizowany wspólnie z Działem Monitoring legislacyjny, badania i rzecznictwo)

“Wzmacnianie ochrony wolności mediów – monitoring i edukacja”, projekt realizowany z dotacji programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy finansowanego z Funduszy Norweskich

„Ochrona wolności słowa poprzez wspieranie wykonywania wyroków ETPC” (*“Protecting Freedom of Expression by Supporting ECtHR Implementation”*), projekt wspierany przez Europejską Siecią na rzecz Wykonywania Orzeczeń ETPC (*European Implementation Network, EIN*), od września 2023

Wolność słowa w Polsce roku 2023

Rok 2023 co do zasady był okresem kontynuacji wielu procesów negatywnie oddziałujących na wolność słowa, znanych z poprzednich lat. Nie sposób pominąć tu jednak faktu październikowych wyborów parlamentarnych i zaprzysiężenia nowego rządu w grudniu 2023 r. Na szczególną uwagę zasługują dwa zagadnienia związane z tymi wydarzeniami.

---

² <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,29311905,cala-polska-skazuje-artura-k-ma-46-wyrokow-i-17-lat.html>

Po pierwsze, okres zbliżających się wyborów wiązał się z mniejszą tolerancją polityków na krytykę płynącą ze strony mediów, zauważalną nierzadko jeszcze przed oficjalną kampanią. Przełożyło się to na wzrost liczby postępowań inicjowanych przeciwko osobom uczestniczącym w debacie publicznej lub – często – gróźb wszczęcia takich postępowań, co oznaczało większą liczbę przedstawicieli mediów potrzebujących konsultacji czy wsparcia prawnego, szczególnie ze strony mediów lokalnych.

Po drugie, powstanie nowego rządu pod koniec roku zrodziło oczekiwania zmiany kierunków niektórych działań także w sferze wolności słowa, w tym oczekiwania realizacji zapowiedzi szerszych reform zmierzających do zapewnienia politycznej niezależności mediów publicznych. W tym kontekście bardzo niepokojącym otwarciem było rozpoczęcie zmian w mediach publicznych przez Ministra Kultury w grudniu 2023 r., ze względu na sposób ich przeprowadzenia, ustanawiający niebezpieczny precedens dla każdej kolejnej władzy i budzący poważne wątpliwości prawne.

W odpowiedzi na stałe i nowe wyzwania HFPC podjęła różnorodne działania w obszarze wolności słowa. Działania te obejmowały m.in. wsparcie prawne w 27 sprawach sądowych – poprzez zapewnienie reprezentacji w 10 sprawach, przedstawienie opinii przyjaciela sądu (*amicus curiae*) w 14 sprawach oraz udzielenie innych form wsparcia prawnego w 3 sprawach (m.in. poprzez przystąpienie do postępowania). Zgodnie z wprowadzanym stopniowo nowym modelem prowadzenia litygacji w HFPC, w 2023 r. większa część spraw krajowych była prowadzona bezpośrednio przez prawników i prawniczki Fundacji (przy współpracy z adwokatami i adwokatkami z innych programów lub działań HFPC): spośród ośmiu krajowych spraw, w których zapewniono bezpośrednio reprezentację klientom Fundacji, sześć było prowadzonych w nowym modelu. HFPC podjęła ponadto 6 interwencji przed organami krajowymi, a także zgłosiła 18 tzw. alertów, czyli komunikatów opisujących konkretne przypadki zagrożeń dla wolności słowa w Polsce, publikowanych na platformach afiliowanych przy Radzie Europy i Unii Europejskiej. Inne formy działania w sferze wolności słowa obejmowały między innymi badanie dotyczące sytuacji w mediach regionalnych Polska Press (raport opublikowany w lipcu 2023 r.), badania dotyczące praktyki w obszarze SLAPPów, bezpieczeństwa dziennikarzy i dziennikarek oraz organów regulacyjnych mających wpływ na media (które zakończą się w 2024 r.), przygotowanie opinii do Komitetu Ministrów Rady Europy na temat wykonywania wyroków ETPC i opinii do projektów ustaw, prowadzenie szkoleń dla dziennikarzy i dziennikarek. Najważniejsze działania zostały opisane poniżej.

Strategiczne działania prawne zmierzające do stłumienia debaty publicznej (SLAPPy)

Jednym z najważniejszych obszarów pracy w zakresie wolności słowa pozostały tzw. strategiczne działania prawne zmierzające do stłumienia debaty publicznej (*Strategic Lawsuits Against Public Participation*), czyli tzw. SLAPPy. HFPC podjęła zróżnicowane działania w odniesieniu do tego problemu.

Szczególnie istotną formą działania pozostawało wsparcie prawne w indywidualnych sprawach SLAPPowych. W ramach tej działalności HFPC jednocześnie zmierzała do zapewnienia bezpośredniej pomocy osobom dotkniętym tym problemem (dziennikarkom, aktywistom i innym osobom zabierającym głos w debacie publicznej), jak i starała się wpłynąć na szerszą praktykę sądową w tej dziedzinie. Działania te doprowadziły do kilku istotnych rozstrzygnięć w 2023 r.

Bodajże najważniejszym wyrokiem w zakresie SLAPPów był precedensowy wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 20.12.2023 r. w sprawie z powództwa Miasta Kalisz przeciwko aktywistce Katarzynie Urbaniak, w którym sąd po raz pierwszy uznał jednoznacznie, że organom sprawującym władzę publiczną nie przysługuje cywilnoprawna ochrona dobrego imienia. Sąd w tym zakresie oparł się *explicite* na przełomowym wyroku ETPC z 15 marca 2022 r. w sprawie *OOO Memo p. Rosji*, przywołanym w opinii przyjaciela sądu złożonej w sprawie przez HFPC. Wyrok ten odpowiada na poważny i powracający problem: fakt wykorzystywania silnej pozycji i publicznych środków przez państwowe lub samorządowe jednostki organizacyjne (np. gminy, ministrów, Lasy Państwowe) do wszczynania postępowań przeciwko osobom krytykującym te instytucje (lub, nierzadko, poszczególnym przedstawicielom tych instytucji). HFPC [od lat](#) podejmowała działania zmierzające do przeciwdziałania takiej negatywnej praktyce. W 2010 r. Fundacja skierowała skargę do ETPC w sprawie z powództwa gminy przeciwko lokalnemu dziennikarzowi. Sprawa [Piotrowicz p. Polsce](#) skończyła się przyznaniem się przez państwo do naruszenia wolności słowa, ale Trybunał nie wykluczył wówczas możliwości wszczynania postępowań o ochronę dobrego imienia przez organy władzy publicznej. Fundacja [kontynuowała litygację](#) w tym obszarze na poziomie krajowym, ale moment zwrotny nastąpił dopiero w marcu 2022 r., kiedy to Trybunał zmienił swoją dotychczasową linię orzecznictwa, wydając ww. wyrok w sprawie *OOO Memo p. Rosji*. Od tego czasu działania HFPC nakierowane były na implementację tego orzeczenia przez polską judykaturę. Jednoznaczny wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z grudnia 2023 jest kluczowym sukcesem na tej drodze – ustanawia bowiem wyraźny krajowy precedens, który będzie mógł być przywoływany w kolejnych, wciąż licznych, postępowaniach tego rodzaju.

Istotnym rozstrzygnięciem był również wyrok SO w Warszawie z lutego 2023 r., który potwierdził, że złożenie w dobrej wierze skargi zarzucającej molestowanie nie jest zniesławieniem. Sprawa dotyczyła skargi skierowanej przez studentkę Uniwersytetu Warszawskiego do Komisji Rektorskiej ds. Przeciwdziałania Dyskryminacji, zarzucającej molestowanie seksualne wieloletniemu wykładowcy tej uczelni. Podobne skargi złożyło kilka innych kobiet i wspomniana Komisja uznała skargi za wiarygodne. W reakcji na to postępowanie wykładowca oskarżył studentkę i pozostałe kobiety o zniesławienie. Sąd uznał, że studentka miała prawo przedstawić swoją skargę na zachowanie wykładowcy i tego rodzaju działanie w obronie swoich praw nie stanowi zniesławienia. Pozwoliło to sądowi umorzyć postępowanie na posiedzeniu, bez kierowania sprawy na rozprawę, co znacznie przyspieszyło zakończenie postępowania. HFPC przedstawiła w sprawę opinię *amicus curiae*, zwracając uwagę, że wolność wypowiedzi obejmuje prawo osób, które doświadczyły przemocy ze względu na płeć, w tym przemocy seksualnej i molestowania, do mówienia o swoich doświadczeniach. Osoby zabierające głos w tych sprawach spotykają nierzadko działania odwetowe, przyjmujące nieraz postać oskarżeń o zniesławienie. HFPC podkreśliła, że w takich przypadkach sądy powinny doprowadzić do jak najszybszego zakończenia postępowania celem zminimalizowania ich negatywnego wpływu na ofiary molestowania.

Na uwagę zasługuje również wyrok Sądu Rejonowego w Mińsku Mazowieckim z czerwca 2023 r. w sprawie o zniesławienie i znieważenie funkcjonariuszy, do których miało dojść poprzez publikację krytyki działań żołnierzy WOT na granicy polsko-białoruskiej. Choć jest to wyrok sądu niższego rzędu, to jego uzasadnienie stanowi godną uwagi odpowiedź na szerszy problem: praktykę kierowania przez prokuraturę aktów oskarżenia o zniesławienie i znieważenie funkcjonariuszy publicznych wobec osób,

które publicznie krytykowały działania służb mundurowych na granicy polsko-białoruskiej. Z uwagi na systemowy charakter tego negatywnego zjawiska, HFPC nie tylko angażowała się w poszczególne postępowania sądowe tego rodzaju, ale również skierowała we wrześniu 2023 r. wystąpienie do Prokuratora Krajowego, wskazując na niezgodność tej praktyki ze standardami konstytucyjnymi i międzynarodowymi. Na tym tle i uwzględniając niejednolite orzecznictwo sądów w sprawach tego rodzaju, uzasadnienie wspomnianego wyroku SR w Mińsku Mazowieckim jest warte przywołania. Uniewinniając oskarżonego, sąd bowiem zwrócił uwagę na kontekst jego wypowiedzi, odwołał się do orzeczeń sądów i głosów innych instytucji kwestionujących legalność działań państwa na granicy polsko-białoruskiej i uznał, że oskarżony miał prawo wyrazić dezaprobatę dla postępowania funkcjonariuszy.

Inną formą działania w obszarze SLAPPów w roku 2023 było systematyczne gromadzenie danych na temat praktyki orzeczniczej w tej dziedzinie. Zbierając informacje na potrzeby raportu o SLAPPach (który zostanie opublikowany wiosną 2024 r.), Fundacja skierowała szczegółowe wnioski o informacje publiczne do wszystkich 47 sądów okręgowych, a także do wszystkich 5 warszawskich sądów rejonowych. Wnioski te dotyczyły kilku zagadnień, ale szczególnie interesowało Fundację zbadanie, czy sądy korzystają z istniejących instrumentów prawnych pozwalających na wczesne zakończenie spraw typu SLAPP (wczesne kończenie tego rodzaju spraw stanowi jeden z kluczowych środków ograniczających ich negatywne skutki). Pozwoliło to zgromadzić unikatowe dane na temat praktyki sądowej. Dane te potwierdzają hipotezę o nikłym zakresie stosowania niektórych instrumentów cywilnych, ale jednocześnie wskazują na względnie szerokie wykorzystywanie niektórych instytucji przez sądy karne. Udało się w ten sposób zebrać zbiór kilkuset pozytywnych przykładów postanowień z uzasadnieniami – orzeczeń, które są niedostępne w innych bazach orzecznich. Dane te stanowią wartościowy wkład do raportu o SLAPPach i mają znaczenie dla prac nad pożądanymi kierunkami prawa anty-SLAPP (realizowanych przez HFPC już w 2024 r.). Ponadto zebrane przykłady dobrych praktyk w zakresie postanowień sądowych były już bezpośrednio wykorzystywane w litygacji i w toku szkoleń prowadzonych przez HFPC.

Wątek strategicznych działań prawnych zmierzających do stłumienia debaty pojawił się pośrednio również w ramach monitorowania wykonywania wyroków ETPC z obszaru wolności słowa. W listopadzie 2023 r. HFPC przedłożyła Komitetowi Ministrów Rady Europy opinię na temat wykonania wyroku ETPC w sprawie *Rabczewska p. Polsce*, wskazując m.in., jak przepis o obrazie uczuć religijnych wykorzystywany jest w Polsce do ograniczenia debaty publicznej.

Ponadto HFPC zapewniła opiekę prawną autorom i autorkom 18 tekstów zamieszczonych w publikacji „Dialogu Puzyny” poświęconej „przejętym” instytucjom kultury, która ukazała się w październiku 2023 roku, w tym w szczególności konsultując opracowywane materiały pod kątem ewentualnych ryzyk procesowych.

Prawnicy i prawniczki HFPC podejmowali też tematykę SLAPPów, występując na [konferencjach](#) i poprzez [publikacje medialne](#) czy [akademickie](#).

Wsparcie obrońców środowiska

HFPC udzielała również wsparcia prawnego obrońcom środowiska. Fundacja zapewniła m.in. reprezentację prawną aktywistce kolektywu Bombelki oraz wydawcy „Zielonych Wiadomości” pozwanym przez spółkę Skarbu Państwa – Gaz-System. Sprawa ta była nominowana w [europejskim konkursie na SLAPP roku 2023](#). Innym postępowaniem szczególnie wartym uwagi jest sprawa aktywisty oskarżonego o zniesławienie Lasów Państwowych m.in. w związku z wypowiedzią sformułowaną w toku konsultacji unijnego aktu prawnego. HFPC przystąpiła do tego postępowania, wskazując m.in. na wyraźną obecność elementu unijnego w postępowaniu (i zasadność skierowania pytania prejudycjalnego do TSUE), a także odwołując się do ochrony obrońców środowiska wynikającej z Konwencji z Aarhus. HFPC zapewniła również pomoc prawną innym grupom działającym w obszarze aktywizmu klimatycznego – Ruchowi Solidarności Klimatycznej i Dzikim Karpatom. Aktywiści i aktywistki Ruchu Solidarności Klimatycznej przeprowadzili akcję protestacyjną w siedzibie partii rządzącej przy ulicy Nowogrodzkiej w Warszawie. HFPC zapewniła pomoc trójki adwokatów dla dziewięciorga działaczy i działaczek najpierw w postępowaniach aresztowych, a następnie w toczącej się sprawie karnej przed sądem pierwszej instancji (na dzień sporządzenia tego sprawozdania sprawa nadal toczy się w pierwszej instancji). Dzikie Karpaty po brutalnej ewikcji z miejsca długotrwałego protestu przeciwko wycince Puszczy Karpackiej zorganizowały serię akcji protestacyjnych, a HFPC zapewniła gotowych do pomocy adwokatów na wypadek zatrzymań i aresztowań – w 2023 r. nie doszło jednak do żadnych zatrzymań.

Kwestie ochrony aktywistów i aktywistek klimatycznych były również przedmiotem wystąpienia przedstawiciela HFPC w panelu z udziałem Specjalnego Sprawozdawcy ONZ ds. Obrońców Środowiska na konferencji [„Represje wobec obrońców prawa człowieka i obrońców środowiska – polska perspektywa a międzynarodowe standardy”](#), która odbyła się w listopadzie 2023 r.

Proces zawłaszczania mediów

Ważnym obszarem działania HFPC w dziedzinie wolności słowa było reagowanie na zróżnicowane zjawiska, które uznaje się za służące stopniowemu zyskiwaniu przez obóz rządzący większej kontroli nad systemem medialnym, określane nieraz wspólnym mianem „procesu zawłaszczania mediów” (ang. *media capture*). Za charakterystyczne aspekty tego procesu [uznaje się](#) m.in. stroniczne działania organów regulacyjnych (takich jak KRRiT) wymierzone w niezależne media czy wykorzystywanie w tym celu mechanizmów rynkowych, w tym zyskiwanie i egzekwowanie kontroli właścicielskiej nad spółkami wydającymi media lub dystrybuującymi prasę.

Działania Przewodniczącego KRRiT

Jeśli chodzi o organy regulacyjne, HFPC m.in. skierowała cztery interwencje do Przewodniczącego KRRiT, dotyczące kolejnych postępowań wszczynanych wobec prywatnych nadawców w związku z krytycznym charakterem ich audycji. HFPC pozyskała również w trybie dostępu do informacji publicznej szczegółowe dane na temat kar nakładanych przez Przewodniczącego KRRiT w ostatnich 10 latach dla zweryfikowania, czy obecne działania różnią się od wcześniejszej praktyki tego organu wobec nadawców. Wyniki tej analizy będą opublikowane w 2024 w r. w formie raportu.

Polska Press

W lipcu 2023 r. HFPC opublikowała [raport](#) o sytuacji w mediach Polska Press, oparty m.in. na 23 pogłębionych wywiadach z dziennikarzami i dziennikarkami, którzy pracują lub pracowali w mediach

wydawanych przez ten koncern. Badanie było prowadzone w ramach współpracy między fundacyjnym Programem Wolność Słowa a Działem Monitoringu legislacyjnego, badań i rzecznictwa. Publikacji towarzyszyła debata HFPC dotycząca różnych form nacisku władz na media. Raport wzbudził szerokie zainteresowanie mediów polskich i zagranicznych, w tym np. poświęcono mu jeden z odcinków [podcastu](#) prowadzonego przez Międzynarodowy Instytut Prasy (*International Press Institute*).

Inne

W marcu 2023 r. Fundacja przedstawiła krytyczną opinię do projektu przepisów wprowadzających ustawę – Prawo komunikacji elektronicznej, który przewidywał obowiązek umieszczenia programów telewizji publicznej jako pierwszych pięciu programów dostępnych na dekoderze – popularnie nazywego *Lex Pilot*. Przedstawicielka Fundacji uczestniczyła również w wysłuchaniu publicznym dotyczącym tego projektu.

Również w tym obszarze tematycznym HFPC prowadziła działania litygacyjne. M.in. złożyła we wrześniu 2023 r. opinię przyjaciela sądu w precedensowej sprawie dotyczącej postępowania karnego w sprawie utrudniania dystrybucji *Tygodnika Nie* przez Poczta Polską i Orlen z uwagi na treść publikacji (okładkę przedstawiającą Jana Pawła II z dziećmi i lalką na pastorałku). W listopadzie 2023 r. Sąd Okręgowy w Warszawie uchylił postanowienie prokuratury o odmowie wszczęcia śledztwa, wskazując, że prokuratura nie zebrała wystarczającego materiału dowodowego w sprawie.

Przedstawiciele HFPC podejmowali w 2023 r. również działania mające na celu promowanie w debacie publicznej wiedzy na temat Europejskiego Aktu o Wolności Mediów – aktu prawa unijnego, którego jednym z głównych celów miało być stworzenie środków ochrony przed różnymi elementami procesu zawłaszczania mediów. Mimo wyraźnych związków rozwiązań zawartych w tym akcie z rzeczywistymi zagrożeniami dla mediów charakterystycznymi dla Polski i Węgier, w Polsce budził on umiarkowane zainteresowanie, a także spotykał się chłodnym przyjęciem niektórych wydawców. Działania promocyjne wiązały się m.in. z [wystąpieniami w mediach](#) czy prezentowaniem znaczenia tego aktu w polskim kontekście na [seminarium organizowanym przez Fundację im. Stefana Batorego](#).

Bezpieczeństwo dziennikarzy i dziennikarek

Ważny tematem w sferze wolności słowa pozostał również problem bezpieczeństwa dziennikarzy i dziennikarek. HFPC podejmowała w tej dziedzinie zarówno działania litygacyjne, jak i interwencyjne i monitoringowe.

Jedną z kluczowych spraw z tego obszaru to seria postępowań dotyczących fotoreporterów brutalnie zatrzymanych w listopadzie 2021 r. przez wojsko na pograniczu polsko-białoruskim. W lutym 2023 r. ETPC zakomunikował polskiemu rządowi dwie skargi fotoreporterów reprezentowanych przez prawników HFPC. Fakt zakomunikowania tych skarg ledwie osiem miesięcy od ich złożenia może wskazywać, że Trybunał traktuje tę sprawę priorytetowo. W postępowaniu przed Trybunałem opinię *amicus curiae* złożyły również dwie międzynarodowe organizacje: *Article 19* oraz *Privacy International*. Z kolei w kwietniu 2023 r. prawnicy HFPC złożyli subsydiarny akt oskarżenia przeciwko żołnierzom zaangażowanym w zatrzymanie fotoreporterów. Na dzień sporządzenia tego sprawozdania sprawa jest w toku.

HFPC podjęła się również systematycznego gromadzenia danych na temat praktyki sądowej w niektórych sprawach z zakresu bezpieczeństwa dziennikarzy i dziennikarek. W trybie dostępu do informacji publicznej Fundacja spytała wszystkie 47 sądów okręgowych w Polsce o praktykę orzecznictwa dotyczącą szczególnych typów przestępstw służących ochronie mediów (przestępstwa utrudniania krytyki prasowej oraz przestępstwa stosowania przemocy lub groźby w celu zmuszenia do zaniechania interwencji prasowej), jak również dotyczącą orzecznictwa w sprawie uchylania tajemnicy dziennikarskiej. Wnioski z tej analizy zostaną zaprezentowane w raporcie na temat bezpieczeństwa dziennikarzy i dziennikarek, planowanym na wiosnę 2024 r.

Inne obszary i działania

Media publiczne po wyborach

Istotnym zagadnieniem były działania nowego rządu w stosunku do mediów publicznych. HFPC odniosła się do tych działań, publikując w dniu 22 grudnia stanowisko w sprawie zmian w mediach publicznych. W stanowisku Fundacja zwróciła uwagę na potrzebę pilnych i gruntownych zmian w Telewizji Polskiej, Polskim Radiu i Polskiej Agencji Prasowej, wyrażając silną dezaprobatę dla stanu mediów publicznych, do którego doprowadził poprzedni rząd. Jednocześnie Fundacja sformułowała poważne wątpliwości prawne co do sposobu rozpoczęcia zmian, wskazując, iż sytuacja, w której to organ rządowy dowolnie decyduje o obsadzie władz mediów publicznych, jest wyraźnie niezgodna ze standardami konstytucyjnymi i międzynarodowymi. Fundacja wezwała również do niezwłocznego podjęcia prac nad wprowadzeniem konstytucyjnego ładu prawnego w dziedzinie mediów publicznych.

Szkolenia dla dziennikarzy i dziennikarek

Rok 2023 był również okresem wzmocnienia działalności edukacyjnej Fundacji w obszarze wolności słowa. Prawnicy i prawniczki HFPC przeprowadzili cztery szkolenia dla łącznie kilkudziesięciu dziennikarzy i dziennikarek, dotyczące m.in. kwestii prawnych związanych z przygotowaniem i publikowaniem materiałów prasowych (w tym problemu SLAPPów) oraz z zagrożeniami dla bezpieczeństwa przedstawicieli i przedstawicielek mediów. Część szkoleń miała charakter stacjonarny (odbyły się w Warszawie i Lublinie) i stanowiła początek dłuższego cyklu ogólnopolskich szkoleń, kontynuowanego w roku 2024 w innych miastach.

Rzecznictwo

HFPC kontynuowała również w 2023 r. prowadzenie rzecznictwa na rzecz poprawy ochrony wolności słowa w Polsce. W tym celu prawnicy i prawniczki HFPC spotykali się z przedstawicielami Rady Europy, ONZ, OBWE i międzynarodowych NGOs oraz niektórych zagranicznych ambasad państw demokratycznych w Polsce.

Ochrona sygnalistów

HFPC kontynuowała również działania w obszarze ochrony sygnalistów. Ponieważ w 2023 r. unijna dyrektywa o ochronie sygnalistów wciąż pozostawała niewdrożona, szczególne znaczenie miało stosowanie przez sądy innych standardów międzynarodowych o *whistleblowingu*. Na taką potrzebę HFPC wskazywała m.in. w opinii *amicus curiae* złożonej w marcu 2023 r. w sprawie wytyczonej w związku ze zgłoszeniem nieprawidłowości (sprawa zakończyła się uniewinnieniem). Prawnik HFPC uczestniczył również w seminarium dotyczącym wdrożenia standardów ochrony sygnalistów w Europie Środkowo-Wschodniej, organizowanym w marcu 2023 r. w Pradze (wnioski z doświadczeń innych

państw regionu okazały się szczególnie przydatne w roku 2024, kiedy nowy polski rząd przyspieszył pracę nad implementacją dyrektywy).

Rejestrowanie i publikacja nagrań czynności funkcjonariuszy służb mundurowych

Ważnym wydarzeniem z obszaru wolności słowa w 2023. był także wyrok ETPC w sprawie *Bild p. Niemcom*, dotyczący zasad publikacji wizerunku funkcjonariuszy publicznych. HFPC złożyła przed Trybunałem opinię *amicus curiae*, argumentując, że choć funkcjonariuszom na służbie również przysługuje ochrona wizerunku, to dopuszczając się możliwych nieprawdziwości, muszą się oni liczyć z możliwością większej ingerencji w ich prawo do prywatności. Fundacja podkreśliła również, że rejestracja i publikacja nagrań przedstawiających możliwe nadużycia służb mundurowych stanowi element kontroli społecznej nad tymi szczególnymi formacjami. Odwołując się do opinii HFPC, Trybunał uznał, że każdy tego rodzaju przypadek wymaga odpowiedniego ważenia między ochroną prywatności a swobodą wypowiedzi, a kwestia dopuszczenia się przez funkcjonariusza możliwych nieprawidłowości jest istotną okolicznością, która powinna być wzięta pod uwagę przy ocenie tego rodzaju spraw. Wyrok ten stanowi istotny krok naprzód w rozwoju standardów dotyczących rejestrowania i publikowania nagrań przedstawiających kontrowersyjne działania funkcjonariuszy służb mundurowych – tematu, w którym HFPC [angażowała się litygacyjnie](#) od 2016 r., [w kilku postępowaniach](#).

Zespół:

Konrad Siemaszko, koordynator

Zuzanna Nowicka, prawniczka

Weronika Bilińska, prawniczka

Michał Hara, prawnik (od czerwca 2023 r.);

Paulina Milewska, starsza ekspertka (od sierpnia 2023 r.)

2. Dział Migracyjny

Wyodrębnione projekty

„One for All, All for One” – kontynuacja projektu realizowanego ze środków Open Society Initiative for Europe, w partnerstwie z polskimi organizacjami pozarządowymi zrzeszonymi w ramach Konsorcjum Migracyjnego

„Bezpieczny Dom” – projekt realizowany od 1 maja 2021 r. do 31 grudnia 2023 r. przez HFPC wraz z Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć oraz UNHCR (Biurem Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców); środki pochodzą z dofinansowania z Programu „Sprawy wewnętrzne” realizowanego w ramach Funduszy Norweskich na lata 2014–2021

„Stronger Together” [OSF Ukraine] – projekt realizowany ze środków OSF i OSIFE

„Wsparcie finansowe działań Grupy Granica” zapewnione przez Fundację Roberta Boscha

„Wsparcie działań rzeczniczych dotyczących polsko-białoruskiej granicy” finansowane przez Choose Love, Inc.

„Poradnictwo, pomoc rzeczowa oraz inne formy wsparcia dla osób opuszczających Ukrainę” - Google Foundation – Tides

„Legal assistance to forcibly displaced persons in Poland” – UNHCR

„Migranci i migrantki zaginieni na granicach Polski - diagnoza sytuacji, analiza prawna, mechanizmy działania i rekomendacje zmian” – Oxfam

„Dotacja instytucjonalna na zbudowanie zespoły forenzykologicznej” – PRO ASYL

„Działania antyrepresyjne, dekriminalizacja solidarności” – Medico International

“Right to Know” - Network of European Foundations (NEF) i Hungarian Helsinki Committee

Kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej

Kontekst

W sierpniu i październiku 2021 r. w reakcji na kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej ówczesny rząd polski wprowadził do porządku prawnego regulacje, których celem była pozorna legalizacja uproszczonych procedur zawracania cudzoziemców poza granicę Polski. Jako pierwsza, w drodze nowelizacji rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie czasowego zawieszenia lub ograniczenia ruchu granicznego na określonych przejściach granicznych (Dz. U. z 2020 r., poz. 435 ze zm., dalej: Rozporządzenie Graniczne), do polskiego prawa wprowadzona została czynność natychmiastowego zawracania cudzoziemców do linii granicy, potocznie nazywana pushbackiem. W dalszej kolejności zmieniona została ustawa o cudzoziemcach, do której dodano nieznaną wcześniej procedurę wydawania postanowień o opuszczeniu terytorium Polski, zachowującą co prawda pozór dwuinstancyjności i formalizmu, ale w praktyce sprowadzającą się również do przyspieszonego usuwania cudzoziemców z terytorium kraju bez zachowania jakichkolwiek gwarancji prawnych, czy to wynikających ze statusu strony postępowania, czy też szerszych, dotyczących poszanowania praw i wolności człowieka.

Rozwiązania te od samego początku były krytykowane przez Helsińską Fundację Praw Człowieka. Fundacja podkreślała sprzeczność tych regulacji z prawem krajowym, w tym z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej, oraz standardami prawa międzynarodowego, między innymi z zakazem zbiorowego wydalania cudzoziemców i zasadą *non-refoulement*. Mimo powszechnej krytyki regulacji, a co za tym idzie postępowania funkcjonariuszy SG wobec osób przekraczających granicę polsko-białoruską, ani przepisy, ani sama praktyka postępowania Straży Granicznej nie uległy zmianie, również po wyborach parlamentarnych i ukonstytuowaniu się nowego rządu.

Tym samym kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej, wywołany co prawda intencjonalnie przez białoruski reżim, ale intensyfikowany przez niezgodne z prawem działania władz polskich, nadal trwa. Nadal dochodzi do zaginięć i śmierci na granicy (w 2023 odnotowano 24 przypadki śmierci), a do organizacji pomocowych, także do HFPC, docierają kolejne sygnały o przypadkach przemocy doświadczanej przez osoby migrujące z rąk białoruskich, ale też polskich funkcjonariuszy pełniących służbę w rejonie granicy. Z oczywistych powodów, związanych z okolicznościami, w jakich dochodzi do przekroczeń granicy i następujących po nich pushbacków, przypadki przemocy są trudne do udowodnienia. Niemniej nie sposób pominąć faktu, że w wielu historiach przekazywanych przez migrantów, także tych, które leżą u podstaw skarg na czynność zawrócenia do linii granicy kierowanych

przez HFPC do sądu administracyjnego, pojawia się wątek przemocy doświadczonej tuż przed zawróceniem na linię granicy.

Litygacja strategiczna i pomoc prawna w sprawach indywidualnych

HFPC złożyła 9 skarg do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku na czynności zawrócenia cudzoziemca do linii granicy, realizowane przez SG na podstawie § 3 ust. 2b Rozporządzenia Granicznego. Do tej pory zapadło 8 wyroków, w których sąd w pełni uwzględnił zarzuty Fundacji i stwierdzał bezskuteczność czynności zawrócenia (tj. jej niezgodność z prawem)³. W żadnej ze spraw organy SG nie zdecydowały się na wniesienie skargi kasacyjnej do NSA.

WSA nie miał wątpliwości, że każde zawrócenie do linii granicy na podstawie § 3 ust. 2b Rozporządzenia Granicznego narusza zasadę *non-refoulement* i godzi w art. 33 ust. 1 Konwencji genewskiej o statusie uchodźców, który zasadę tę ustanawia. Zgodnie z tą zasadą, żadne państwo nie wydałi ani nie zawróci w żaden sposób uchodźcy do granicy terytoriów, gdzie jego życiu lub wolności zagrażałoby niebezpieczeństwo ze względu na rasę, religię, obywatelstwo, przynależność do określonej grupy społecznej czy przekonania polityczne. W ocenie sądu, naruszeniem zasady *non-refoulement* był sam fakt, iż organy SG dokonujące zawrócenia cudzoziemca pomijały istotne dla sprawy okoliczności związane z sytuacją cudzoziemców na Białorusi i ryzykiem doświadczenia w tym kraju tortur bądź innych form niehumanitarnego traktowania. We wszystkich wydanych wyrokach Wojewódzki Sąd Administracyjny odnotował też, w ślad za skargami Fundacji, że organy Straży Granicznej podczas czynności zawracania nie badały indywidualnej sytuacji zawracanej osoby, nie zbierały żadnego materiału dowodowego i nie weryfikowały stanu faktycznego sprawy, a nawet nie uwzględniały takich okoliczności, jak stan zdrowia czy wiek cudzoziemca. W tych zaniechaniach po stronie SG sąd dopatrył się z kolei naruszenia zakazu zbiorowego wydalania cudzoziemców, ustanowionego w art. 4 Protokołu nr 4 do EKPC. W swoich skargach Fundacja podnosiła ponadto, że każda, nawet ustna deklaracja cudzoziemca chęci ubiegania się o ochronę międzynarodową powinna zostać przyjęta przez funkcjonariusza SG, który jako pierwszy wchodzi w kontakt z cudzoziemcem, a sam cudzoziemiec zgłaszający taką deklarację powinien mieć zapewnioną możliwość jak najszybszego złożenia formalnego wniosku o ochronę oraz od początku powinien być traktowany jako wnioskodawca w postępowaniu uchodźczym i z tego tytułu powinien korzystać z prawa do pozostania na terytorium Polski do czasu rozpatrzenia jego wniosku. Także i tę argumentację podzielił sąd administracyjny, dochodząc do przekonania, że to sama procedura zawracania do linii granicy, jako że nie daje żadnych gwarancji przyjęcia od osoby migrującej wniosku o ochronę międzynarodową, narusza prawo do ubiegania się o taką ochronę, gwarantowane każdemu cudzoziemcowi w art. 56 ust. 2 Konstytucji RP oraz art. 18 Karty Praw Podstawowych UE.

W procedurze zawracania do linii granicy WSA dopatrył się także szeregu naruszeń prawa, związanych nie tyle z poszanowaniem praw człowieka, ile z zasadami praworządności, w tym zasadami legalizmu i hierarchiczności źródeł prawa. W opinii Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego, § 3 ust. 2b Rozporządzenia Granicznego jest niezgodny z art. 16 ust. 3 pkt 2 ustawy z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (Dz.U. z 2022 r., poz. 295 ze zm.), który to przepis stanowił dla Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji podstawę wydania ww. Rozporządzenia. Zdaniem sądu, § 3 ust. 2b Rozporządzenia Granicznego jest ponadto sprzeczny z obowiązującymi ustawami, tj. ustawą o

---

³ Por. wyroki Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku o sygn. akt II SA/Bk 492/22, II SA/Bk 493/22 i II SA/Bk 494/22, II SA/Bk 145/23, II SA/Bk 244/23, II SA/Bk 664/23, II SA/Bk 71/24, II SA/Bk 72/24 W sprawie o sygn. akt II SA/Bk 82/24 wyrok zostanie ogłoszony 9 maja 2024 r.

cudzoziemcach i ustawą o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP, które kompleksowo regulują sposób postępowania SG z osobami, które przekroczyły granicę RP w miejscu do tego nieprzeznaczonym, przebywają w Polsce bez tytułu pobytowego i/lub wnioskuje o ochronę międzynarodową. W ocenie sądu, Straż Graniczna nie powinna stosować Rozporządzenia Granicznego w miejsce obowiązujących ustaw. Automatyczne i arbitralne powoływanie się przez Straż Graniczną na przepis niższego rzędu (Rozporządzenia) stanowi natomiast naruszenie art. 7 (zasady legalizmu) i art. 87 ust. 1 (zasady hierarchiczności źródeł prawa) Konstytucji RP.

Warto wspomnieć, że dwóch sprawach zakończonych ostatecznie pozytywnymi wyrokami WSA najpierw odrzucił skargi jako złożone z uchybieniem 30-dniowego terminu wynikającego z art. 53 § 2 Prawa o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Naczelny Sad Administracyjny, po rozpoznaniu zażaleń, przychylił się jednak do zarzutów pełnomocniczek cudzoziemców, iż uchybienie nastąpiło bez winy skarżących, którzy wiedząc o podstawie zawrócenia do linii granicy umożliwiającą wniesienie skargi powzięli nie w dniu samego zawrócenia, ale znacznie później, dopiero po uzyskaniu przez pełnomocniczki, na ich wniosek, pisemnej informacji o sprawie od Komendanta właściwej jednostki SG. Jednocześnie NSA odnotował, że organ SG w dacie zawrócenia cudzoziemców nie dopełnił obowiązku poinformowania stron, tj. osób wobec których realizowana była czynność zawrócenia, o przysługujących im prawnych środkach działania⁴.

W kierowanych do WSA skargach Fundacja, niestety jak dotąd bezskutecznie, wnioskowała o wydanie tzw. postanowienia sygnalizacyjnego w trybie art. 155 § 1 P.p.s.a. Zgodnie z tym przepisem sąd, w razie stwierdzenia w toku rozpoznawania sprawy istotnych naruszeń prawa lub okoliczności mających wpływ na ich powstanie, może w formie postanowienia poinformować właściwe organy lub ich organy zwierzchnie o stwierdzonych uchybieniach. Postępowanie sygnalizacyjne może przy tym uwzględniać przypadki notorycznie powielanych przez organ uchybień, które każdorazowo (w podobnych sprawach) miały wpływ na wynik sprawy i skutkowały uwzględnieniem z tego powodu skarg, zwłaszcza jeśli uchybienia takie były efektem celowego, uporczywego działania organu, np. dokonywania interpretacji prawa z pominięciem jednolitej i utrwalonej linii orzeczniczej sądów administracyjnych.⁵ W opinii Fundacji, jednolita i krytyczna wobec stosowania Rozporządzenia Granicznego linia orzecznicza sądów oraz fakt, iż mimo kolejnych wyroków czynności zawracania cudzoziemców do linii granicy nadal są realizowane, uzasadniają skierowanie przez sąd postanowienia sygnalizacyjnego do Komendanta Podlaskiego Oddziału SG i Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, w którego kompetencjach leży uchylenie wadliwego Rozporządzenia Granicznego.

Druga procedura zawracania cudzoziemców do linii granicy i na Białoruś, tj. wprowadzona w art. 303b ustawy o cudzoziemcach procedura wydawania postanowień o opuszczeniu terytorium Polski, w poprzednich latach również była przedmiotem negatywnej oceny dokonywanej przez wojewódzkie sądy administracyjne. Co więcej, sądy dopatrzyły się w tej procedurze podobnych naruszeń prawa, jak w przypadku czynności zawracania do linii granicy.

W 2023 r. HFPC złożyła zażalenie na jedno postanowienie o opuszczeniu terytorium Polski, wydane wobec obywatela Etiopii, który został zatrzymany przez SG w odległości 7 km od linii granicy, trzy dni po tym, jak granicę tę przekroczył. W złożonym zażaleniu, niezależnie od zarzutów dotyczących samej procedury i jej niezgodności z prawem krajowym i międzynarodowym, prawniczka Fundacji

---

⁴ Por. postanowienia NSA o sygn. akt II OZ 659/23 i II OZ 640/23.

⁵ por. Dauter B., Kabat A., Niezgódka – Medek M.: *Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz*, wyd. II, LEX/el. 2021

przypomniała, iż zgodnie z art. 303 ust. 1 pkt 9 ustawy o cudzoziemcach, postanowienie o opuszczeniu terytorium RP może zostać wydane wyłącznie wobec osób zatrzymanych niezwłocznie po przekroczeniu granicy. Komendant Główny SG podzielił to stanowisko i uchylił zażalone postanowienie. Uznał, że w tej sytuacji organ SG winien był przeprowadzić postępowanie o zobowiązanie cudzoziemca do powrotu do kraju pochodzenia i w ramach tego postępowania ocenić, czy zachodzą przesłanki do udzielenia cudzoziemcowi zgody na pobyt w Polsce ze względów humanitarnych lub pobyt tolerowany.

Działania rzecznicze i inne

Rzecznictwo na rzecz niezwłocznego uchylenia Rozporządzenia Granicznego i przywrócenia stanu zgodnego z prawem na granicy polsko-białoruskiej prowadzone było przez przedstawicielki i przedstawicieli HFPC na bieżąco, w wystąpieniach publicznych, na spotkaniach i konferencjach tematycznych czy posiedzeniach komisji parlamentarnych oraz w licznych wypowiedziach medialnych. Na stronie internetowej Fundacji na bieżąco analizowane było również orzecznictwo sądów administracyjnych.

Działania rzecznicze, adresowane już do nowego rządu ukonstytuowanego w grudniu 2023 r., podjęte zostały na początku 2024 r. W styczniu 2024 r. HFPC znalazła się wśród sygnatariuszy apelu do Prezesa Rady Ministrów, wzywającego do natychmiastowego zaprzestania praktyki nielegalnych pushbacków. W marcu 2024 r. Fundacja skierowała natomiast do Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji wystąpienie, w którym w siedmiu krokach wskazała działania, jakie niezwłocznie należy podjąć, aby przywrócić praworządność i zapewnić gwarancje poszanowania praw człowieka na granicy polsko-białoruskiej.

Również w 2024 r. Fundacja kontynuowała działania w sprawach dotyczących ewentualnej odpowiedzialności karnej funkcjonariuszy SG z tytułu przekroczenia uprawnień i niedopełnienia obowiązków poprzez samo zastosowanie niezgodnego z prawem § 3 ust. 2b Rozporządzenia Granicznego. Fundacja przedstawiła swoją opinię w toczącym się przed Sądem Rejonowym w B. postępowaniu z zażalenia na postanowienie z 2023 r. Prokuratury o odmowie wszczęcia śledztwa w sprawie zawrócenia na Białoruś irackiej rodziny. Ostatecznie Sąd nakazał Prokuraturze podjęcie śledztwa, a sprawa pozostaje w toku. W innej, podobnej sprawie prawniczka Fundacji, jako pełnomocniczka cudzoziemca, złożyła do Prokuratury Krajowej własne zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przez funkcjonariuszy SG przestępstwa przekroczenia uprawnień i niedopełnienia obowiązków.

Fundacja reprezentowała też uchodźczynię z Czeczenii, która w sytuacji braku możliwości legalnego przekroczenia granicy na przejściu granicznym, zdecydowała się na przekroczenie jej w sposób niezgodny z przepisami. Sąd Rejonowy w Hajnówce umorzył postępowanie karne.

Projekt „Migranci i migrantki zaginieni na granicach Polski – diagnoza sytuacji, analiza prawna, mechanizmy działania i rekomendacje zmian”

We wrześniu 2023 r. Helsińska Fundacja Praw Człowieka przy wsparciu Fundacji Itaka przystąpiła do realizacji projektu „Migranci i migrantki zaginieni na granicach Polski – diagnoza sytuacji, analiza prawna, mechanizmy działania i rekomendacje zmian”. Projekt obejmuje przede wszystkim diagnozę skali zjawiska zaginięć i śmierci osób migrujących na granicy polsko-białoruskiej. W ramach projektu przeprowadzono weryfikację danych zawierających informacje o zaginięciu 374 osób (gromadzonych przy okazji udzielania pomocy humanitarnej migrantkom i migrantom, przez Stowarzyszenie We Are

Monitoring/Alarm Phone). W tym celu opracowano metodologię weryfikowania danych, nawiązano kontakt z rodzinami osób zaginionych, dopracowano formularz zgłoszenia zaginięcia, uwzględniając fakt, iż osoby zgłaszające nie przebywają na terenie Polski i nie posługują się językiem polskim, przygotowano i rozesłano pakiety informacyjne o projekcie do wybranych organizacji międzynarodowych, polskich organizacji pozarządowych i rodzin osób zaginionych. Istotnym elementem projektu jest również przyjmowanie zgłoszeń dotyczących nowych zaginięć, ich rejestracja oraz zapewnienie pomocy prawnej zgłaszającym zaginięcie rodzinom.

Już w styczniu 2024 r. przeprowadzony został pilotażowy monitoring trzech wybranych jednostek Policji: Komendy Powiatowej Policji w Hajnówce, Komendy Powiatowej Policji w Sokółce oraz Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku. Grupa badawcza (w składzie: dr. Grażyna Baranowska, zewnętrzna ekspertka, oraz przedstawicielki Fundacji Katarzyna Czarnota i Olga Wanicka) przyjrzała się procedurom przyjmowania i rejestrowania zgłoszeń zaginięć przez Policję, czynnościom prowadzonym w związku z poszukiwaniami (w tym korzystaniu ze wsparcia organizacji pozarządowych), dostępowi osób zgłaszających zaginięcie do informacji na temat postępów w poszukiwaniach, procedurom wdrażanym w związku z odnalezieniem ciał osób migrujących (w tym ciał oznaczonych jako NN), oraz procedurom pobierania, zabezpieczenia i przechowywania materiału DNA i jego porównywania z profilem genetycznym członków rodziny przebywającej poza granicami Polski.

Strzeżone ośrodki dla cudzoziemców. Małoletni w detencji administracyjnej

Kontekst

W 2023 r. sądy dalej umieszczały dzieci w detencji administracyjnej, w strzeżonych ośrodkach dla cudzoziemców. Zdarzało się, że małoletni przekraczający granicę polsko-białoruską samodzielnie, bez opiekuna oraz dokumentów podróży, byli uznawani za osoby dorosłe wyłącznie na podstawie badania stomatologicznego lub rtg nadgarstka. Identyfikacja wieku była przeprowadzana w strzeżonych ośrodkach, mimo istniejących zaleceń, aby badanie wieku było prowadzone w warunkach wolnościowych. Co więcej, opisy przeprowadzonych badań nie wypełniały wymogów określonych w ustawie o cudzoziemcach (choćby w zakresie oznaczenia w badaniu granicy błędu), a Straż Graniczna przy określeniu wieku badanego opierała się na wytycznych Komendy Głównej SG z 2016 r., a nie na standardach międzynarodowych dotyczących praw dziecka. Nie istnieje przy tym możliwość odwołania się od ustalonej daty urodzenia. Kurator osoby małoletniej nie jest obecny w czasie badania, a małoletni nie są na piśmie informowani o prawach i obowiązkach w czasie procedury badania wieku.

Cudzoziemcy są umieszczani w detencji administracyjnej w sposób automatyczny i arbitralny. Sądy nie prowadzą postępowań dowodowego, opierają się wyłącznie na okolicznościach powołanych przez Straż Graniczną we wniosku o umieszczenie cudzoziemca w ośrodku strzeżonym. W detencji umieszczane są także osoby pochodzące z krajów, do których nie są przeprowadzane operacje powrotowe oraz w przypadku których uznawalności wniosków o udzielenie ochrony międzynarodowej sięga 80-100%. Co więcej, zdarza się często, że pozbawienie wolności jest uzasadniane wyłącznie koniecznością zebrania materiału dowodowego w postępowaniu o udzielenie ochrony międzynarodowej.

Mimo ustanowionego w przepisach zakazu pozbawiania wolności ofiar przemocy, sądy nadal umieszczają osoby z takim doświadczeniem w strzeżonych ośrodkach, nie prowadząc w żadnym zakresie postępowania dowodowego.

W 2023 r. nadal obowiązywały przepisy dopuszczające zmniejszenie przestrzeni przypadającej na jedną osobę do co najmniej 2 m².

Pomoc prawna w sprawach indywidualnych

Prawniczki i prawnicy HFPC regularnie świadczą pomoc prawną osobom przebywającym w detencji administracyjnej. W 2023 r. zorganizowano ponad 20 dyżurów w ośrodkach strzeżonych (głównie w Białymstoku, Lesznowoli i Białej Podlaskiej), podczas których udzielano porad prawnych i przyjmowano sprawy do dalszego prowadzenia. Na miejscu, ale też telefonicznie i mailowo, udzielono w ubiegłym roku prawie 1000 porad, z czego znaczna część dotyczyła właśnie umieszczenia, przedłużenia okresu pobytu lub zwolnienia z ośrodka detencyjnego.

Do sukcesów należy zaliczyć sprawy zwolnienia z detencji przez Sąd Okręgowy w Lublinie małoletniej cudzoziemki z Somali, uznanej wcześniej za osobę dorosłą, czy zwolnienia przez Sąd Okręgowy w Warszawie z aresztu dla cudzoziemców cudzoziemca, którego pobyt w Polsce uznany został wcześniej za zagrożenia dla bezpieczeństwa.

Obecnie Fundacja reprezentuje pięcioro uchodźców (dwie rodziny oraz samotny mężczyzna) w postępowaniach o zadośćuczynienie za niesłuszne umieszczenie w ośrodkach strzeżonych. W dwóch sprawach rodziny z małoletnim dzieckiem Sąd Okręgowy w Olsztynie zasądził 70 000 PLN odszkodowania za niesłuszne umieszczenie i przedłużenie pobytu rodziny w strzeżonym ośrodku dla cudzoziemców.

Procedura powrotowa

Decyzje o zobowiązaniu do powrotu nadal są wydawane osobom pochodzącym z krajów, w których prowadzone są działania wojenne, jak Jemen czy Syria, oraz osobom, które nie przebywają już w Polsce, co zdaniem prawników Działu Migracyjnego nie powinno mieć miejsca. Często się zdarza, że takie osoby po wyjeździe z Polski otrzymują jedną z form ochrony międzynarodowej w innym państwie członkowskim UE.

W 2024 r. w trzech prowadzonych w 2023 r. przez HFPC sprawach dotyczących zobowiązania do powrotu Naczelny Sąd Administracyjny uchylił decyzje o zobowiązaniu do powrotu, wskazując, że organy nie odniosły się do sytuacji w kraju pochodzenia w sposób indywidualny i nie zbadały wszystkich okoliczności podnoszonych przez cudzoziemców.

W dalszym ciągu nie istnieje system monitoringu przymusowych powrotów cudzoziemców. Chociaż troje przedstawicieli Fundacji zostało w 2023 r. przeszkolonych w zakresie prowadzenia takiego monitoringu, HFPC ani inne organizacje pozarządowe nie mają środków na udział w lotach powrotowych.

Pobyt humanitarny

W 2023 roku HFPC udzielała wsparcia prawnego w sprawach dotyczących pobytu humanitarnego dla obywateli Rosji, obywatela Iraku oraz obywatela Kazachstanu. Każda z tych spraw była oparta na przesłance ochrony życia rodzinnego i prywatnego cudzoziemców, zagrożonego potencjalnym wykonaniem decyzji o zobowiązaniu do powrotu do kraju pochodzenia.

Do tej pory decyzją ostateczną o udzieleniu zgody na pobyt humanitarny w Polsce zakończyło się postępowanie w sprawie obywatelki Rosji, która mieszkała w Polsce od 2018 r. i którą zobowiązano do

powrotu do kraju pochodzenia w 2021 r. Według cudzoziemki, wykonanie tego zobowiązania godziłoby w jej życie prywatne i z powodów politycznych stanowiłoby zagrożenie. Jej argumenty zostały uwzględnione i ostatecznie cudzoziemka otrzymała zgodę na pobyt ze względów humanitarnych.

Pozostałe postępowania administracyjne dotyczące pobytu humanitarnego pozostają w toku. W sprawach tych cudzoziemcy występują o udzielenie wspomnianej zgody z uwagi na prowadzenie życia prywatnego i rodzinnego na terytorium Polski oraz prawa dziecka.

Sprawy przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka i Komitetami ONZ

Obecnie przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka toczy się 19 spraw dotyczących procedur zawracania do linii granicy, detencji w ośrodkach strzeżonych, ustalenia wieku małoletnich czy braku dostępu do dokumentacji niejawnej w postępowaniach dotyczących pobytu lub opuszczenia terytorium Polski. W 2023 r. złożone zostały trzy skargi i jedna opinia *amicus curiae*.

W ramach toczących się postępowań przed ETPC prawnicy i prawniczki HFPC składali komentarze do obserwacji rządowych w sprawach dotyczących naruszeń Europejskiej Konwencji Praw Człowieka podczas stosowania procedury zawracania migrantów i migrantek do granicy z Białorusią, czyli pushbacków. Do końca stycznia 2024 r. komentarze takie wysłano w 13 sprawach.

W obserwacjach HFPC zwraca uwagę, że regulacje prawne wprowadzone w reakcji na kryzys humanitarny na granicy polsko-białoruskiej rażąco obniżyły standardy ochrony praw człowieka w Polsce. Systemowo naruszany jest zakaz zbiorowego wydalania cudzoziemców, wynikający z art. 4 Protokołu nr 4 do EKPC. Brak środków zaskarżenia, które skutecznie wstrzymywałyby zawrócenie do linii granicy, godzi zaś w art. 13 Konwencji. Straż Graniczna narusza również przepisy EKPC, odstępując od badania sytuacji indywidualnej każdego z cudzoziemców oraz pozbawiając osoby zawracane możliwości przedstawienia argumentów przeciwko zawróceniu, czym potencjalnie naraża każdą zawracaną osobę na ryzyko utraty życia lub zdrowia czy ryzyko doświadczenia przemocy po odesłaniu na Białoruś, wbrew art. 3 EKPC.

W 2023 r. wystosowane były trzy wnioski o zastosowanie środków tymczasowych, z czego tylko jeden został rozpatrzony w sposób pozytywny, w wyniku czego deportacja obywatela Rosji narodowości czeczeńskiej została wstrzymana.

W dalszym ciągu toczą się postępowania przed Komitetem Praw Człowieka oraz Komitetem do spraw Eliminacji Dyskryminacji Kobiet (CEDAW) Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Działania antyrepresyjne

W 2023 r. Fundacja wspólnie z Kolektywem Szpila kontynuowała wsparcie dla aktywistek i aktywistów oraz mieszkańców i mieszkanek terenów przygranicznych, którzy udzielali pomocy humanitarnej na pograniczu polsko-białoruskim.

Udzielana w ramach działań antyrepresyjnych pomoc to: pomoc interwencyjna (poprzez działającą siedem dni w tygodniu przez całą dobę infolinię), pomoc prawna i reprezentacja prawna w postępowaniach, ale też warsztaty z bezpieczeństwa prawnego i tzw. pierwsza pomoc psychologiczna.

Głównym wyzwaniem było zapewnienie pomocy prawnej każdej osobie, która zgłosiła, że doświadczyła jakiegokolwiek represji z powodu niesienia pomocy humanitarnej. Dotyczyło nie tylko zarzutów karnych lub wykroczeniowych, ale też zatrzymań (formalnych lub tylko faktycznych) i innych niewłaściwych

zachowań ze strony służb (np. celowo przedłużanych kontroli drogowych). Należy podkreślić, że udało się pomóc każdej osobie, która z prośbą o pomoc się zwróciła. Przy zapewnianiu pomocy prawnej Fundacja korzystała również ze wsparcia prawników i prawniczek zewnętrznych, w tym adwokatów i adwokatki z Izby Adwokackiej w Białymstoku.

W 2023 r. w ramach prawnej ochrony antyrepresyjnej dla udzielających pomocy osobom migrującym na pograniczu polsko-białoruskim Fundacja była zaangażowana w 45 spraw.

Udało się wypracować korzystną dla osób niosących pomoc linię orzeczniczą polskich sądów w sprawach o wykroczenia dotyczących zarzutów związanych z naruszeniem rozporządzeń Wojewody Podlaskiego w sprawie zakazu wstępu na pas drogi granicznej oraz zakazu przrzucania przedmiotów przez linię granicy państwowej. W sumie w 2023 r. zapadło 11 korzystnych orzeczeń dotyczących 23 osób. Wszystkie te osoby zostały uniewinnione lub uchylono im nałożone mandaty albo umorzono postępowania. We wszystkich tych sprawach obrońcą aktywistów był prawnik HFPC.

Pierwszym takim wyrokiem był wyrok Sądu Rejonowego w Bielsku Podlaskim VII Zamiejscowy Wydział Karny w Hajnówce z dnia 12 października 2023 r., sygn. akt VII W 215/23. Sąd orzekł, że zarządzenia wojewody nie mogą stanowić podstawy odpowiedzialności z tytułu wykroczenia określonego w art. 54 Kodeksu wykroczeń. Przepis ten dopuszcza karanie za naruszenie przepisów porządkowych regulujących zachowanie w miejscach publicznych. Sąd uznał, że zarządzenia wojewody nie są przepisami porządkowymi regulującymi zachowanie w miejscach publicznych. Uznał też, że motyw działania aktywistów i aktywistek były czysto humanitarne i związane z pomocą osobom znajdującym się po drugiej stronie muru w sytuacjach zagrażających życiu i zdrowiu. Migranci i migrantki nie mogli liczyć na pomoc białoruskich służb, w związku z czym wsparcie udzielane przez aktywistów i aktywistki było niezbędne. Sąd uznał, że działali oni w warunkach stanu wyższej konieczności.

Wyrok Sądu Rejonowego w Bielsku Podlaskim VIII Zamiejscowy Wydział Karny w Siemiatyczach z dnia 9 listopada 2023 r., sygn. akt. VIII W 292/23 podkreślił, że zaporę graniczną nie stoi dokładnie w linii granicy, ale została zbudowana po polskiej stronie, około 1 do 2 metrów od faktycznej granicy. Ponieważ aktywiści przrzucali rzeczy przez płot i układali je tuż za nim, czynili to nadal na pasie gruntu stanowiącym terytorium RP. Taka forma pomocy nie stanowi naruszenia zakazu przrzucania przedmiotów przez linię granicy państwowej.

Wyrok Sądu Rejonowego w Bielsku Podlaskim VII Zamiejscowy Wydział Karny w Hajnówce z dnia 11 grudnia 2023 r., sygn. akt. VII W 78/23 stwierdził, że rozporządzenie stanowiące podstawę nałożenia grzywny przekroczyło zakres upoważnienia ustawowego, gdyż zakazem objęto cały odcinek pasa drogi granicznej, co było niezgodne z treścią art. 9 ust. 3 ustawy o ochronie granicy państwowej. Sąd stwierdził, że przepis ten zezwala na wprowadzenie zakazu jedynie na „niektórych odcinkach pasa drogi granicznej”. Ponadto sąd zauważył, że ograniczenia praw i wolności mogą być ustanawiane wyłącznie w drodze ustawy. Sąd uznał tym samym, że wojewoda przekroczył swoje uprawnienia.

Budowanie zespołu forenzykznego – nowe technologie w dokumentowaniu naruszeń praw człowieka

W 2023 roku nawiązano współpracę z ekspertami w dziedzinie forenzyki (Border Forensic, później również Forensic Architecture). Rok 2023 poświęcono na przygotowania, szkolenia oraz zbieranie i analizowanie danych. W 2024 r. Zespół pracuje nad wykorzystaniem nowych technologii w dokumentowaniu naruszeń praw człowieka, w szczególności w sprawach dotyczących kryzysu humanitarnego na granicy polsko-białoruskiej.

Współpraca i partnerstwo; szkolenia

HFPC współdziała w ECRE (European Council on Refugees and Exiles), Konsorcjum Migracyjnym i International Detention Coalition.

Dział Migracyjny prowadził cykl szkoleń z zakresu prawa migracyjnego dla funkcjonariuszy publicznych, profesjonalnych pełnomocników, pracowników WCPR oraz aktywistów i aktywistek. Prawnicy Działu uczestniczyli również w festiwalu Pol'and'Rock, w ramach oferty dyskusji i warsztatów w namiocie prowadzonym wspólnie przez HFPC i Stowarzyszenie Sędziów Polskich Iustitia.

Zespół

Marta Górczyńska, prawniczka, Dyrektorka Działu

Marcin Sośniak, prawnik, koordynator litygacji strategicznej

adwokat Ewa Ostaszewska-Żuk, prawniczka, koordynatorka projektów

adwokat Maria Poszytek, prawniczka

Ada Tymińska, badaczka/koordynatorka projektów

Katsiaryna Hil, prawniczka

Paulina Gawinowska, asystentka prawników

Nino Lortkiphanidze, asystentka prawników

Monika Długosz, asystentka prawników

Katarzyna Czarnota, badaczka, socjolożka

Joanna Wojtkowska, koordynatorka finansowa

Aleksandra Łoboda, specjalistka ds. komunikacji i rzecznictwa

adwokat Jarosław Jagura, koordynator wsparcia antyrepresyjnego na granicy polsko-białoruskiej

3. Dział Monitoring legislacyjny, badania, rzecznictwo

3.1 Badania

Współpraca z Agencją Praw Podstawowych Unii Europejskiej

W 2023 r. Helsińska Fundacja Praw Człowieka kontynuowała współpracę z Agencją Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA) jako polski członek sieci badawczej FRANET, zrzeszającej krajowych wykonawców projektów FRA w poszczególnych państwach członkowskich UE.

W ramach kontraktu ramowego na lata 2023-2026 HFPC zrealizowała w 2023 r. następujące projekty:

1. *Mapping of child protection systems in the EU* – głównym celem badania była aktualizacja i rozszerzenie mapowania krajowego systemu ochrony dzieci przeprowadzonego w 2014 r. i opublikowanego rok później. Aktualizacja obejmowała wydatki budżetowe, prawodawstwo i polityki, struktury horyzontalne i wertykalne, podmioty krajowe, regionalne i lokalne, opiekę i usługi, mechanizmy składania skarg, monitorowania i sprawozdawczości oraz inne funkcje, w

tym środki transnarodowe i transgraniczne w ramach istniejącego systemu ochrony dzieci w Polsce, w odniesieniu do zróżnicowanych potrzeb wszystkich grup dzieci, a w szczególności grup wymagających szczególnego traktowania.

2. *Fundamental rights issues in the context of border management and return* – celem badania było dostarczenie FRA informacji na temat przestrzegania praw podstawowych podczas zarządzania granicami zewnętrznymi oraz powrotu i readmisji, w odniesieniu m.in. do Polski, na podstawie przeglądu najnowszych publikacji, takich jak raporty, artykuły, oświadczenia i wiadomości, a także orzecznictwo krajowe. Informacje z badania zostały wykorzystane w celu zidentyfikowania konkretnych kwestii, procedur i miejsc/obiektów, w związku z którymi pojawiają się obawy dotyczące praw podstawowych, a także dobrych praktyk w kontekście zarządzania granicami zewnętrznymi oraz powrotów i readmisji.
3. *Research analysis and reporting on fundamental rights considerations in the EU following the Russian invasion of Ukraine* – cykliczne, przygotowywane co miesiąc raporty (łącznie 10) na temat sytuacji związanej z migracją osób z Ukrainy na skutek agresji Federacji Rosyjskiej w 2022 r. oraz sytuacją na granicy polsko-białoruskiej, uwzględniające w szczególności implikacje powyższych sytuacji dla przestrzegania praw podstawowych.
4. *Fundamental rights of children displaced in the EU following the Russian war of aggression* – projekt dotyczył sytuacji dzieci-uchodźców z Ukrainy na terenie UE i koncentrował się na badaniu kwestii o szczególnym znaczeniu dla poszanowania ich praw podstawowych, w tym dotyczących sytuacji dzieci z niepełnosprawnościami i dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej z ukraińskich instytucji; ochrony i opieki nad dziećmi pozbawionymi opieki lub rozdzielonymi; oraz wyzwań, przed którymi mogą stanąć ukraińskie dzieci m.in. w zakresie dostępu do edukacji i opieki zdrowotnej.
5. *Fundamental Rights Report 2024* – raport roczny na temat przestrzegania praw podstawowych w Polsce w roku 2023, wraz z częścią dotyczącą stosowania Karty Praw Podstawowych UE.
6. *Investigations of fundamental rights violations and criminal offences at EU's external borders* – analiza warunków panujących na granicach morskich i lądowych UE w odniesieniu do prawa do życia i przestrzegania zasady *non-refoulement*.

Poza powyższymi aktywnościami w 2023 r. HFPC ukończyła pięć projektów wynikających z realizacji poprzedniego kontraktu z FRA (2018-2022). Były to następujące projekty:

1. *GDPR: the experience of data protection authorities* – badanie doświadczeń krajowych organów ochrony danych osobowych w zakresie wdrożenia Rozporządzenia o ochronie danych osobowych (RODO). W jego ramach przeprowadzone zostały wywiady z przedstawicielami Urzędu Ochrony Danych Osobowych.
2. *Local/city measures ensuring access to selected rights for temporary protection beneficiaries* – projekt dotyczył sytuacji w zakresie zapewniania uchodźcom z Ukrainy dostępu do podstawowych usług, takich jak mieszkalnictwo, edukacja, ochrona zdrowia i rynek pracy. Obejmował przeprowadzenie rozmów z przedstawicielami odpowiednich instytucji na poziomie lokalnym oraz przygotowanie raportu.
3. *Update on developments regarding civic space in the EU and an overview of the possibilities for human rights defenders to enter EU territory* – raport dotyczący sytuacji organizacji pozarządowych w Polsce.
4. *Analysing key fundamental rights concerns on migration* – celem raportu było dostarczenie danych na temat sytuacji w zakresie praw podstawowych migrantów i osób ubiegających się o

ochronę międzynarodową, niebędących osobami uciekającymi z Ukrainy – w wybranych państwach członkowskich UE, na potrzeby mechanizmu gotowości migracyjnej.

5. *Update to Anti-Muslim hatred database* – aktualizacja bazy danych dotyczącej przypadków przestępstw z nienawiści popełnianych na szkodę muzułmanów i osób pochodzenia arabskiego. Obejmowała ona m.in. analizę orzecznictwa sądów krajowych.

W 2023 r. HFPC uczestniczyła w spotkaniu organizacji zrzeszonych w sieci FRANET, które odbyło się w maju 2023 r. w Wiedniu.

Pod koniec roku 2023 HFPC rozpoczęła przygotowania do licznych projektów badawczych, obejmujących m.in. badania terenowe, wyznaczonych na 2024 r. Dotyczą one rozmaitych obszarów tematycznych, takich jak wdrażanie wielkoskalowego systemu informatycznego UE Entry/Exit System, sytuacji na granicach zewnętrznych UE w zakresie praw podstawowych, sytuacji osób z niepełnosprawnościami w kontekście przemocy w instytucjach opieki, implementacji Krajowego Planu na rzecz Energii i Klimatu czy informatyzacji wymiaru sprawiedliwości.

Raport „Rządy prawa, nie pieniądza”

We współpracy z Międzynarodową Federacją Praw Człowieka (FIDH) oraz Instytutem Finansów Publicznych HFPC opracowała raport "Rządy prawa, nie pieniądza: jak polski rząd wykorzystuje finanse publiczne i unijne do niszczenia państwa prawa". Raport przedstawiał, w jaki sposób ograniczenie niezależności systemu wymiaru sprawiedliwości, w tym zwłaszcza niezależności prokuratury, wpływa na proces wydatkowania środków unijnych. Dokumentował m.in. liczne przypadki wydawania funduszy publicznych i unijnych w sposób budzący wątpliwości co do ich rzetelności i gospodarności. Zawierał również szereg rekomendacji mających na celu zwiększenie gwarancji ochrony wydatkowania środków unijnych (w tym m.in. wzmocnienie niezależności Najwyższej Izby Kontroli oraz poprawę w zakresie niezależności funkcjonowania prokuratury).

Współpraca z Uniwersytetem Stanforda

W 2023 r. HFPC nawiązała współpracę z Uniwersytetem Stanforda w projekcie Rule of Law Impact Lab. W ramach projektu międzynarodowi eksperci podejmują interdyscyplinarne działania związane z ochroną praworządności w pięciu krajach (USA, Meksyk, Senegal, Polska oraz Węgry). Skupiają się na trzech problemach: niezależności wymiaru sprawiedliwości, niezależności mediów oraz uczciwości wyborów.

W odniesieniu do sytuacji w Polsce działania w ramach projektu koncentrowały się na litygacji strategicznej dotyczącej dostępu do mediów w trakcie kampanii wyborczej oraz niezależności mediów w kontekście Europejskiego Aktu Wolności Mediów (European Media Freedom Act).

Projekt Flightrisk

W ramach projektu „Flightrisk” (ryzyko ucieczki) HFPC zajmowała się kwestią stosowania tymczasowego aresztowania na podstawie przesłanek ryzyka ucieczki lub ukrycia się podejrzanego, a także powiązanej z nimi przesłanki grożącej podejrzanemu surowej kary. W ramach projektu przeprowadzono badania aktowe niemal stu postępowań karnych, w których stosowane było tymczasowe aresztowanie. Wnioski z badań przedyskutowane zostały z przedstawicielami zawodów: sędziego, prokuratora i adwokata, a następnie posłużyły do przygotowania raportu. Raport rekomenduje Sejmowi przemodelowanie przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania, w tym

usunięcie „braku stałego miejsca pobytu” jako samodzielnej przesłanki, jak również wykreślenie z Kodeksu postępowania karnego art. 258 § 2, pozwalającego na stosowanie tymczasowego aresztowania ze względu na zagrożenie wymierzenia podejrzanemu surowej kary. HFPC zwróciła także uwagę na konieczność rozbudowania katalogu środków alternatywnych względem tymczasowego aresztowania, w tym wprowadzenie aresztu domowego oraz mocniejsze wykorzystanie nowych technologii do potrzeb zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego.

Raport „Wyroki TK wydane w nieprawidłowych składach”

Koordinator Programu Spraw Precedensowych, dr Marcin Szwed, we współpracy z Maciejem Kaliszem, dr. Piotrem Kładocznym, Aleksandrą Nail, Maciejem Nowickim, Małgorzatą Szuleką i Marcinem Wolnym, opracował raport pt. „Wyroki TK wydane w nieprawidłowych składach. Analiza orzecznictwa TK w latach 2017-2022 oraz możliwych sposobów prawnej regulacji skutków wyroków TK w składach z udziałem nieprawidłowo wybranych osób”. Raport był pierwszą tego rodzaju publikacją prezentującą pogłębioną analizę statystyczną dotyczącą wyroków Trybunału Konstytucyjnego wydanych z udziałem wadliwie wybranych osób, a także omawiającą potencjalne sposoby uregulowania skutków prawnych takich orzeczeń. W raporcie przeanalizowano także możliwe konsekwencje przyjęcia każdego z tych potencjalnych rozwiązań problemu statusu tego rodzaju wadliwych wyroków TK. Szczególną uwagę zwrócono na zagrożenia związane z przyjęciem koncepcji nieistnienia takich orzeczeń.

Raport „Powołania sędziów w latach 2018-2023 na wniosek tzw. «nowej» Krajowej Rady Sądownictwa. Analiza statystyczna”

Dr Marcin Szwed wraz z Małgorzatą Szuleką i Marcinem Wolnym opracował raport „Powołania sędziów w latach 2018-2023 na wniosek tzw. «nowej» Krajowej Rady Sądownictwa. Analiza statystyczna”. Raport przedstawił dokładną liczbę osób powołanych na wniosek tzw. nowej KRS, wraz z informacją o rodzajach i szczeblach sądów, których dotyczyły te powołania, oraz funkcji pełnionej przez nowo powołane osoby przed uzyskaniem wadliwej nominacji sędziowskiej. Dane przedstawione w raporcie mają istotne znaczenie w dyskusji nad kierunkiem reform nakierowanych na odbudowę rządów prawa w Polsce.

3.2. Monitoring procesu legislacyjnego

W 2023 r. HFPC wielokrotnie angażowała się w konsultacje społeczne, przedstawiała opinie prawne do przedłożonych projektów ustaw oraz brała udział w posiedzeniach sejmowych i senackich komisji. Fundacja opiniowała m.in. zmiany w Kodeksie wyborczym, krytykując zmiany w sposobie powoływania okręgowych komisji wyborczych, które wyłączały ze składu tych komisji sędziów. W opinii dotyczącej nowelizacji Kodeksu postępowania karnego HFPC podkreślała zaś niedostateczne uwzględnienie gwarancji proceduralnych wynikających z dyrektywy 2016/800 odnoszącej się do praw dziecka w postępowaniu karnym. Fundacja krytykowała także ustawę powołującą Komisję ds. zbadania wpływów rosyjskich, wskazując na to, że zakres jej kompetencji częściowo będzie się pokrywał z zakresem właściwości sądów karnych. W opinii do zmian w Kodeksie karnym, sporządzonej wspólnie z Fundacją Panoptikon, HFPC zwracała uwagę na zagrożenia wynikające ze zmianą znamion przestępstwa szpiegostwa, w tym te odnoszące się do wprowadzenia karalności przygotowania do szpiegostwa czy szpiegostwa nieumyślnego.

3.3. Rzecznictwo

W działalności rzeczniczej HFPC priorytetami pozostawały sytuacja w wymiarze sprawiedliwości, zmiany w prawie prowadzące do dalszych naruszeń praworządności oraz dyskusja na temat prawnych scenariuszy odbudowy praworządności.

Podobnie jak w poprzednich latach, również w 2023 r. HFPC uczestniczyła w procesie konsultacji społecznych przeprowadzonych w ramach przygotowania przez Komisję Europejską rocznego raportu na temat ochrony praworządności w Unii Europejskiej. Wspólnie z organizacjami partnerskimi (Fundacją im. Stefana Batorego, Siecią Obywatelską Watchdog Polska, Ogólnopolską Federacją Organizacji Pozarządowych oraz Instytutem Spraw Publicznych) [HFPC przygotowała raport krajowy](#) dotyczący problemów w zakresie niezależności wymiaru sprawiedliwości, swobody działalności mediów i sytuacji społeczeństwa obywatelskiego. Przedstawiciele HFPC brali również udział w spotkaniach konsultacyjnych z przedstawicielami Komisji Europejskiej dotyczących poszczególnych problemów ujętych w raporcie.

HFPC przygotowywała także opracowania dotyczące istotnych zmian w prawie (w tym np. zmian w ustawie o Sądzie Najwyższym, nowelizacji kodeksu karnego wprowadzającej zmiany w przepisach dotyczących karania szpiegostwa, czy powołania Państwowej Komisji do spraw badania wpływów rosyjskich na bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2007-2022). Opracowania te były przedstawiane na spotkaniach z przedstawicielami placówek dyplomatycznych w Warszawie, a także przedstawicielami międzynarodowych instytucji (w tym m.in. posłami i posłankami do Parlamentu Europejskiego) i wpływały na podejmowane przez te instytucje decyzje i wydawane przez nie opinie. Przykładowo, HFPC przedstawiła Komisji Weneckiej swoje uwagi do projektu ustawy o Państwowej Komisji do spraw badania wpływów rosyjskich na bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2007-2022. Komisja wydała krytyczną opinię na temat tego projektu. HFPC przedstawiała też swoje zastrzeżenia do tego projektu Komisji Europejskiej, która z kolei wszczęła w tej sprawie procedurę naruszenia prawa UE.

W 2023 r. działalność rzecznicza HFPC koncentrowała się również na problemach dotyczących niezależności i swobody działalności społeczeństwa obywatelskiego w Unii Europejskiej. Przedstawiciele HFPC brali udział w konferencjach Komisji Europejskiej na ten temat. Konkluzje konferencji przyczyniły się m.in. do zmian w funkcjonowaniu mechanizmu finansowego CERV dla organizacji społecznych.

Po wyborach parlamentarnych w 2023 r. działalność rzecznicza HFPC koncentrowała się na problemach związanych z procesem odbudowy praworządności. W tym zakresie, w ramach licznych spotkań z przedstawicielami instytucji międzynarodowych (w tym komisarzami Komisji Europejskiej) HFPC przedstawiała swoje uwagi co do proponowanych w dyskusji publicznej kierunków reform.

Po wyborach parlamentarnych HFPC organizowała też spotkania z przedstawicielami nowej większości parlamentarnej, a także przedstawicielami środowisk prawniczych dotyczące scenariuszy przywracania praworządności zgodnie z konstytucyjnymi i międzynarodowymi standardami.

W grudniu 2023 r. wspólnie z Fundacją im. Stefana Batorego oraz Democracy Reporting International HFPC zorganizowała międzynarodową konferencję (z udziałem m.in. Specjalnej Sprawozdawczynie ONZ ds. niezależności sędziów i prawników Margaret Satterthwaite, prof. Armina von Bogdandy'ego z Instytutu Maxa Plancka oraz prof. Renaty Uitz z University of London) na temat wyzwań związanych z

przywracaniem ochrony praworządności, w tym przede wszystkim kwestii statusu sędziów powołanych na wniosek upolitycznionej Krajowej Rady Sądownictwa po 2018 r. oraz funkcjonowania Trybunału Konstytucyjnego. Podczas konferencji przeanalizowane zostały między innymi dwa modelowe rozwiązania kwestii wadliwie powołanych sędziów – propozycja SSP Iustitia, zakładająca blankietowe rozwiązanie ustawowe i propozycja HFPC, zakładająca zindywidualizowaną autoryzację statusu sędziów przez ukształtowaną ponownie według konstytucyjnych reguł KRS, z prawem odwołania do sądu.

Oprócz wymienionych wyżej konferencji i konsultacji w 2023 roku odbyło się łącznie 36 spotkań z przedstawicielami placówek dyplomatycznych w Warszawie, międzynarodowych instytucji i organizacji międzynarodowych.

Współpraca międzynarodowa

HFPC stale współpracowała z organizacjami międzynarodowymi, w tym OBWE i ONZ, oraz organizacjami pozarządowymi (w tym m.in. Human Rights Watch, Amnesty International, Węgierski Komitet Helsiński).

RARE

W 2023 r. HFPC brała udział w pracach komitetu sterującego programem RARE (Recharging Advocacy for Rights in Europe), prowadzonego przez Hertie School, Węgierski Komitet Helsiński, Holenderski Komitet Helsiński, Oxfam Novib i HFPC.

RARE łączy czołowych europejskich obrońców praw człowieka w dwuletnim programie budowania potencjału i sojuszy. RARE to program dla obrońców praw człowieka i rzeczników przestrzeni obywatelskiej z całej UE, którzy spotykają się, uczą i wspólnie opracowują strategię.

W ramach programu 26 czołowych pracowników organizacji obywatelskich z całej UE bierze udział w 10 wydarzeniach (warsztatach) rozwijających umiejętności i wiedzę. W ramach tych spotkań uczestnicy współpracują przy opracowywaniu i wdrażaniu wspólnego projektu związanego z przestrzenią obywatelską w UE.

Program przyczynia się do budowania silnych organizacji i odpornego sojuszu, poprzez współpracę na rzecz wspólnego programu dotyczącego praw podstawowych i praworządności w UE.

Współpraca z Węgierskim i Rumuńskim Komitetem Helsińskim

W 2023 r. HFPC kontynuowała współpracę z Węgierskim i Rumuńskim Komitetami Helsińskimi w zakresie ochrony praworządności i społeczeństwa obywatelskiego w regionie Europy Środkowo-Wschodniej.

W 2023 r. współpraca organizacji koncentrowała się przede wszystkim na problemie uczciwości wyborów. Organizacje przygotowały spotkanie strategiczne prawników w Budapeszcie z udziałem międzynarodowych ekspertów, w trakcie którego wymieniono się doświadczeniami na temat wyzwań dotyczących uczciwości wyborów w Polsce, Rumunii i na Węgrzech oraz stworzono mapę zagrożeń dla procesów wyborczych w tych krajach. Szczególną uwagę poświęcono projektowi litygacji strategicznej przeciwko propagandzie wyborczej w zawłaszczonych przez partie rządzące mediach publicznych.

Rozpoczęta w tym zakresie współpraca obejmuje również dalsze działania dotyczące wyzwań związanych z kampanią przed wyborami do Parlamentu Europejskiego w czerwcu 2024 r.

3.4. Przeciwdziałanie mowie nienawiści w Internecie (projekt Counter-hate)

W 2023 roku HFPC kontynuowała i zakończyła dwuletni projekt Counter-hate, poświęcony przeciwdziałaniu mowie nienawiści w Internecie, finansowany ze środków Komisji Europejskiej w ramach programu Horizon 2020. Projekt realizowano w konsorcjum trzech podmiotów, na które składa się HFPC, Fundacja Centrum im. prof. B. Geremka oraz firma Securelex. W ramach konsorcjum pracował interdyscyplinarny zespół ekspertów i ekspertek, obejmujący badaczy społecznych oraz informatyków. Dla Fundacji projekt Counter-hate stanowił kontynuację podejmowanych w poprzednich latach działań na rzecz przeciwdziałania mowie nienawiści oraz dezinformacji w Internecie. Celem projektu było opracowanie narzędzia opartego na algorytmie uczenia maszynowego, umożliwiającego automatyzację wyszukiwania na portalach społecznościowych treści o charakterze mowy nienawiści. Narzędzie to pozwolić ma na ich dokładniejsze badanie oraz, co za tym idzie, skuteczniejsze zwalczanie. Dodatkowym celem projektu było prowadzenie za pomocą narzędzia pilotażowych badań dotyczących ksenofobicznej mowy nienawiści w polskim Internecie.

Do najważniejszych efektów przypadających na 2023 rok należały:

- dopracowanie narzędzia Counter-hate w wersji beta i jego publikacja dla potencjalnych użytkowników i użytkowniczek⁶;
- publikacja w kwietniu 2023 roku raportu „Przyjdą i zabiorą: antyukraińska mowa nienawiści na polskim Twitterze” – bazującego na pilotażowym badaniu przeprowadzonym z użyciem narzędzia Counter-hate⁷;
- organizacja 20 kwietnia 2023 roku konferencji podsumowującej projekt, towarzyszącej publikacji raportu i narzędzia Counter-hate, zatytułowanej „Przyjdą i zabiorą. Jak walczyć z mową nienawiści?”⁸;
- przeprowadzenie kampanii społecznej „Otwarty słownik mowy nienawiści” w mediach społecznościowych HFPC oraz Fundacji Centrum im. prof. B. Geremka.

Szczegółowym celem raportu „Przyjdą i zabiorą” było opisanie pojawiającej się w polskich mediach społecznościowych antyukraińskiej mowy nienawiści po pełnowymiarowej inwazji rosyjskiej na Ukrainę 24 lutego 2022 r. Analizie zostały poddane dane pochodzące przede wszystkim z Twittera. W raporcie określone zostały dominujące nienawistne narracje i przeanalizowane sposoby ich rozprzestrzeniania się, dynamika tego procesu oraz zmiany w czasie. Badaniem objęto materiały pochodzące z okresu od 23 lutego 2022 r. do 1 stycznia 2023 r. Z dużym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że wrogie Ukraińcom i Ukrainkom treści zawarte są w dziesiątkach tysięcy postów. Za pomocą systemu Counter-hate udało się zidentyfikować 90 019 wpisów potencjalnie zawierających narracje nienawistne wobec Ukraińców⁹.

---

⁶ <https://counterhate.info>.

⁷ <https://hfhr.pl/publikacje/raport-przyjda-i-zabiora-antyukrainska-mowa-nienawisci-na-polskim-twitterze->

⁸ <https://www.facebook.com/events/882949616128259>.

⁹ <https://audycje.tokfm.pl/podcast/139253,Fala-hejtu-wobec-Ukraincow-Kto-szerzy-mowe-nienawisci-w-Polsce>; <https://archiwumosiatynskiego.pl/archiwum/raport-hfpc-raport-przyjda-i-zabiora-antyukrainska-mowa-nienawisci-na-polskim-twitterze/>; <https://audycje.tokfm.pl/podcast/139007,-Przyjda-i-zabiora-Raport-z-monitoringu-mowy-nienawisci>; <https://wyborcza.pl/7,75398,29697505,ukry-ukropy-upaina-po-twitterze-rozlewa-sie-hejt-wobec.html>; <https://publicystyka.ngo.pl/a-little-bird-told-me-czyli-antyukrainska-mowa-nienawisci-na-polskim-twitterze>; A. Tymińska, *Analiza narracji o ekonomii i przywileju w dyskursach „antyukraińskich” na polskojęzycznym Twitterze. Aspekty ilościowe i jakościowe*, w: „Studia Politologiczne”, vol.

Dużym problemem i obszarem ryzyka w projekcie był dostęp do danych źródłowych (API) poszczególnych mediów społecznościowych. Choć przez cały okres trwania projektu starano się o dostęp do takich danych w mediach społecznościowych należących do koncernu Meta (Facebook, Instagram), nie udało tego osiągnąć. Podejmowane były próby działania zarówno ścieżkami oficjalnymi (np. akademicką), jak i za pomocą mniej formalnych sieci współpracy. Niechęć do współpracy ze strony mediów społecznościowych – kontrastująca z ich deklaracjami o woli przeciwdziałania zjawisku nienawiści w Internecie – wydaje się być znamieną dla ich priorytetów biznesowych. Przez dłuższy czas Twitter pozostawiał swoje API otwarte dla wszystkich użytkowników i użytkowniczek, jednak wraz z przejściem władzy przez Elona Muska ten dostęp został znacznie ograniczony¹⁰.

Z ramienia HFPC za realizację projektu odpowiadała Ada Tymińska.

3.5. Wybory parlamentarne w 2023 roku i referendum ogólnokrajowe

W 2023 r. działalność HFPC koncentrowała się również na problemach związanych z uczciwością wyborów parlamentarnych zaplanowanych na 15 października 2023 r. oraz z odbywającym się tego samego dnia referendum ogólnokrajowym. Podejmowane przez HFPC działania obejmowały monitoring kampanii wyborczej, litygację, rzecznictwo i kampanię społeczną. Były prowadzone jako projekty wspólne Fundacji i angażowały pracowników różnych Działów HFPC, ale główny ich ciężar spoczywał na zespole Działu Monitoring legislacyjny, badania, rzecznictwo.

Monitoring kampanii wyborczej

W drugiej połowie 2023 roku HFPC prowadziła badania w obszarze mowy nienawiści i dezinformacji w kampanii wyborczej do wyborów parlamentarnych 2023 roku w ramach większego projektu CEBRICS finansowanego przez German Marshall Fund ze środków USAID. Poza wątkami ksenofobicznymi projekt uwzględniał także te związane z sytuacją dwóch innych marginalizowanych grup społecznych – osób LGBTQ+ oraz kobiet. Do monitoringu mediów społecznościowych wykorzystano tym razem narzędzie stosowane do analiz marketingowych, SentiOne, które firma udostępniła Fundacji bezpłatnie. Ponadto przeprowadzono dogłębny desk research, jak również trzy wywiady focusowe z osobami reprezentującymi organizacje pozarządowe zaangażowane we wspieranie mniejszości. Zespół złożony był z dwóch badaczek społecznych z HFPC – Ady Tymińskiej (koordynatorka) i Olgi Świerkockiej.

Do najważniejszych efektów przypadających na 2023 rok należały:

- przeprowadzenie monitoringu mediów społecznościowych (zwłaszcza Facebook, Twitter, Instagram) w okresie prekampanii i kampanii wyborczej do wyborów parlamentarnych 2023 roku pod kątem mowy nienawiści i dezinformacji wymierzonej w następujące grupy społeczne:
  - migrantów i migrantki – i szerzej – także inne osoby, którym przypisuje się niepolskie pochodzenie;
  - osoby LGBTQ+ - z naciskiem m.in. na osoby trans i transfobie;
  - kobiety, w tym przede wszystkim kandydatki startujące w wyborach.

68, 2023: <http://www.studiapolitologiczne.pl/pdf-168525-91433?filename=Analysis%20of%20the.pdf>; A. Tymińska, *Zarządzanie strachem czy racjonalnością? Antyuchodźcza mowa nienawiści na granicy polsko-białoruskiej*, w: „Kwartalnik Trzeci Sektor”, vol. 61-62, 2023: <https://kwartalnik3sektor.pl/pl/wszystkie-numery/kwartalnik-trzeci-sektor-numer-59-60-3-4-2022/175-none>

¹⁰ <https://www.theguardian.com/technology/2023/feb/07/techscape-elon-musk-twitter-api>.

- przeprowadzenie trzech wywiadów fokusowych z osobami reprezentującymi organizacje pozarządowe zaangażowane we wspieranie mniejszości działające w różnych miastach w Polsce;
- publikacja skróconego raportu w październiku 2023 roku, pt. „Ksenofobia w natarciu. Monitoring mowy nienawiści w kampanii wyborczej do wyborów parlamentarnych 2023”¹¹;
- przygotowanie do publikacji pełnowymiarowego raportu „Ksenofobia w natarciu. Monitoring mowy nienawiści w kampanii wyborczej w 2023 r.”¹² (publikacja: luty 2024 r.).

Bazując na monitoringu, Fundacja m.in. poprowadziła opisane niżej działania litygacyjne – skargę do sądu w trybie referendalnym na wypowiedzi premiera Mateusza Morawieckiego oraz partii Prawo i Sprawiedliwość, którym zarzuciła szerzenie nieprawdziwych informacji na temat projektu unijnego Paktu o Migracji i Azylu.

Litygacja

Wśród podjętych przez Fundację działań litygacyjnych znalazła się wniesiona do Sądu Najwyższego skarga na uchwałę Państwowej Komisji Wyborczej w sprawie wytycznych dla obwodowych komisji wyborczych, które ograniczały możliwość wyznaczania obserwatorów społecznych do obserwacji głosowania w referendum ogólnokrajowym oraz uprawnienia obserwatorów do rejestrowania czynności obwodowych komisji wyborczych podejmowanych w dniu głosowania. HFPC w skardze wskazywała, że takie ograniczenia są nieuzasadnione i nieproporcjonalne oraz mogą wpływać na uczciwość głosowania w referendum. Sąd Najwyższy uwzględnił skargę HFPC, a PKW zmieniła wytyczne w sposób, które nie ograniczały swobody działań obserwatorów społecznych.

Ponadto, w trybie wyborczym przewidzianym przez Ustawę o referendum ogólnokrajowym HFPC, jako organizacja uprawniona do prowadzenia kampanii referendalnej, złożyła wnioski przeciwko premierowi Mateuszowi Morawieckiemu oraz partii Prawo i Sprawiedliwość w związku z wypowiedziami dotyczącymi Paktu o Migracji i Azylu.

W tym postępowaniu sporne pozostawały dwie kwestie. Pierwszą z nich była kwestia legitymacji procesowej HFPC do złożenia wniosku w trybie referendalnym. Ustawa o referendum ogólnokrajowym mówi, że z takim wnioskiem może wystąpić „każdy, czyjego prawa dotyczy wynik postępowania”. Sąd wskazał, że HFPC jest zarejestrowana jako organizacja uprawniona do prowadzenia kampanii referendalnej, a także ma interes prawny w stwierdzeniu nieprawdziwości informacji zawartych w materiale referendalnym. Na tej podstawie Sąd uznał, że HFPC ma legitymację do wszczęcia tego postępowania. Zdaniem HFPC, jest to precedensowe rozstrzygnięcie, które pozwala obywatelom zrzeszonym w organizacjach pozarządowych przyczynić się do zapewniania, że stanowiska w sprawach poddanych pod referendum będą prezentowane rzetelnie.

Druga sporna kwestia dotyczyła samych wypowiedzi premiera Mateusza Morawieckiego. HFPC wskazywała, że mówienie o “przymusowej” relokacji “nielegalnych” migrantów jest stwierdzeniem wprowadzającym w błąd, a wskazywanie przez premiera, że w głosowaniu w referendum ogólnokrajowym można odrzucić projekt przepisów prawa UE dotyczących azylu i migracji jest stwierdzeniem nieprawdziwym. Zdaniem Sądu jednak wypowiedzi premiera miały charakter oceny, a

¹¹ https://hfhr.pl/upload/2023/10/ksenofobia_w_natarciu_1.pdf.

¹² <https://hfhr.pl/upload/2024/02/raport-ksenofobia-w-natarciu.pdf>; O. Świerkocka, A. Tymińska, *Ksenofobia nasza powszednia*: <https://krytykapolityczna.pl/kraj/ksenofobia-nasza-powszednia-badanie-jezyka-w-kampanii/>

przez to nie mogły być rozpatrywane w kategoriach prawy i fałszu. Sąd zdecydował więc oddalić wniosek HFPC, a następnie zażalenie Fundacji również oddalił Sąd Apelacyjny.

Rzecznictwo

W trakcie trwającej kampanii wyborczej przedstawiciele HFPC spotykali się m.in. z przedstawicielami misji obserwacyjnej OBWE wyborów parlamentarnych w Polsce, Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, a także misji obserwacyjnych organizowanych przez międzynarodowe organizacje (w tym Unhack Democracy) oraz placówek dyplomatycznych w Warszawie. Tematy spotkań dotyczyły przede wszystkim krajowych regulacji dotyczących prowadzenia kampanii wyborczej i organizacji procesu głosowania, wątków poruszanych w kampanii wyborczej (w tym antymigranckiej i homofobicznej mowy nienawiści) oraz kampanii referendalnej.

Kampania społeczna „Nie daj sobie wcisnąć referendum”

W ramach kampanii referendalnej HFPC prowadziła też kampanię społeczną „Nie daj sobie wcisnąć referendum”. W zaplanowanym na 15 października 2023 r. referendum ogólnokrajowym dwa z zadanych pytań dotyczyły polityki migracyjnej państwa.

HFPC wspólnie z innymi organizacjami społecznymi działającymi na rzecz praw człowieka i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego (w tym Amnesty International, Instytutem Spraw Publicznych, Siecią Obywatelską Watchdog Polska, Forum Obywatelskiego Rozwoju i Komitetem Obrony Demokracji) apelowały o niebranie udziału w referendum. Protest organizacji wynikał z poważnych zastrzeżeń do uczciwości i legalności referendum. Zdaniem organizacji pytania referendalne sformułowane były tendencyjnie, szerzyły uprzedzenia i suflowały nieprawdziwe informacje. Referendum miało charakter zbliżony do plebiscytu i wyraźnie sprzyjało jednej tylko opcji politycznej. Doszło do wypaczenia samej istoty referendum jako ważnej instytucji demokratycznej.

Jednocześnie, obecnie obowiązujące przepisy, które uzależniają uznanie wyników referendum za wiążące od frekwencji w głosowaniu, w znaczny sposób ograniczały możliwości wyrażenia sprzeciwu wobec organizacji referendum. Oddanie nieważnego głosu przyczyniłoby się do doliczenia go do frekwencji, a za zniszczenie karty do głosowania grozi odpowiedzialność karna. Stąd najskuteczniejszym sposobem na pozbawienie referendum wiążącego charakteru było nieosiągnięcie 50% frekwencji.

Przygotowanie kampanii – zbudowanie koalicji organizacji pozarządowych oraz przeprowadzenie analizy prawnej i prac koncepcyjnych odbyło się w ramach spotkań objętych projektem CEBRICS, finansowanym ze środków USAID przez German Marshall Fund. Jedno z tych spotkań przygotowawczych pozwoliło na skorzystaniu z lekcji węgierskich NGOs, które z sukcesem doprowadziły do niepowodzenia homofobicznego referendum towarzyszącego wyborom parlamentarnym na Węgrzech. Z polskimi działaczami doświadczeniami podzielił się jeden z autorów kampanii społecznej węgierskich organizacji – Aron Demeter z Amnesty International.

Głównym przekazem kampanii było zachęcenie do odmowy wzięcia udziału w referendum, przy jednoczesnym wzięciu udziału w wyborach. Kampania opierała się na materiale audiowizualnym – profesjonalnie nakręconym spocie (film aktorski)¹³ i stronie referencyjnej www.

---

¹³ https://www.youtube.com/watch?v=8miSaV_KfjU

W mediach społecznościowych spot był wyświetlony ponad 2 miliony razy. Z kolei mobilizacja HFPC oraz innych organizacji społecznych doprowadziła do tego, że w każdym oddziale regionalnym TVP oraz w każdej regionalnej stacji Polskiego Radia spot kampanii był wyemitowany co najmniej kilkanaście razy (organizacje współpracujące z HFPC zgłaszały ten sam spot). W mediach publicznych czas antenowy przypadający dla przeciwników referendum przewyższył czas dla jego zwolenników, choć władza dysponowała zupełnie nieporównywalnym budżetem.¹⁴

Frekwencja w referendum ogólnokrajowym wyniosła 40,91%, co spowodowało, że jego wyniki nie mają charakteru wiążącego.

3.6. Program Polityki narkotykowej

Wyodrębnione projekty

od marca 2023 – *CESCR General Comment – regional consultations*, projekt finansowany przez: Harm Reduction International (subgrant z Open Society Foundations)

od czerwca 2023 *When the two ends meet – creating bridges of understanding between law enforcement and people who use drugs (Support Don't Punish)*, projekt finansowany przez: International Drug Policy Consortium

od grudnia 2023 – *Poland-Ukraine Drug Policy Reform*, projekt finansowany przez Open Society Foundations

Kontekst

Utworzony w styczniu 2022 Program Polityki Narkotykowej po roku działania ukonstytuował się już w pełni i mocno zakorzenił w Fundacji. Blisko współpracuje z działem prawnym, zwłaszcza z Programem Interwencji Prawnej, z którym ma dużo punktów stykowych w podejmowanych tematach; jest częścią międzynarodowych (formalnych i nieformalnych) koalicji działających w obszarze polityki narkotykowej i praw człowieka; w 2023 realizował kilka projektów zarówno skupionych na Polsce, jak i międzynarodowych.

Na gruncie krajowym sytuacja prawna dot. posiadania substancji psychoaktywnych w 2023 nie uległa poprawie, ale wraz ze zmianami, jakie przyniosły wybory parlamentarne, pojawiła się przestrzeń na powrót do rozmów na temat reform (takich jak wprowadzenie tabeli wartości granicznych czy szerzej – dekryminalizacja posiadania narkotyków). Wszelkie działania rzecznicze i edukacyjne prowadzone przez Fundację w dziedzinie polityki narkotykowej w 2023 roku planowane były m.in. z myślą o zagospodarowaniu tej przestrzeni w nadchodzących miesiącach.

Na polu międzynarodowym rok 2023 przyniósł milowe kroki, zbliżające dwa (przez wiele lat traktowane rozłącznie) obszary, jakimi są prawa człowieka i polityka narkotykowa. Do najważniejszych należały:

---

¹⁴ Oko.press, PiS strzelił sobie w kolano? W TVP więcej głosu mają przeciwnicy referendum, <https://oko.press/pis-strzelil-sobie-w-kolano-w-tvp-wiecej-glosu-maja-przeciwnicy-referendum>; Tok.FM, Nie daj sobie wcisnąć referendum, <https://audycje.tokfm.pl/podcast/146811,Nie-daj-sobie-wcisnac-referendum>

rezolucja *Human Rights Council contribution with regard to the human rights implications of drug policy* przyjęta przez Radę Praw Człowieka w kwietniu 2023 r. oraz raport *Human rights challenges in addressing and countering all aspects of the world drug problem* przygotowany przez Biuro Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka, do którego Fundacja przedłożyła swoje merytoryczne stanowisko (uwzględnione i odnotowane w raporcie) i wokół którego zogniskowała szereg swoich działań opisanych poniżej.

W Europie myślenie o polityce narkotykowej już w 2023 zdominowały przygotowania do wyborów do Parlamentu Europejskiego i do działań rzeczniczych, które będą prowadzone przy tej okazji, a w Europie Wschodniej i Centralnej (oraz w Azji Centralnej) zasadnicze znaczenie miała sytuacja w Ukrainie oraz rola, jaką Federacja Rosyjska odgrywa w regionie.

Najważniejsze tematyczne obszary pracy i główne działania

1) Polityka narkotykowa i prawa człowieka

- Rzecznictwo na poziomie ONZ w celu wzmocnienia perspektywy prawno-człowieczej w dyskusjach o polityce narkotykowej m.in.:

- udział w marcu 2023 r. w 66. sesji Komisji ds. Środków Odurzających (Commission on Narcotic Drugs, CND) w Wiedniu: prezentacja stanowiska Fundacji podczas sesji plenarnej; współorganizacja side-eventu na temat wpływu polityki narkotykowej na prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne; udział w szeregu spotkań między społeczeństwem obywatelskim a przedstawicielami ONZ (tzw. informal dialogues), m.in. z przewodniczącym 66. sesji CND, z szefową UNODC (UN Office on Drugs and Crime), przedstawicielami WHO, UNAIDS, UNDP, OHCHR, INCB (International Narcotic Control Board), CESCR (Committee on Economic, Social and Cultural Rights), a wreszcie – przed i w trakcie sesji – z oficjalną polską delegacją na CND;

- udział we wrześniu 2023 r. w 54. sesji Rady Praw Człowieka (Human Rights Council), podczas której został zaprezentowany w Genewie wspomniany wyżej raport Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka: prezentacja stanowiska Fundacji podczas sesji plenarnej; współorganizacja side-eventu nt. raportu OHCHR; udział w briefingu dla krajów członkowskich wchodzących w skład tzw. drug policy core groupe oraz w spotkaniu z przedstawicielką Specjalnej Sprawozdawczynie ds. Prawa do Zdrowia;

- udział w październiku 2023 w jednej z sesji tematycznych (poświęconej prawom człowieka), służących ewaluacji pięciu pierwszych lat wdrażania Ministerialnej Deklaracji nt. polityki narkotykowej uchwalonej na lata 2019-2029 (tzw. mid-term review) i prezentacja stanowiska Fundacji;

- wkład merytoryczny do raportu *Human rights challenges in addressing and countering all aspects of the world drug problem* przygotowany przez Biuro Wysokiego Komisarza ds. Praw Człowieka¹⁵;

---

¹⁵ <https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/2023/call-inputs-ohchrs-report-human-rights-challenges-addressing-and-countering>

- stanowisko Fundacji (submission) zgłoszone w odpowiedzi na zaproszenie Specjalnej Sprawozdawczyni ds. Prawa do Zdrowia skierowane do organizacji pozarządowych w toku prac nad raportem nt. redukcji szkód (publikacja w 2024).

- Rzecznictwo i działania edukacyjne nt. związku między polityką narkotykową a prawami człowieka (w Polsce i międzynarodowo, poza ONZ):

- wydarzenia publiczne skierowane do polskiej publiczności, takie jak dyskusja *O co chodzi z tymi uzależnieniami? Fokus na człowieka – w literaturze, w prawie, w realu*, zorganizowana w formie hybrydowej z okazji Międzynarodowego Dnia Solidarności z Osobami Uzależnionymi, 28 czerwca 2023 czy pokaz filmu *Moja siostra* i spotkanie z jego reżyserem Mariuszem Rusińskim podczas Festiwalu WATCH DOCS;

- wystąpienia podczas konferencji, wydarzeń online i szkoleń;

- wywiady i wystąpienia w mediach oraz publikacja tekstu w OKO.press¹⁶;

- publikacja treści edukacyjnych na profilach mediów społecznościowych Fundacji.

2) Polskie regulacje prawne oraz rola policji we wdrażaniu polityki narkotykowej

- Działania skierowane do i/lub angażujące przedstawicieli systemu wymiaru sprawiedliwości: policji, prokuratury, sądów m.in. w ramach projektu *When the two ends meet – creating bridges of understanding between law enforcement and people who use drugs (Support Don't Punish)*. Wspólna analiza problemów, jakich na poszczególnych etapach postępowania następuje aktualny stan prawny zdefiniowany w *Ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii*. Poszukiwanie skutecznych rozwiązań na mniejszą (tabela wartości granicznych) i większą skalę (dekryminalizacja). Nawiązywanie kontaktów z myślą o współpracy w nadchodzących latach.
- Udział w spotkaniach i konferencjach poświęconych roli organów ścigania we wdrażaniu polityki narkotykowej np. w międzynarodowym spotkaniu *Law enforcement, harm reduction and drug policy* poprzedzającym European Conference on Law Enforcement and Public Health w Umea w Szwecji. Nawiązane kontakty i powstałe podczas tego rodzaju spotkań pomysły zaowocowały planami na rok 2024.
- Bliska współpraca z Programem Interwencji Prawnej – z uwagi na zazębiające się obszary tematyczne (monitorowanie stanu prawnego, sposobów wdrażania *Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*, działań policji, zwłaszcza w przypadkach nieuzasadnionego użycia siły podczas zatrzymań i brutalności wobec osób należących do grup wrażliwych np. będących pod

---

¹⁶ Np.: *Legalizować?* program Dyżurni Prawnicy Kraju (Gazeta Finansowa) mec. Jacka Dubois z udziałem Magdaleny Dąbkowskiej i Piotra Kubaszewskiego, 19 maja 2023, https://www.youtube.com/watch?v=JTL_okHKG9w, <https://www.facebook.com/watch/?v=990922178584822>; *Wojna z narkotykami czy z prawami człowieka?* – op-ed Magdaleny Dąbkowskiej opublikowany w OKO.press z okazji Międzynarodowego Dnia Solidarności z Osobami Uzależnionymi, 25 czerwca 2023, <https://oko.press/wojna-z-narkotykami-czy-z-prawami-czlowieka>; *Jak Australia legalizuje psychodeliki? Czy to rewolucja w leczeniu psychiatrycznym?* Podcast Outriders, rozmowa z Magdaleną Dąbkowską i Maciejem Lorencem, socjologiem z Polskiego Towarzystwa Psychodelicznego, <https://outride.rs/pl/podcast/jak-australia-legalizuje-psychodeliki-czy-to-rewolucja-w-leczeniu-psychiatrycznym/>

wpływem środków odurzających) – oba programy złożyły wspólnie (wraz z Hungarian Helsinki Committee) aplikację do DG JUST Komisji Europejskiej na projekt związany ze stosowaniem w Polsce i na Węgrzech dyrektyw unijnych dot. praw proceduralnych. Projekt został pozytywnie rozpatrzony przez Komisję i będzie realizowany od września 2024 roku.

3) Polityka narkotykowa w regionie

- Koordynatorka Programu aktywnie działa w regionalnej grupie eksperckiej dot. polityki narkotykowej powołanej przez Eurasian Harm Reduction Association (główne efekty działań zespołu zostaną zaraportowane w przyszłym roku);
- W ramach zawiązanego w 2023 roku nieformalnego konsorcjum Fundacja wdraża w regionie (razem z EHRA) projekt dot. komentarza ogólnego nt. polityki narkotykowej, nad którym pracę zapowiedział ONZ-owski Komitet Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych. W ramach projektu został przeprowadzony szereg konsultacji (w Warszawie podczas *Health Sustainability Forum. HIV, Drugs and Human Rights in EECA Countries* w czerwcu oraz online jesienią i zimą 2023 r.) z przedstawicielami organizacji społeczności i aktywistkami z 19 krajów z Europy Centralnej i Wschodniej oraz Azji Centralnej nt. tego, jak polityka narkotykowa i stosowanie tzw. prawa narkotykowego wpływa na możliwość korzystania z praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych przez osoby, które używają substancji psychoaktywnych i/lub żyją z HIV.
- Pod koniec roku Fundacja wspólnie z szeregiem międzynarodowych ekspertów oraz w bliskiej współpracy z partnerami z Ukrainy rozpoczęła pierwszą fazę działań, mających na celu wspieranie reform w dziedzinie polityki narkotykowej w obydwu krajach (analiza potrzeb, identyfikacja właściwych podmiotów, planowanie), które będą realizowane do 2025 roku.

Udział w koalicjach

Fundacja jest organizacją członkowską:

- International Drug Policy Consortium (IDPC) – pod skrzydłami Konsorcjum przeprowadzana jest np. coroczna kampania Support Don't Punish. W 2023 roku Fundacja uczestniczyła w niej nie tylko z wydarzeniem przygotowanym z okazji czerwcowego World Drug Day, wokół którego odbyły się działania aktywistyczne w prawie 300 miastach w blisko 100 krajach, ale dzięki grantowi przyznanemu przez IDPC (jako jednej z sześciu organizacji na świecie (<https://supportdontpunish.org/initiatives/>), realizowała również program kilkumiesięcznych działań rzeczniczych i edukacyjnych. IDPC wspiera i koordynuje udział organizacji pozarządowych w najważniejszych wydarzeniach dot. polityki narkotykowej w ONZ, w tym w sesjach Commission on Narcotic Drugs (CND) w Wiedniu;
- Vienna NGO Committee (VNGOC) – to organizacja parasolowa zrzeszająca organizacje aktywne podczas corocznych sesji CND w Wiedniu i pełniąca rolę łącznika między gospodarzem sesji tj. Biurem Narodów Zjednoczonych ds. Przestępczości i Narkotyków (UN Office on Drugs and Crime, UNODC) a społeczeństwem obywatelskim. W 2023 VNGOC wytypował Fundację jako jedną z nielicznych organizacji, które miały możliwość zabrania głosu podczas spotkań tematycznych ONZ, służących ewaluacji pięciu pierwszych lat wdrażania Ministerialnej Deklaracji nt. polityki narkotykowej uchwalonej na lata 2019-2029 (tzw. mid-term review);

- pod koniec 2023 roku Fundacja złożyła (pozytywnie rozpatrzony już w 2024 roku) wniosek o członkostwo w Eurasian Harm Reduction Association (EHRA), z którym blisko współpracuje np. przy projekcie dot. General Comment CESCR.
- Koordynatorka Programu, Magdalena Dąbkowska, należy do regionalnej grupy eksperckiej utworzonej w ramach EHRA i działającej na rzecz dekryminalizacji i innych reform polityki narkotykowej w krajach CEECA.

Program Polityki Narkotykowej uczestniczy też regularnie w spotkaniach i pracach nieformalnych grup złożonych z organizacji pozarządowych z różnych stron świata, skupionych wokół tematu polityki narkotykowej i praw człowieka. W ramach tej współpracy prowadzone są wspólne działania rzecznicze m.in. na poziomie ONZ, przygotowywane i składane wnioski grantowe, a potem także realizowane projekty.

Wśród ważniejszych wystąpień Koordynatorki Programu, Magdaleny Dąbkowskiej, na temat polityki narkotykowej wymienić można przykładowo wspólne z dr. Piotrem Kładocznym wykłady w ramach szkoleń organizowanych przez Polską Sieć Polityki Narkotykowej dla warszawskich urzędników, zajęcia dla studentów Kliniki Prawa na Wydziale Prawa i Administracji UW oraz dla studentów zdrowia publicznego School of Global Health – University of Copenhagen, udział w dyskusjach nt. polityki narkotykowej Unii Europejskiej podczas 2. Kongresu EUMANS w Gdańsku 17-19 marca 2023 r., wystąpienie nt. polityki narkotykowej i praw człowieka podczas warsztatu *Law enforcement, harm reduction and drug policy* poprzedzającego European Conference on Law Enforcement and Public Health w Umea w Szwecji, czy udział w panelu *Drug policy in disasters and other trying context* podczas International Reform Conference w Phoenix w Arizonie 18-21 października 2023 r.

Zespół

Adwokat Małgorzata Szuleka – Dyrektorka Działu

Adwokat Marcin Wolny

Maciej Kalisz

Ada Tymińska

Olga Świerkocka

Magdalena Dąbkowska

4. Dział Eurazja (Prawa człowieka w Europie Wschodniej, Azji Centralnej, regionie Kaukazu i Tybecie)

4.1. Prawa człowieka w Europie Wschodniej, Azji Centralnej i regionie Kaukazu

Wyodrębnione projekty

Wsparcie dla obrońców praw człowieka na emigracji, projekt finansowany przez Praskie Centrum Społeczeństwa Obywatelskiego (Prague Civil Society Centre)

Strengthening Civil Society Resilience in Central Europe (część projektu związana z dokumentowaniem zbrodni wojennych w Ukrainie), projekt finansowany przez National Endowment for Democracy (NED)

Strengthening and protecting Civil Society in Eurasia, projekt finansowany przez NED

Human Rights Defenders at Risk – support programme, projekt finansowany przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych RFN

Democratic transformation training for Russian civil society activists in exile, project finansowany przez Heinrich Boell Stiftung

Szkolenie nt. transformacji demokratycznej dla rosyjskich aktywistów społeczeństwa obywatelskiego przebywających w Polsce na emigracji, projekt finansowany przez Fundację Współpracy Polsko-Niemieckiej

Kontekst działań

Rok 2023 był świadkiem ciągłych i gwałtownych ataków na obrońców praw człowieka i społeczeństwo obywatelskie w regionie. Autokratyczne i totalitarne reżimy nadal atakowały organizacje pozarządowe i obrońców praw człowieka, widząc w nich zagrożenie dla stopniowo zacieśniającej się kontroli nad społeczeństwem.

W 2023 roku w strukturze Działu Eurazji HFPC funkcjonowały trzy duże programy:

Human Rights Hub – program, który zapewnia krótkoterminowe i długoterminowe wsparcie dla obrońców praw człowieka na emigracji oraz w kraju pochodzenia;

Human Rights Lab – program edukacyjny;

International Justice Program – podejmujący działania mające na celu przywrócić sprawiedliwość.

4.1.1 HR Hub

Program HR Hub ukonstytuował się na początku września 2022 r. jako część Działu Eurazja Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka. Jego nadrzędnym celem jest wspieranie obrońców praw człowieka z Europy Wschodniej, Azji Środkowej i Kaukazu, którzy zmagają się z kryzysami wynikającymi z konfliktów zbrojnych i motywowanej politycznie presji na społeczeństwo obywatelskie.

HR Hub ma na celu zapewnienie wsparcia obrońcom praw człowieka (HRDs) w kryzysie i wzmocnienie ich potencjału oraz ich organizacji działających na emigracji i w kraju pochodzenia lub rejestracji. Działania podejmowane w ramach HR Hub obejmują relokację do Polski, ułatwienie integracji z polskim społeczeństwem i pomoc w przystosowaniu się do życia na emigracji, wsparcie psychologiczne, prawne, zapewnienie bezpłatnej nauki języka polskiego, zapewnianie przestrzeni do współpracy i wspieranie sieci kontaktów. HR Hub umożliwia w ten sposób ewakuowanym HRDs wytrwanie w ich misji obrony praw człowieka i promowania demokracji w ich krajach pochodzenia, poprzez podnoszenie ich umiejętności zawodowych, pogłębianie ich zrozumienia transformacji demokratycznej, praw człowieka i standardów demokracji, a także wyposażenie ich w wiedzę w zakresie pozyskiwania funduszy i zarządzania projektami, niezbędną dla skutecznego realizowania projektów na uchodźstwie.

W 2023 r. HR Hub otrzymał łącznie 359 wniosków o wsparcie, z których 238 zostało rozpatrzonych pozytywnie. Udzielone wsparcie obejmowało przede wszystkim:

- pomoc wizową - 109 osób,
- pomoc finansową - pokrycie kosztów transportu i utrzymania w sytuacjach kryzysowych – 80 osób,
- pomoc prawną - 21 osób,
- kursy językowe - 83 osoby,
- doradztwo psychologiczne – 5 osób,
- tymczasowe zakwaterowanie – 34 osoby.

Długoterminowe wsparcie oferowane przez HR Hub obrońcom praw człowieka w 2023 r. koncentrowało się na działaniach edukacyjnych i rzeczniczych, w tym między innymi:

- seminarium z zakresu transformacji demokratycznej dla osób zajmujących się prawami człowieka, w tym osób przebywających w swoich krajach pochodzenia. Program składał się z czterech sesji przeprowadzonych w sześciu miastach w całej Polsce i obejmował takie tematy, jak prawa człowieka, społeczeństwo obywatelskie i zarządzanie lokalne.
- wizytach studyjnych, takich jak wizyta w Wieluniu, które miały na celu pokazanie funkcjonowania organów samorządowych. HRD odwiedzili instytucje samorządowe, radę miejską, a także sąd rejonowy, różne instytucje pomocy społecznej i szkoły.
- organizowaniu spotkań z partnerami strategicznymi dla beneficjentów, takich jak spotkanie z wiceprzewodniczącą Komisji Europejskiej Verą Jourovą, w którym uczestniczyła grupa dziennikarzy z Białorusi i Rosji działających na uchodźstwie.
- współorganizowaniu Forum Społeczeństwa Obywatelskiego 2023, służącego jako platforma dla wspólnych działań, wspólnych stanowisk, wsparcia, solidarności i obywatelskiego wpływu na politykę i podejmowanie decyzji. Forum Społeczeństwa Obywatelskiego ma na celu budowanie mostów między społeczeństwami obywatelskimi w oparciu o wspólne wartości pluralistycznej demokracji, praworządności, praw człowieka, sprawiedliwości społecznej i klimatycznej.
- mentoringu i wsparciu strategicznym, w tym m.in. pomocy w zakładaniu organizacji w Polsce i pomocy w sporządzaniu wniosków o dotacje.

W grudniu 2023 r. HR Hub otworzył w Warszawie przy ulicy Bagatela przestrzeń coworkingową (centrum HR) dostosowaną specjalnie do potrzeb HRD działających na emigracji, w odpowiedzi na potrzeby i wyzwania zgłaszane przez obrońców praw człowieka objętych pomocą Hubu. Przestrzeń coworkingowa służy jako platforma do łączenia grup aktywistów, ułatwiając współpracę i wspólne inicjatywy. Oferuje pomieszczenia specjalnie zaprojektowane i wyposażone do spotkań, lekcji języka polskiego, konsultacji psychologicznych i nagrań wideo (małe studio).

Aby ocenić i w przyszłości zwiększyć skuteczność programu, HFPC przeprowadziła szczegółową ankietę wśród beneficjentów. Badanie wykazało, że 71% respondentów nadal prowadzi wieloaspektowe

działania w dziedzinie ochrony praw człowieka związane z ich krajem pochodzenia. Fundacja przedstawiła sprawozdanie¹⁷ z działalności centrum HR, uwzględniające wyniki ankiety i oceniające skuteczność programu od września 2022 r. do grudnia 2023 r., a także wnioski na przyszłość.

4.1.2. HR Lab

Głównym celem Human Rights Lab jest edukacja zarówno przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego (organizacji pozarządowych, indywidualnych działaczy, dziennikarzy, blogerów), jak i, w miarę możliwości, urzędników państwowych w Europie Wschodniej, Rosji, Azji Środkowej i na Kaukazie w dziedzinie praw człowieka i podstawowych wolności. Posiadanie odpowiednich narzędzi i wiedzy ułatwia działania podejmowane w obronie interesu publicznego i włączanie podejścia opartego na prawach człowieka do wdrażania polityki publicznej i reform. Pozwala to budować silne społeczeństwo obywatelskie, a także promować długoterminowy postęp w dziedzinie praw człowieka i podstawowych wolności w krajach regionu.

Program Human Rights Lab obejmuje zarówno długoterminowe, jak i krótkoterminowe działania edukacyjne. Czas trwania oferowanych sesji szkoleniowych i kursów waha się od kilku godzin do dwóch lat. Obejmują one warsztaty, sesje szkoleniowe i wizyty studyjne mające na celu zapoznanie się z najlepszymi praktykami innych krajów w zakresie mechanizmów ochrony praw człowieka i reform demokratycznych. Projekty HR Lab oferują szeroką gamę materiałów edukacyjnych (podręczniki, teksty edukacyjne, materiały wideo i audio itp.).

Adresatami programu są między innymi:

- przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego (w tym niezarejestrowane grupy);
- dziennikarze, blogerzy i media (zajmujące się tematami związanymi z prawami człowieka);
- aktywiści zaangażowani w promowanie demokracji;
- funkcjonariusze publiczni, w tym przedstawiciele krajowych instytucji praw człowieka;
- przedstawiciele zawodów prawniczych (adwokaci, sędziowie, prokuratorzy).

W 2018 r. HFPC zdecydowała się zrewidować i zaktualizować swój program edukacyjny w odpowiedzi na pojawienie się nowego pokolenia obrońców praw człowieka, wyrażających zapotrzebowanie na zorganizowane szkolenia w zakresie praw człowieka i działań w interesie publicznym. Jednocześnie organizacje darczyńców wznowiły dyskusje na temat konieczności powrotu do edukacji i szkoleń dla obrońców praw człowieka. Eksperti HFPC przeprowadzili ocenę potrzeb edukacyjnych w krajach Azji Środkowej. Wyniki badania położyły podwaliny pod nowy, zmieniony program Human Rights Lab, który został uruchomiony w 2022 roku.

Szkoła Praw Człowieka

Jednym z najbardziej udanych programów edukacyjnych HFPC były Wyższe Kursy Praw Człowieka (7 edycji), które objęły ponad 1000 obrońców praw człowieka i prawników z Europy Wschodniej, Azji Środkowej i Kaukazu. Wielu absolwentów Wyższych Kursów jest cenionymi liderami i ekspertami w dziedzinie rzecznictwa praw człowieka, zarówno w kraju, jak i za granicą.

---

¹⁷ <https://hfhr.pl/publikacje/raport-z-dzialalnosci-human-rights-hub>

Bazując na tym bogatym doświadczeniu, pod koniec 2022 r. HFPC rozpoczęła opracowywanie nowego programu Szkoły Praw Człowieka. Ten dwuletni program obejmuje systemową edukację w zakresie praw człowieka połączoną z treningiem umiejętności działania w interesie publicznym, dla obrońców praw człowieka i przedstawicieli organizacji pozarządowych zajmujących się prawami człowieka z Armenii, Kazachstanu, Kirgistanu, Tadżykistanu i Uzbekistanu. Program kursu obejmuje serię sesji szkoleniowych online i offline, a także warsztaty dla samodzielnej nauki na odległość.

Na potrzeby Szkoły Praw Człowieka przygotowano kilkanaście kompleksowych modułów edukacyjnych (obejmujących szczegółowe teksty i prezentacje) na konkretne tematy związane z prawami człowieka, uzupełnionych o ponad 20 wykładów wideo i prezentacji. Moduły obejmują szeroki zakres tematów, w tym: filozofię i historię praw człowieka, mechanizmy ochrony praw człowieka, m.in. systemy ich ochrony w ramach ONZ, OBWE i Rady Europy, współczesne wyzwania dla praw człowieka, międzynarodowe prawo humanitarne, obywatelskie i polityczne prawa człowieka, prawo do równości i zakaz dyskryminacji, prawa społeczne, ekonomiczne i kulturalne, wolność słowa, prawo do prywatności.

Szkoła Praw Człowieka rozpoczęła działalność we wrześniu 2023 r., przyjmując 256 zgłoszeń, spośród których wybrano 30 uczestników. Sesje odbywały się zarówno w Warszawie (trwały 12 dni), jak i online, i koncentrowały się na wybranych tematach związanych z prawami człowieka. Uczestnicy rozwiązywali również testy okresowe i wykonywali zadania domowe mające na celu rozwijanie umiejętności praktycznych. Kurs będzie kontynuowany do końca 2024 roku.

Pierwsza sesja w Warszawie miała charakter propedeutyczny, była również poświęcona równości, niedyskryminacji i mechanizmom ochrony praw człowieka. Seminarium dostarczało wiedzy ogólnej, ale analizowane było też ujęcie praw człowieka w konstytucjach krajów uczestników.

Oprócz trenerów HFPC, w pierwszej sesji Szkoły Praw Człowieka swoją wiedzę dzielili się też uznani eksperci z bogatym doświadczeniem praktycznym w dziedzinie praw człowieka: profesorowie Ewa Łętowska, Mirosław Wyrzykowski, Adam Bodnar i Zbigniew Lasocik, a także Dyrektorka Amnesty International Polska, Anna Błaszczak-Banasiak, współzałożycielka Inicjatywy Wolne Sądy i Komitetu Obrony Sprawiedliwości, Sylwia Gregorczyk-Abram i Prezes HFPC, Maciej Nowicki.

Pomoc edukacyjna dla organizacji partnerskich

W latach 2022-2023 eksperci HR Lab wspierali działania Grupy Monitoringowej działającej w ramach Koalicji Społeczeństwa Obywatelskiego przeciwko Torturom i Bezkarności w Tadżykistanie. Pomoc miała formę warsztatów online i offline na temat monitorowania praw człowieka w instytucjach psychiatrycznych i zakładach karnych, a także wsparcia w tworzeniu narzędzi do celów monitorowania.

Wizyty studyjne w Polsce

HR Lab ułatwia organizację wizyt studyjnych w Polsce w celu zaprezentowania doświadczeń Polski we wdrażaniu reform mających na celu poprawę stanu przestrzegania praw człowieka.

W dniach od 27 lutego do 4 marca 2023 r. HR Lab zorganizowało wizytę studyjną dla przedstawicieli Głównego Departamentu Wykonywania Sankcji Karnych Ministerstwa Sprawiedliwości Republiki Tadżykistanu oraz członków grupy monitoringowej. Program wizyty obejmował m.in. wspólne

warsztaty z zakresu monitorowania instytucji zamkniętych, spotkanie z polskim RPO i przedstawicielami Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur oraz Departamentu Wschodniego MSZ.

W dniach 7-11 sierpnia 2023 r. we współpracy z Programem OBWE w Tadżykistanie, HR Lab zorganizował wizytę studyjną na temat polskich doświadczeń we wdrażaniu polityki antydyskryminacyjnej. Wzięli w niej udział przedstawiciele tadżyckiej grupy roboczej ds. rozwoju ustawodawstwa antydyskryminacyjnego (Ministerstwo Sprawiedliwości, Biuro Wykonawcze Prezydenta Tadżykistanu, Rzecznik Praw Obywatelskich w Tadżykistanie). Podczas wizyty odbyły się wykłady na temat prawa do równości i niedyskryminacji, a także spotkania z przedstawicielami Zespołu ds. Równego Traktowania w Urzędzie Rzecznika Praw Obywatelskich, Amnesty International, polskiego MSZ oraz ekspertami i specjalistami w dziedzinie równego traktowania.

4.1.3. International Justice Program

Helsińska Fundacja Praw Człowieka dokumentuje zbrodnie prawa międzynarodowego popełnione w kontekście pełnoskalowej inwazji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę. Opierając się na zeznaniach uchodźców, którzy uciekli do Polski¹⁸, dąży do pociągnięcia do odpowiedzialności sprawców oraz zapewnienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości i zadośćuczynienia ofiarom i ich bliskim.

Zgodnie z prawem międzynarodowym, prawa ocalałych i ofiar zbrodni uprawniają te osoby do dostępu do kompleksowych mechanizmów wymiaru sprawiedliwości. Chociaż sprawiedliwość wymierzona na sali sądowej ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia odpowiedzialności, to dostęp do zadośćuczynienia jest niezbędny, aby w jak największym stopniu zrekompensować krzywdę wyrządzoną tym, którzy padli ofiarą najpoważniejszych przestępstw, takich jak tortury, przemoc seksualna lub wymuszone zaginięcie bliskiej osoby.

Fundacja stara się rozwijać trzy główne podejścia do poszerzania dostępu do sprawiedliwości i zadośćuczynienia:

- wspieranie międzynarodowego i krajowego wymiaru sprawiedliwości oraz mechanizmów śledczych (polska i ukraińska prokuratura, Międzynarodowy Trybunał Karny) poprzez udostępnianie informacji uzyskanych z zebranych zeznań (ze zgodą udzieloną przez każdą osobę, która była rozmówcą HFPC);
- opowiadanie się za zmianami systemowymi w Polsce, które doprowadziłyby do zapewnienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości i usług rehabilitacyjnych dla ofiar i osób, które przeżyły najcięższe zbrodnie (jako jednego z elementów zadośćuczynienia). W praktyce oznacza to możliwość dochodzenia sprawiedliwości w Polsce oraz dostęp do specjalistycznej opieki (psychospołecznej, medycznej), pomocy prawnej i świadczeń socjalnych;
- wspieranie tworzenia archiwów historycznych na podstawie obszernej dokumentacji zeznań ocalałych.

Do grudnia 2023 r. przedstawiciele HFPC nawiązali kontakt z 1800 osobami podczas 226 działań informacyjnych w 40 lokalizacjach (punkty pomocy humanitarnej, miejsca tymczasowego zakwaterowania, organizacje wsparcia) i przeprowadzili 106 pogłębionych wywiadów. Zeznania zostały

---

¹⁸ [Posłuchaj podcastu: Jak wygląda zbieranie w Polsce świadectw rosyjskich zbrodni? - TOK FM](#)

nam powierzone przez osoby z 10 różnych regionów Ukrainy, z których około 70% pochodziło z terytoriów okupowanych przez Federację Rosyjską.

W 2023 r. odpowiednie informacje i cytaty zaczerpnięte z zebranych świadectw zostały przekazane Komisji Śledczej ONZ ds. Ukrainy, Mechanizmowi Moskiewskiemu OBWE oraz Prokuraturze Generalnej Ukrainy.

HFPC jest członkiem Międzynarodowego Panelu Koalicji Ukraine.5 AM, która zapewnia koordynację z ukraińskim społeczeństwem obywatelskim oraz dostosowanie ram metodologicznych, etycznych i prawnych. Koalicja wykorzystuje zbiorczą bazę danych stworzoną przez Norweski Komitet Helsiński, która okazała się skuteczna i bezpieczna podczas zbierania zeznań w kontekście konfliktów w Czeczenii i Syrii. W Polsce Fundacja współpracuje z innymi organizacjami zajmującymi się dokumentowaniem zbrodni prawa międzynarodowego (Project Sunflowers, OPORA in Poland, Centrum Lemkina przy Instytucie Pileckiego), aby ułatwić skuteczniejsze działania rzecznicze i uświadamiające. Wraz z FIDH Fundacja zorganizowała szkolenie na temat dokumentowania Sexual and Gender Based Violence dla przedstawicieli organizacji dokumentujących w Polsce oraz organizacji ukraińskich.

We współpracy z Ukraine 5.AM Coalition w ramach Warsaw Human Dimension Conference OBWE Fundacja współorganizowała dwa side-eventy na temat wyzwań stojących przed ukraińskim systemem sprawiedliwości oraz metod ewakuacji obywateli Ukrainy z terytoriów okupowanych lub z Rosji. Podczas Supplementary Human Dimension Meeting 2023 w Wiedniu Fundacja zgłaszała interwencje ustne dotyczące uniwersalnej jurysdykcji w krajach europejskich oraz metod zastraszania osób opuszczających terytoria okupowane.

Poza Koalicją Ukraine.5 AM Fundacja jest także członkiem Konsorcjum Free Media Hub East, Civil Society Forum, Civic Solidarity Platform oraz sieci Domów Praw Człowieka (Human Rights House Network) koordynowanej przez norweską Human Rights House Foundation. W 2023 roku HFPC współorganizowała kilkudniowy zjazd organizacji członkowskich sieci Human Rights House Network w Warszawie, którego jednym z celów było omówienie nowej sytuacji i wspólnych priorytetów organizacji z Europy Wschodniej po rosyjskiej pełnowymiarowej agresji na Ukrainę. Wszystkie wypowiedzi w ramach zjazdu były symultanicznie tłumaczone zarówno na ukraiński, jak i na rosyjski.

Od 2022 roku Fundacja pracuje też w nieformalnej koalicji pięciu organizacji z krajów Europy Środkowej zajmujących się wsparciem obrońców praw człowieka szukających schronienia poza krajem pochodzenia – “Nests in Europe”.

Z działań krajowych o charakterze uświadamiającym warto wspomnieć udział w dyskusji w Żydowskim Instytucie Historycznym na temat wspólnych kontekstów dokumentowania zbrodni w warszawskim getcie i podczas obecnej rosyjskiej inwazji na Ukrainę.

Zespół

Dr Aleksandra Iwanowska – dyrektorka zespołu (HR Lab, IJP)

Lenur Kerymov – dyrektor zespołu (HR Hub, program subgrantowy)

Nigina Bahrieva – koordynatorka HR Lab

Krzysztof Bartczak – koordynator wsparcia długoterminowego HR Hub

Bogna Chmielewska – ekspertka HR Lab

Ana Farifonova – koordynatorka IJP (dokumentowanie zbrodni wojennych popełnionych w Ukrainie)

Nikita Grekowicz – ekspert do spraw komunikacji

Agnieszka Kłosowska – ekspertka HR Lab

Dr Luba Krasnitskaya – koordynatorka programu subgrantowego

Olga Salomatova – ekspertka do spraw Białorusi

Ivan Solovev – koordynator wsparcia krótko- i średnioterminowego HR Hub

Elena Wasylew – ekspertka do spraw rzecznictwa

Ofelya Zalyan – ewaluatorka programów

Zespół dokumentatorów IJP

Natalia Davydenko

Leonid Pimienov

Maryna Sedova

Iryna Vasilyeva

4.2. Prawa człowieka w Tybecie

Program – skupiający się na edukacji, monitoringu i rzecznictwie – działa od pierwszej wizyty Dalajlamy, który przyjechał do Polski na zaproszenie Fundacji w 1993 roku. Od tego czasu HFPC prowadzi serwis¹⁹ – dostępny online, jeden z najbardziej szczegółowych i najbardziej rozbudowanych na świecie – zawierający raporty o sytuacji w Tybecie i materiały źródłowe. Rozwój technologii ułatwia nie tylko przekazywanie wiadomości, ale również wykrywanie i uciszanie niezależnych źródeł. Chińska Republika Ludowa jest liderem także w tej dziedzinie, co potęguje zagrożenie dla Tybetańczyków, utrudnia zdobywanie i weryfikowanie informacji, zwiększając znaczenie naszej pracy. Problemy potrafią stwarzać również udzielające schronienia tybetańskiej diasporze Indie, co HFPC pomogła udokumentować brytyjskim dziennikarzom, prowadzącym śledztwo w sprawie inwigilacji Pegasusem.

W 2023 roku Fundacja opublikowała ponad 240 nowych dokumentów, które są natychmiast udostępniane przez witrynę lustrzaną²⁰ i w mediach społecznościowych. Cotygodniowy skrót był wysyłany parlamentarzystom (za pośrednictwem Zespołu Tybetańskiego, który HFPC pomogła utworzyć i prowadzić) oraz MSZ.

Fundacja współpracowała z organizacjami związanymi z Tybetem, przede wszystkim z International Campaign for Tibet (koordynator programu zasiada w europejskim zarządzie). Akredytowała tybetańskich działaczy, umożliwiając im uczestniczenie we wszystkich sesjach Rady Praw Człowieka ONZ, która jest dla Tybetańczyków jedynym znaczącym forum bezpośredniej, rzeczowej konfrontacji z

---

¹⁹ <https://tybet.hfhr.org.pl/>

²⁰ <http://www.sft.org.pl/>

władzami ChRL. Pomogła zorganizować wizytę Przedstawiciela Dalajlamy (z biura w Londynie, któremu „podlega” Europa Środkowo-Wschodnia) – przede wszystkim spotkania z parlamentarzystami.

HFPC współpracowała też z dziennikarzami, a koordynator programu wypowiadał się w mediach – zwłaszcza po wykreowanej przez nie „aferze” w Dharamsali.

HFPC udostępnia profesjonalnie zeskanowane archiwalne publikacje w zbiorze cyfrowym Biblioteki Narodowej. We współpracy z wydawnictwem PIW Fundacja przygotowała przekład „Ponad religią”, ostatniej z trzech najważniejszych książek Dalajlamy.

Pracę programu od początku wspierają wolontariusze, często związani ze społecznością buddyjską w Polsce (z myślą o której dodana została zakładka „tybetańskie dziedzictwo” – z dziesiątkami przekładów tekstów źródłowych – w witrynie „lustrzanej”).

HFPC pomagała też organizować pomoc dla więźniów politycznych w Tybecie i ich rodzin (w którą zaangażowała, opierając się na doświadczeniach polskiej opozycji demokratycznej, społeczność byłych więźniów na wychodźstwie) oraz wspierała polską klinikę przy tybetańskim klasztorze buddyjskim w Nepalu.

Działania Programu wspierali finansowo The Gere Foundation oraz International Campaign for Tibet Deutschland. Jego prace koordynował Adam Kozieł.

5. Festiwal WATCH DOCS

Organizowany przez HFPC od 2001 roku festiwal WATCH DOCS. Prawa Człowieka w Filmie jest jednym z największych i najstarszych festiwali filmów o prawach człowieka na świecie. Coroczny, grudniowy, warszawski Międzynarodowy Festiwal Filmowy WATCH DOCS. Prawa Człowieka w Filmie stanowi platformę programową, organizacyjną, fundraisingową i promocyjną dla wielu różnorodnych działań społecznych wokół światowej klasy filmu dokumentalnego, takich jak festiwal objazdowy, wspieranie festiwali filmów o prawach człowieka za granicą, czy międzynarodowe forum współpracy dokumentalistów z obrońcami praw człowieka FUTURE DOCS. W 2022 roku do działań tych dołączyła kinowa dystrybucja społecznie zaangażowanych filmów dokumentalnych. W 2023 roku znacząco rozwinięte zostało wsparcie udzielane projektom niezależnych filmów dokumentalnych z krajów Europy Wschodniej i krajów Wspólnoty Niepodległych Państw.

5.1. Festiwal Objazdowy

Od 2003 roku we współpracy z wieloma partnerami z całej Polski – organizacjami pozarządowymi, uniwersytetami, kinami i innymi instytucjami kultury – po grudniowym warszawskim festiwalu międzynarodowym HFPC organizuje Objazdowy Festiwal Filmowy WATCH DOCS. Prawa Człowieka w Filmie.

21. edycja Festiwalu Objazdowego odbyła się w 38 miejscowościach. Były to: Bielsko-Biała, Busko Zdrój (w ramach tej edycji również: Solec Zdrój, Opatowiec, Połaniec, Pacanów, Imielin, Staszów, Chmielnik), Cieszyn, Elbląg, Gdynia, Gliwice, Gniezno, Gorzów Wielkopolski, Jawor, Katowice, Kielce, Kraków, Lublin, Mińsk Mazowiecki, Mrągowo, Olsztyn, Płock, Przemyśl, Rzeszów, Sanok, Słupsk, Suwałki, Szczecin, Szydłowiec, Tarnowskie Góry, Toruń, Zabrze, Zielona Góra i Nowa Sól, Zielonka, Żywiec.

Łączna frekwencja na pokazach i wydarzeniach towarzyszących festiwalu objazdowego w 2023 roku wyniosła 16 041 widzów i widzek. Prawie jedną trzecią widowni stanowiła młodzież ze szkół średnich, szczególnie w wieku od 15 do 18 lat. W pokazach i wydarzeniach towarzyszących w ramach festiwalu objazdowego skierowanych do szkół wzięło udział 5182 młodych ludzi. Wszystkie wydarzenia w ramach festiwalu objazdowego w 2023 roku odbyły się stacjonarnie, a niektóre z nich były dodatkowo transmitowane online. Gośćmi i gościniami festiwalu objazdowego w 2023 roku byli między innymi: działaczka społeczna Katarzyna Błażejewska-Stuhr oraz aktor i działacz społeczny Maciej Stuhr, tłumacz literacki, publicysta i dziennikarz Andrzej S. Jagodziński, politolog, specjalista w zakresie bezpieczeństwa dr Przemysław Witkowski, czy wieloletnia koordynatorka Koalicji Żywa Ziemia Agnieszka Makowska. Tematyka wyświetlanych filmów z programu o obrońcach środowiska i prawach środowiskowych była inspiracją dla organizacji kilku zbiórek na rzecz schronisk dla zwierząt w całej Polsce. Film „Moda od nowa” był pretekstem do organizacji wymianek ubrań. Spore zainteresowanie wzbudziła także tematyka kobieca, m.in. w zakresie praw reprodukcyjnych i opieki medycznej w kontekście porodu – odbywały się spotkania z doulami, położnymi i personelem medycznym.

Festiwal objazdowy w 2023 był współfinansowany m.in. przez Miasto Stołeczne Warszawa, Ambasadę Królestwa Niderlandów, Open Society Foundations oraz lokalnych sponsorów z festiwalowych miast. Festiwal objazdowy – jedno z największych tego typu wydarzeń w Polsce – wciąż funkcjonuje i rozwija się wyłącznie w wyniku inicjatyw oddolnych, a wstęp na wszystkie projekcje filmowe i imprezy towarzyszące pozostaje bezpłatny.

5.2. Projekt „Empowering the high-school education on the rule of law”

W ramach działań całorocznych, dzięki wsparciu Ambasady Stanów Zjednoczonych, Fundacja zrealizowała projekt „Empowering the high-school education on the rule of law”²¹. Z zespołem festiwalu współpracowali w nim eksperci z innych Działów Fundacji. Zgodnie z założeniami projekt wspomógł nauczycieli szkół średnich w pogłębieniu wiedzy uczniów na temat praworządności i praw człowieka. W ramach projektu powstał podręcznik „Szkoła Praw Człowieka” z jedenastoma starannie przygotowanymi scenariuszami lekcji. Scenariusze lekcji zostały zaplanowane tak, aby większość z nich zawierała również film lub filmy dokumentalne, które mogą służyć jako narzędzie do zobrazowania omawianych tematów. W pierwszej fazie projektu przeprowadzono jedenaście lekcji w szkołach ponadgimnazjalnych, mających na celu przetestowanie scenariuszy zajęć, a także dwunastą, modelową lekcję, podczas 23. MFF WATCH DOCS. Wszystkie lekcje zostały poprowadzone przez ekspertów HFPC posiadających szerokie doświadczenie w edukacji i szkoleniach z zakresu praw człowieka. Po fazie testowej podręcznik wraz z udoskonalonymi scenariuszami lekcji i dostępem do filmów został udostępniony publicznie²². W grudniu przeprowadzono 26 dodatkowych lekcji w całej Polsce. W sumie w 2023 roku projekt objął 1153 uczniów.

Głównym ekspertem i trenerem w projekcie był Marcin Wolny – adwokat, prawnik z ponad 10-letnim doświadczeniem zawodowym, ekspert HFPC z zakresu praworządności, praw człowieka i prawa karnego. Konsultantką merytoryczną i metodyczną w projekcie była wieloletnia ekspertka Fundacji, Elżbieta Czyż, która dokonała korekty scenariuszy lekcji pod kątem efektywnej pracy z młodzieżą.

Tematy scenariuszy oraz ich autorzy, eksperci i ekspertki Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, to:

---

²¹ <https://watchdocs.pl/szkola-praw-czlowieka/o-szkole>

²² https://watchdocs.pl/upload/2024/02/szkola-praw-czlowieka_scenariusze.pdf

1. Prawa człowieka. Ich znaczenie i historia – autor: Marcin Wolny
2. Wolność zgromadzeń – autorka: Zuzanna Ganczewska
3. Wolne wybory – autor: Marcin Wolny
4. Ochrona międzynarodowa praw człowieka – autorka: Ada Tymińska
5. Wolność słowa – autorka: Zuzanna Nowicka
6. Mowa nienawiści – autorka: Zuzanna Nowicka
7. Godność człowieka – autorka: Małgorzata Szuleka
8. Prawo do uczciwego procesu: autor: Marcin Wolny
9. Zakaz dyskryminacji – autorka: Małgorzata Szuleka
10. Prawo do prywatności – autor: Maciej Kalisz
11. Zaangażowanie obywatelskie – autor: Marcin Wolny

W pierwszej fazie projektu eksperci przeprowadzili 11 lekcji testowych w województwie mazowieckim, w tym w Warszawie. Po każdej lekcji uczniowie byli proszeni o wypełnienie ankiety, a ich odpowiedzi pomogły ulepszyć scenariusze i określić rozkład grupy ze względu na wiek i płeć. Większość uczestników (71%) uznała, że lekcja wzbogaciła ich wiedzę na temat praworządności i praw człowieka. Po wprowadzeniu ulepszeń w programie - i udostępnieniu scenariuszy lekcji on-line szkołom z całej Polski - rozpoczęła się druga faza projektu. W jej ramach zrealizowano lekcje w następujących miastach: Bielsko-Biała, Puławy, Warszawa, Milanówek, Gdynia, Busko Zdrój, Białystok, Gniezno, Kowale, Jawor, Poznań.

5.3. Dystrybucja kinowa filmu “Syndrom Hamleta”

W 2023 roku Fundacja kontynuowała pilotażowy projekt odpłatnej, kinowej dystrybucji wybranego festiwalowego tytułu: “Syndromu Hamleta” Elwiry Niewiery i Piotra Rosołowskiego, laureatów Nagrody WATCH DOCS w 2022 roku. W 2023 film "Syndrom Hamleta" był pokazywany w Warszawie w ramach festiwalu Orły – Polskie Nagrody Filmowe oraz w: Grudziądzu, Łodzi, Skierniewicach, Łowiczu, Zgorzelcu, Wrocławiu (pokazy w Kinie Nowe Horyzonty, w Dolnośląskim Centrum Filmowym oraz w Instytucie im. Jerzego Grotowskiego w ramach przeglądu "Szczeliny. Kobiety w sztukach performatywnych 2023"), Gnieźnie, Gdańsku, Cieszynie, Lesznie, Gdyni, Krakowie oraz Sokołowsku, w ramach festiwalu HOMMAGE À KIEŚLOWSKI. Pokazom filmu w kilku miastach (Warszawa, Grudziądz, Wrocław) towarzyszyły spotkania z reżyserami, a w Centrum Kultury Filmowej im. Andrzeja Wajdy odbył się pokaz połączony z debatą "Jak zmieniło się społeczeństwo ukraińskie w ciągu ostatniego roku?". Film jest w części programu edukacyjnego Nowych Horyzontów Edukacji Filmowej w sezonie 2023/2024.

5.4. Wsparcie filmów dokumentalnych podejmujących tematykę praw człowieka

W 2023 roku HFPC kontynuowała prace nad powołaniem funduszu wspierającego niezależne artystyczne kino dokumentalne z Europy Wschodniej i WNP. Między innymi, wraz z Baltic to Black Sea Documentary Network zorganizowała prezentację tej idei i międzynarodową dyskusję dla profesjonalistów branży dokumentalnej na największym światowym festiwalu filmu dokumentalnego – IDFA w Amsterdamie, w której wziął udział Prezes HFPC, Maciej Nowicki. W procesie przygotowań do oficjalnego uruchomienia funduszu Fundacja pozyskała środki między innymi z MSZ Niemiec na wsparcie finansowe rozwoju i produkcji kilku projektów dokumentalnych z Europy Środkowej i Wschodniej, o charakterze *seed funding* (finansowanie rządu kilku tysięcy euro na projekt, pozwalające łatwiej pozyskać kolejne, większe środki).

W 2023 roku wsparcie finansowe trafiło do twórców następujących, ważnych z punktu widzenia praw człowieka i sensytywnych (związanych z ryzykiem politycznym lub wojennym) projektów filmów dokumentalnych:

- "Women and War" reż. Elwira Niewiera, Piotr Rosołowski (Polska, Niemcy, Ukraina)
- "Listy"/"Letters" reż. Andrei Kutsila (Polska, Białoruś)
- „Ashes Settling in Layers on the Surface” reż. Zoya Laktionova (Ukraina)
- "Avoidance" reż. Weronika Nikulszina (Rosja, Francja)
- "Runa" reż. Agnieszka Zwiefka (Polska)
- "War in Chornobyl" reż. Oleksiy Radynski (Ukraina).

Jednym z najważniejszych branżowych wydarzeń 23. odsłony Międzynarodowego Festiwalu Filmowego WATCH DOCS. Prawa Człowieka w Filmie było dwudniowe PITCHING FORUM dla projektów filmów dokumentalnych polskiej produkcji (lub koprodukcji), które odbyło się w dniach 4-5 grudnia 2023 r. Celem tego wydarzenia było wsparcie wyjątkowych projektów pełnometrażowych filmów dokumentalnych, podejmujących tematy związane z prawami człowieka i kwestiami społecznymi. Wiele z nich, zwłaszcza w ostatnich latach, napotykało trudności w pozyskaniu niezbędnego finansowania. FORUM miało ułatwić reżyserom i producentom dostęp do międzynarodowych ekspertów i decydentów. Było otwarte dla: (1) projektów w końcowej fazie developmentu lub w trakcie produkcji, (2) projektów o znacznym potencjale impactowym, w końcowej fazie produkcji lub w trakcie postprodukcji. Projekty, które wzięły udział w FORUM to:

1. 82x HEBRON, reż. Paweł Ferdek,
2. THE HOME MOVIE, reż. Anu Czerwiński,
3. ONCE WE WERE HEROES, reż. Oliwia Tontieri,
4. RIDING WITH GHOSTS, reż. Paweł Małecki, Piotr Nabrdalik,
5. THE THIRD ONE, reż. Adela Kaczmarek,
6. WHAT THE... HEN! reż. Joanna Deja,
7. THE GUEST, reż. Zuzanna Solakiewicz & Zvika Gregory Portnoy,
8. BEING MIKOŁAJ, reż. Aurelia Frydrych-Zdanowska,
9. FLOWERS OF UKRAINE, reż. Adelina Borets,
10. FOREST, reż. Lidia Duda,
11. PUTIN'S PLAYGROUND, reż. Konrad Szołajski,
12. UNDERAGE ASTRONAUTS, reż. Aleksandra Skowron,
13. 5 PILLS AWAY, reż. Karolina Domagalska,
14. WHEN HARMATTAN BLOWS, reż. Edyta Wróblewska.

Ich twórcy mieli okazję zaprezentować się przed wybitnymi ekspertami i decydentami z Europy i USA: Zdenkiem Blahą – dyrektorem programowym Institute for Documentary Film; Heleen Gerritsen – Dyrektorką Festiwalu goEast w Wiesbaden i kuratorką Doc Talent Lab; Jeffreyem Winterem - współdyrektorem The Film Collaborative, największego amerykańskiego dystrybutora niezależnego dokumentu; Torem Fosse – dyrektorem Bergen International Film Festival; Radą Sestic - programerką konkursu dokumentalnego największego festiwalu w Europie Południowo-Wschodniej: Sarajevo FF i kuratorką DOCU Rough Cut Boutique; Margje de Koning - dyrektorką artystyczną haskiego festiwalu Movies That Matter i kuratorką Rough Cut Service; Zane Balcus, kuratorką Baltic Sea Forum i Maciejem Nowickim - wieloletnim dyrektorem WATCH DOCS i Prezesem Helsińskiej Fundacji Prawa Człowieka.

Warsztaty były moderowane przez Alexa Shiriaieffa – dyrektora B2B Doc – sieci, z którą festiwal WATCH DOCS współpracuje już od wielu lat.

Nagrodę w pierwszej kategorii - dla najciekawszego projektu filmowego w fazie późnego developmentu lub wczesnej produkcji eksperci przyznali producentkom filmu THE HOME MOVIE w reż. Anu Czerwińskiego. Druga nagroda, wsparcie finansowe i merytoryczne w kampanii impaktowej dla filmu w końcowej fazie produkcji lub w postprodukcji, przyznana zostanie w procesie konsultacji zespołu Industry WATCH DOCS (Maciej Nowicki i Katarzyna Świątoniowska) z twórcami i wspólnym określeniu celów i strategii kampanii. Pięć polskich projektów filmowych zostało dostrzeżonych na Pitching Forum i dzięki temu trafiło na targi East Silver w Pradze w 2024 roku.

Członkowie zespołu WATCH DOCS brali udział w międzynarodowych wydarzeniach branżowych, także w ten sposób wspierając projekty filmów podejmujących tematykę praw człowieka, m.in. Maciej Nowicki był ekspertem Rough Cut Service na festiwalu Movies That Matter w Hadze, na międzynarodowych targach The Euro-Mediterranean Documentary Market (MEDIMED) w Sitges w Hiszpanii, w procesie selekcji projektów do Film Mentoring and Support Award Program CinéDOC Tbilisi (Konrad Wirkowski był członkiem jury w tym programie) oraz na Baltic Sea Forum w Rydze; Zuzanna Połynko była ekspertką na B2B Doc: Visegrad Pitch dla ukraińskich projektów (East Doc Platform, Praga) oraz Ji.hlava New Visions Forum, a Tadeusz Strączek – B2B Industry Days w Gdyni. Maciej Nowicki zasiadał także w jury Checkpoints na norweskim Bergen International Film Festival (nagrodą jest wsparcie finansowe działalności obrońcy praw człowieka przedstawionego w nagradzonym filmie), a także był trenerem programu Cinema Without Borders prowadzonego przez festiwal Movies That Matter w Hadze dla organizatorów nowych (do maksymalnie trzech edycji) prawno-człowieczych, queerowych i feministycznych festiwali filmowych z Azji, Ameryki Łacińskiej i Afryki.

5.5. Festiwal 1084

W 2023 roku kontynuowaliśmy również współpracę z białoruskimi działaczami praw człowieka przy programowaniu i organizacji festiwalu “1084” (nazwa odwołuje się do długości granicy między Ukrainą a Białorusią), który odbywa się w Ukrainie i który po represjach i aresztowaniach działaczy społeczeństwa obywatelskiego w Białorusi, ze względów bezpieczeństwa, zastąpił miński festiwal WATCH DOCS Białoruś. Pokazy filmów dokumentalnych dla ukraińskiej publiczności zorganizowano m.in. w Kijowie, Buczy, Odessie w grudniu 2023. Łączna liczba widzów festiwalu “1084” w 2023 r. wyniosła 600 widzów.

5.6. 23. MFF WATCH DOCS. Prawa Człowieka w Filmie

23. odsłona festiwalu, podczas którego pokazanych zostało 55 filmów, podobnie jak rok i dwa lata temu, miała charakter hybrydowy: część projekcji odbywała się w kinach Muranów i Kinoteka, część - online na platformie mojeekino.pl (1–10 grudnia). Specjalna, bezpłatna kolekcja WATCH DOCS dostępna była po zakończeniu projekcji w Warszawie na platformie Player (11–31 grudnia). Podobnie jak w 2022 roku, bilety umożliwiające obejrzenie zasadniczej części festiwalu były płatne (10 / 12 / 15 zł).

Filmem otwarcia festiwalu był debiutancki dokument polskiej aktorki Kasi Smutniak: “Mur”, poświęcony działalności aktywistów pomagających migrantom na granicy polsko-białoruskiej. Prezentacja filmu z udziałem reżyserki podczas gali otwarcia festiwalu była jego polską premierą. Film

uczestniczył też w konkursie głównym WATCH DOCS. Międzynarodowe jury konkursu głównego nagrodziło ukraińskiego reżysera Mściława Czernowa, autora "20 dni w Mariupolu". Po raz kolejny w 2023 roku fundatorem Nagrody WATCH DOCS została Ambasada Królestwa Niderlandów, dzięki czemu możliwe było zwiększenie jej wysokości do 3000 EUR.

Jury zdecydowało również o przyznaniu specjalnego wyróżnienia filmowi "Matczyzna" (reż. Hanna Badziaka i Aleksander Michalkowicz).

Oprócz nagrodzonych filmów, w konkursie głównym zaprezentowano dziesięć dokumentów poruszających szeroko pojętą tematykę praw człowieka, wyprodukowanych w latach 2022–2023 i odznaczających się wybitną wartością artystyczną. Były to: „Mur” (film otwarcia festiwalu), „Czas tranzycji”, reż. Jordan Bryon, Monica Villamizar, „Dalton Harris. Cena sławy” – reż. Kim Longinotto, Franky Murray Brown, „Kiedy rozum śpi” - reż. Kumjana Novakova, „Mój największy wróg” – reż. Mehran Tamadon, „Na krawędzi” – reż. Nicolas Peduzzi, „Plan C: nie będziesz szła sama”, reż. Tracy Droz Tragos, „Rosja - stan oskarżenia” – reż. Masza Nowikowa (światowa premiera), „Sprawa Dmitrijewa” - reż. Jessica Gorter, „Świat to rodzina” - reż. Anand Patwardhan. Po raz kolejny podczas 23. MFF WATCH DOCS zorganizowany też został Zielony Konkurs - drugi festiwalowy konkurs, w którym o nagrodę Zielonego Psa rywalizują pełnometrażowe dokumenty łączące tematykę ekologii i praw człowieka. Filmy w Zielonym Konkursie oceniało jury złożone z aktywistów klimatycznych. Decyzją jury nagrodę Zielonego Psa otrzymali w 2023 roku twórcy niemieckiego filmu "Samotne dęby" - Fabiana Fragale, Kilian Kuhlendahl i Jens Muehlhoff. Wyróżnienie Zielonego Jury otrzymał - również niemiecki - dokument "Nasz cały świat", reż. Frederik Subei. Twórcy nagrodzeni w Zielonym Konkursie odebrali nagrody osobiście podczas uroczystości zamknięcia festiwalu w dniu 9 grudnia.

Oprócz nagrodzonych filmów w programie Zielonego Konkursu znalazły się następujące dokumenty: "O czym śnią wieloryby" - reż. Mark Fletcher; "Ocean na sprzedaż" - reż. Matthieu Rytz; "Republika świerszczy" reż. Daniel McCabe.

W ramach stałej sekcji programu zatytułowanej "Chcę zobaczyć", będącej panoramą światowego dokumentu poświęconego prawom człowieka, zaprezentowanych zostało w 2023 roku dziewięć filmów: "Dowody na istnienie" - reż. Mattia Columbo, Valentina Cicogna, "Film okresowy", reż. Lina Plioplyte; "Hongkong Mixtape. Sztuka protestu" - reż. San San F Young; "Łączymy się w bólu", reż. Hilla Medalia; "Módl się za nasze grzesznice" reż. Sinead O'Shea; "Nie uwierzysz, póki nie zobaczysz" - reż. Polina Georgescu; "Nowi Amerykanie. Gra w rewolucję." - reż. Ondi Timoner; "Prawdziwsze od prawdy" - reż. Daniel Andreas Sager; "Tokio Uber Blues. Samotność kuriera" reż. Taku Aoyagi.

W stałej sekcji programu „Nowe filmy polskie” znalazło się sześć pozycji – „A jeśli jutro wojna się skończy” reż. Martyna Wojciechowska, Hanna Jewsiewicka; „Abastumani. Magiczna góra” reż. Mariam Chachia; „Danger zone” reż. Vita Maria Drygas; „Moja siostra” reż. Mariusz Rusiński; „Skąd dokąd” reż. Maciek Hamela; „Szwedy. Innego losu nie mamy” - reż. Robert Kowalski.

Wybór krótkich dokumentów zebranych w stałej sekcji programu „Na krótko” składał się z 4 pozycji: „Ambasadorka z Tiktoka” reż. Nicola Fegg, „Czornobyl 22” - reż. Oleksiy Radynski, „Dobra wiadomość” reż. Zuzanna Solakiewicz, Zvika Gregory Portnoy, „Jak sie dopasować” reż. Elina Talvensaari. Wszystkie filmy krótkie były prezentowane zarówno w kinach, jak i online na mojeekino.pl.

Podczas 23. MFF WATCH DOCS po raz pierwszy zaprezentowano widzom nową sekcję programu: „Dokument wielkiego formatu”, w ramach której co roku będą pokazywane najwybitniejsze klasyczne

europejskie dokumenty poruszające tematykę praw człowieka. W programie pierwszej edycji cyklu zostało zaprezentowanych pięć tytułów: „Damy wam szkołę” - reż. Nick Broomfield (1975); „Katka”, reż. Helena Trestikova (2010); „Kraina ciszy i ciemności” reż. Werner Herzog (1971); „Ostatni niesprawiedliwy” reż. Claude Lanzmann (2013); „Zbieracze i zbieraczka” reż. Agnes Varda (1999).

W ramach retrospektywy filmów Nikolausa Geyrhaltera – laureata nagrody im. Marka Nowickiego, przyznawanej przez Zarząd Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka za szczególne osiągnięcia w ukazywaniu praw człowieka w filmie, zostały pokazane 4 filmy. Oprócz najnowszego dokumentu reżysera („W zawieszeniu”), były to: „Chleb nasz powszedni”, „Nie na miejscu” i „Prypec”. Laureat odebrał nagrodę osobiście podczas krótkiej ceremonii, która uświetniła premierowy pokaz jego najnowszego dokumentu.

Pod szyldem „Pokazów specjalnych” zostały zaprezentowane dwa tytuły, które nie zmieściły się w stałych sekcjach programu: „Libertate” reż. Tudor Giurgiu – jedyny film fabularny w programie festiwalu, którego reżyser dał wykład mistrzowski dla widzów i zaproszonych gości; oraz „Planeta B” reż. Pieter van Eecke – dokument, który zaprezentowano w ramach pokazów edukacyjnych dla młodzieży szkolnej (w ramach pokazów edukacyjnych został również zaprezentowany film „Ambasadorka z Tiktoka” z sekcji „Na krótko”).

W dniach 11-31 grudnia 2023 na platformie Player.pl w ramach kolekcji specjalnej WATCH DOCS prezentowanych było bezpłatnie 6 filmów, wybranych z programu poprzednich edycji festiwalu. Znalazły się wśród nich następujące tytuły: „70/30 Układ klimatyczny” reż. Phie Ambo, „Agencja wpływu” reż. Diane Neille, Richard Poplak, „Matka wystawia syna na strzał” reż. Sinead O’Shea, „W domu reżysera” reż. Marc Isaacs, „Wyzwolenie” reż. Luc Cote, „Zmysłowy poród” reż. Mylene Gulard - Schmid.

Zorganizowanych zostało 55 wydarzeń towarzyszących projekcjom: m.in. 9 dyskusji panelowych, 29 spotkań z twórcami po projekcjach, impreza otwarcia festiwalu - „Silent Psisko”, opisane wyżej PITCHING FORUM przeznaczone dla filmowych profesjonalistów, prezentacja raportu HFPC dotyczącego mowy nienawiści w kampanii wyborczej, masterclass rumuńskiego reżysera Tudora Giurgiu zorganizowany wspólnie z Rumuńskim Instytutem Kultury, Festiwalowy Print (Selfisz), w ramach którego można było samodzielnie wykonać sobie festiwalową koszulkę, warsztaty translatorskie Loesje zorganizowane wspólnie z Ambasadą Królestwa Niderlandów, spotkanie koordynatorów festiwalu objazdowego, uroczyste otwarcie i zamknięcie festiwalu połączone z ogłoszeniem i wręczeniem nagród. W ramach stacjonarnej edycji festiwalu odbyło się łącznie 106 projekcji (wliczając w to pokazy filmów online; sposób wyliczenia: 1 tytuł online – 1 projekcja).

Tradycyjnie, festiwalowe dyskusje i spotkania są jednym z najważniejszych elementów WATCH DOCS. Wśród dyskusji panelowych edycji 23. znalazły się:

- „Izrael i Palestyna. Żałoba po prawach człowieka” (1 grudnia, Kino Muranów, po seansie filmu „Łączymy się w bólu”), z udziałem: Ludmiły Anannikowej („Duży Format”), Draginji Nadażdin (Dyrektorka Generalna biura Lekarzy bez Granic w Polsce), Jakuba Szymczaka (Amnesty International);
- „Granice wróciły. Dyskusja po polskiej premierze „Mur” (2 grudnia, Kino Muranów, po premierze filmu „Mur”), z udziałem Kasi Smutniak, Katarzyny Czarnoty (HFPC), Mikołaja Grynberga, dr Łukasza Molla (Uniwersytet Wrocławski). Prowadzenie: Katarzyna Kolenda-Zaleska (TVN). Dyskusja była symultanicznie tłumaczona na Polski Język Migowy;

- "Najtrudniejsze rozmowy o wojnie. Dyskusja po światowej premierze filmu "A jeśli jutro wojna się skończy" (3 grudnia, Kinoteka, po projekcji filmu) - z udziałem twórczyń – Martyny Wojciechowskiej i Hanny Jewsiewickiej, dr. Aleksandry Iwanowskiej (HFPC), psychoanalityczki i badaczki traumy gwałtu - Wioli Rębeckiej. Prowadzenie: Małgorzata Łaszcz (TVN);
- "Praca na dowóz" (4 grudnia, Kinoteka, po projekcji filmu "Tokyo Uber blues. Samotność kuriera") - z udziałem: Stanisława Kierwiaka (Przewodniczący związku zawodowego kurierów Pyszne.pl), Karola Muszyńskiego (naukowiec zajmujący się stosunkami pracy i niestandardowymi normami zatrudnienia); Khedi Aliejev (czeczeńska działaczka na rzecz praw migrantów). Prowadzenie: Adriana Rozwadowska (dziennikarka "Gazety Wyborczej" specjalizująca się w zagadnieniach związanych z pracą platformową);
- "Kto odcina polityczne kupony od mowy nienawiści?" (5 grudnia, Kinoteka, po seansie filmu "Nie uwierzysz, póki nie zobaczysz") - prezentacja raportu Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka o mowie nienawiści w kampanii wyborczej - z udziałem: Małgorzaty Szuleki i Ady Tymińskiej (HFPC);
- "Akademia Sztuki Protestu" (5 grudnia, Kinoteka, po seansie filmu "Hongkong Mixtape. Sztuka protestu") - z udziałem Karoliny Gierdal (adwokatka broniąca praw mniejszości, współpracująca m.in. z KPH i Stowarzyszeniem Lambda); Rafała Milacha (fotograf, artysta wizualny, wykładowca, współzałożyciel Archiwum Protestów Publicznych); Lesi Pczołki (białoruska fotografka i artystka wizualna). Prowadzenie: Sebastian Cichocki (główny kurator Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie);
- "Wygwane pokolenie tutejszych" (6 grudnia, kino Muranów, po projekcji filmu "Matczyzna") - z udziałem: Yauhenii Dołgoj (białoruska dziennikarka, aktywistka organizująca pomoc dla więźniów politycznych), Paliny Brodik (prezeska Free Belarus Center), Artura Finkiewicza (były więzień polityczny w Białorusi), Aleksandra Michałkowicza i Hanny Badziaki (twórcy filmu "Matczyzna");
- "Kto ma prawo do dobrego jedzenia?" (7 grudnia, po projekcji filmu "Republika świerszczy") - z udziałem Justyny Zwolińskiej (prawniczka specjalizująca się w polityce żywnościowej), Kaśki Maciąg (Kooperatywa Dobrze, prowadząca sklepy ze zdrową żywnością); Michała Piosika (współzałożyciela akceleratora startupów, wspierającego firmy z branży spożywczej). Prowadzenie – Patrycja Wanat (dziennikarka, rzeczniczka prasowa WATCH DOCS);
- "Dlaczego więzienie nie poprawia człowieka?" (10 grudnia, 18:00 Teatrgaleria Studio) z udziałem Magdaleny Kicińskiej (dziennikarka, pisarka i poetka), Natalii Korczakowskiej (reżyserka teatralna i scenografka), Marii Ejchart (prawniczka HFPC) oraz dr. Ewy Woydyłło-Osiatyńskiej (psycholożka i terapeutka uzależnień).

Szczególnym wydarzeniem 23. MFF WATCH DOCS była również polska premiera "20 dni w Mariupolu" - dokumentu, którego twórcy otrzymali Nagrodę Pulitzera, a następnie – już w 2024 roku - Oscara. Film został zaprezentowany z napisami w trzech językach - polskim, ukraińskim i angielskim, dzięki czemu w wydarzeniu mogli wziąć udział Ukraińcy i Ukrainki. Szerokie dotarcie do Ukrainek i Ukraińców mieszkających w Warszawie ułatwiła współpraca z magazynem Nowa Polska. W spotkaniu po filmie, również tłumaczonym na język ukraiński, wzięli udział: Wasyłyssa Stepanenko (producentka „20 dni w Mariupolu”, która wraz z reżyserem filmu Mściśławem Czernowem dokumentowała rosyjskie zbrodnie wojenne; znalazła się na liście 100 najbardziej wpływowych Ukraińców oraz na liście Forbes „30 under 30”); Ludmiła Waśkowska (bohaterka filmu, anestezjolożka szpitala położniczego nr 2 w Mariupolu,

która po wybuchu wojny ratowała rannych; po trzech tygodniach oblężenia cudem udało jej się wyjechać z miasta); rodzina Husaków (bohaterowie filmu); Żenia Klimakin (dziennikarz, redaktor naczelny portalu „Nowa Polska”).

Podobnie jak w 2022 roku organizacje działające na rzecz praw człowieka wspólnie zorganizowały grudniowe obchody Międzynarodowego Dnia Praw Człowieka – Zlot obrońców i obrończyni praw człowieka i praworządności '23. Zlot miał miejsce 8 i 9 grudnia w Warszawie, w przededniu 75. rocznicy uchwalenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Wydarzenie odbyło się w ramach 23. Międzynarodowego Festiwalu Filmowego WATCH DOCS. Prawa człowieka w filmie. Obrończynie i obrońcy praw człowieka z całej Polski zostali zaproszeni na inspirujące spotkania, warsztaty, wspólne świętowanie i sieciowanie, festiwalowe projekcje filmów dokumentalnych w warszawskim Kinie Muranów oraz Maraton Pisania Listów Amnesty International w Muzeum POLIN. W programie zlotu znalazły się m.in. projekcja filmu krótkometrażowego „Tysiąc tóg” reż. Kacper Lisowski, a po niej dyskusja o praworządności, w której wzięli udział Maciej Nowicki, Małgorzata Szuleka, dr Paweł Cywiński, sędzia Dorota Zabłudowska i działacz KOD, Michał Piotr Szulc. Podczas gali zamknięcia festiwalu w sobotę 9 grudnia oprócz nagród dla reżyserów i reżyserek została wręczona II Nagroda Obywatelska im. Henryka Wujca „dla pomagających pomagającym”, którą otrzymała Ewa Kulik-Bielińska - dyrektorka Fundacji im. Stefana Batorego. Kontynuacja i rozwój obu idei – wspólnego świętowania Międzynarodowego Dnia Praw Człowieka oraz Nagrody im. Henryka Wujca jako wyrazu wdzięczności ze strony sektora dla osób wybitnie wspierających działaczki i działaczy - to jedno z podstawowych założeń strategii rozwoju festiwalu. Organizatorem zlotu oprócz Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka były organizacje: Sieć Obywatelska Watchdog Polska, Fundusz Obywatelski im. Henryka Wujca, Ogólnopolska Federacja Organizacji Pozarządowych, Inicjatywa „Nasz Rzecznik”, Amnesty International Polska.

Jeśli chodzi o pokazy kinowe, festiwal zanotował znaczny wzrost frekwencji w porównaniu z poprzednią edycją, która odbyła się w grudniu 2022 roku. Łączna liczba widzów i widzek wszystkich działań WATCH DOCS w 2023 roku wyniosła 80 092. Na tę liczbę składają się pokazy podczas 23. MFF WATCH DOCS - pokazy stacjonarne i na mojee kino.pl; festiwal w Internecie podczas 23. MFF WATCH DOCS na platformie player.pl; dystrybucja kinowa „Syndromu Hamleta”; Festiwal 1084; Festiwal Objazdowy; pokazy szkolne; pokazy specjalne „Muru” - filmu otwarcia 23. MFF WATCH DOCS.

Od 1 października 2023 r. do 29 stycznia 2024 r. na temat festiwalu pojawiło się 860 wzmianek w mediach, w tym 303 informacje z pominięciem wzmianek na portalach społecznościowych nadawców. Monitoring mediów firmy Press Service ocenił łączne dotarcie tych doniesień medialnych na blisko 21 mln odbiorców, łączny zasięg na 293 mln odbiorców, a szacunkowe AVE na 5.7 mln zł. Analiza przekazu medialnego rok do roku wskazuje na pięciokrotny wzrost dotarcia oraz wzrost zasięgu odbiorców o 60 mln, co oznacza niewątpliwy sukces kampanii promocyjnej festiwalu. Wśród publikacji poświęconych 23. MFF WATCH DOCS znalazło się wiele dłuższych, wysoko pozycjonowanych artykułów, audycji i programów telewizyjnych w kluczowych mediach polskiego rynku informacyjno-rozrywkowego, w tym m.in.:

- artykuł numeru i okładka Wysokich Obcasów Extra,
- wywiad opublikowany na stronie głównej magazynu Vogue oraz w wydaniu papierowym,
- siedem materiałów telewizyjnych w TVN i TVN24, w tym m.in. wywiad w Dzień Dobry TVN,

- wywiad w Polsat News,

- wywiad w Canal+,

- liczne pogłębione materiały w mediach grupy Agora, w tym wywiad w weekend.gazeta.pl, wywiad w Dużym Formacie, audycje problemowe w radiu TOK FM.

We współpracy z Fundacją Obserwatorium przeprowadzone zostało badanie publiczności 23. WATCH DOCS, w którym wzięło udział 1116 respondentów. Celem badania było określenie profilu widzów WATCH DOCS, oczekiwań względem festiwalu oraz poziomu satysfakcji z organizowanego wydarzenia. Badanie potwierdziło, że w 2023 roku festiwal zbudował nowy segment publiczności - 40% osób, które biorących udział w ankiecie, było na festiwalu po raz pierwszy. 23. edycja festiwalu spełniła oczekiwania przeważającej części respondentów - 67% odpowiedziało zdecydowanie tak lub raczej tak, a jedynie 2% oceniło wydarzenie negatywnie (pozostałe punkty procentowe oznaczały brak odpowiedzi lub jeszcze wyrobionego zdania - ankietę można było wypełniać również przed seansami, a więc bez znajomości repertuaru). Wyniki z ankiety zostały zestawione w raporcie Fundacji Obserwatorium w 2024 roku i w znacznym stopniu pomogą zweryfikować podejmowane przez organizatorów wysiłki na podstawie danych statystycznych, zebranych przez niezależny, uznany ośrodek badań.

W 2023 r. kontynuowano tradycję organizowania pokazów z napisami dla głuchych i niedosłyszących oraz zintensyfikowano działania mające na celu rozwinięcie dostępności festiwalu. Sześć filmów z repertuaru (kluczowych z programowego punktu widzenia) zostało zaprezentowanych z napisami dla niesłyszących. Dla osób niesłyszących dostępne były również liczne wydarzenia towarzyszące, podczas których zapewnione zostało tłumaczenie na polski język migowy. Informacje o dostępności zostały zebrane w specjalnej zakładce na stronie www, jak również w drukowanym katalogu festiwalu.

Łącznie w 2023 w działaniach festiwalu pomagali 98 wolontariuszy i wolontariuszek.

Koszty festiwalu zostały pokryte m.in. z dotacji Miasta Stołecznego Warszawa, Polskiego Instytutu Filmowego, Unii Europejskiej – Projektu Kreatywna Europa, Ambasady Królestwa Niderlandów, USAID (Dexis), Instytutu Francuskiego, British Council, Ambasady Królestwa Norwegii, Ambasady Królestwa Szwecji, Goethe-Institut w Warszawie, Rumuńskiego Instytutu Kultury, Austriackiego Forum Kultury, telewizji Arte oraz sprzedaży biletów na pokazy w ramach wydarzenia.

Zespół

Tadeusz Strączek – Dyrektor festiwalu

Konrad Wirkowski – Dyrektor programowy

Maciej Nowicki – Konsultacja strategiczna i programowa

Zuzanna Połynko – Koordynatorka Festiwalu Objazdowego, producentka międzynarodowej edycji festiwalu

Marta Szuchnicka – Dystrybucja kinowa, dział gości, współpraca ze szkołami

Nikita Grekowicz – Koordynacja dyskusji panelowych

Patrycja Wanat – Rzeczniczka prasowa

Marta Lityńska - Promocja w mediach społecznościowych i Internecie

Anna Żukowska – Koordynacja wolontariatu, prace asystenckie

Julia Kosińska – Wsparcie promocji w mediach społecznościowych i Internecie

Katarzyna Świątoniowska – koordynatorka Industry

6. Komunikacja

HFPC na Festiwalu Pol'and'Rock

Podczas Pol'and'Rock Festival 2023 Helsińska Fundacja Praw Człowieka współdzieliła namiot warsztatowy ze Stowarzyszeniem Sędziów Polskich Iustitia. Przez cztery dni działaczki i działacze Fundacji prowadzili różnego rodzaju aktywności mające na celu zwiększanie świadomości prawnej oraz obywatelskiej uczestników Festiwalu. Działania te zostały podzielone tematycznie: 2 sierpnia odbył się „Dzień Dziecka”, 3 sierpnia rozmowy o nadziejach i zagrożeniach związanych z rozwojem nowych technologii, 4 sierpnia „Dzień Społeczny”, podczas którego można było m.in. sprawdzić swoją wiedzę w quizie na temat praw i wolności obywatelskich, 5 sierpnia tematem było prawo do sądu (przeprowadzona została m.in. symulacja rozprawy sądowej); tego dnia eksperci Fundacji opowiadali też o tym, jak korzystać z praw obywatelskich w sytuacjach kontaktu z policją czy innymi służbami, podczas demonstracji i innych zgromadzeń.

Przeprowadzone zostały:

- warsztaty dla dzieci o Konstytucji,
- Pokazy VR,
- Warsztaty psychologiczne dla rodziców z ekspertką Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę,
- Quizy z nagrodami,
- 3 debaty z udziałem gości,
- 2 symulacje rozpraw sądowych,
- 5 warsztatów.

W wydarzeniu wzięło udział 9 osób pracujących w Fundacji, koordynacją zajął się Zespół Komunikacji. Przygotowana została specjalna identyfikacja wizualna oraz gadżety, które otrzymywali odwiedzający namiot HFPC i Iustitii.

Tour de Konstytucja

Kolejny rok z rzędu Fundacja była jednym z partnerów Tour de Konstytucja – projektu aktywizacyjno-edukacyjnego, zmierzającego do propagowania wartości konstytucyjnych i założycielskich wartości europejskich, a także wiedzy o polskiej ustawie zasadniczej. Przewodnicząca Rady Fundacji brała udział w bardzo licznych „przystankach” Touru, uczestnicząc w dyskusjach panelowych i spotkaniach z uczestnikami.

Statystyki mediów Fundacji

Ruch na stronie www – 75 tysięcy użytkowników.

Statystyki mediów społecznościowych:

Kanał	Zasięgi	Obserwatorzy	Obserwatorzy w 2022	Liczba postów
X		21 310	19 400	
Facebook	1 236 231	76 241	75 395	
LinkedIn	97 078	5973	4 366	60
Instagram	290 280	5319	4 406	177

Zespół

Marta Lityńska – Koordynatorka komunikacji

Dagmara Derda
